

Eglė Patiejūnienė

## NARSUS MĖGINIMAS SUKURTI VIENTISĄ SENOSIOS LITERATŪROS VAIZDĄ

Eugenija Ulčinaite, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžius*, redaktorius Mikas Vaicekaskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, 524 p.: iliustr.

Sumanymas išleisti naują lietuvių literatūros istoriją, galinčią pakeisti keliatomius sovietinius akademinius leidinius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institute (toliau LLTI) kilo pirmaisiais atgautos nepriklausomybės metais. Tas sumanymas nelengvai ir nelabai sparčiai, bet buvo įgyvendinamas. 1996 m. leidykla „Alma littera“ publikavo Vytauto Kubiliaus veikalą *XX amžiaus literatūra*. 2001 m. pasirodė didžiulis tomas su antrašte *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius* (27), trumpumo dėlei kaipmat pramintas tiesiog „J. Girdzijausko literatūros istorija“ (išleido LLTI). Ilgiausiai teko laukti trečiosios dalies, skirtos senajai Lietuvos literatūrai. Tai neuostabu: kaip tik šioje srityje per tuos keliolika metų vyko didžiausios vertybinės permainos, viena po kitos rodėsi publikacijos, studijos, monografijos, ištisos leidinių serijos, senosios literatūros temomis buvo rašomi magistrų darbai, ginamos disertacijos, – nauja medžiaga plūdo (ir tebepūsta) srautais. Ne paslaptis, kad daug bruzdesio būta ir „užkulisiuose“: šiai projekto daliai finansavimas tai buvo skiriamas, tai ribojamas, žmonės tai specialiai samdomi, tai pasikeitus tvarkai jų paslaugų atsisakoma; galų gale ilgai vilkinus ir atidėliojus darbus teko užbaigti pasitelkus papildomų darbuotojų ir karštligiškai skubant. Žinia, toks procesas apskritai nieko labai gero nežada: dirbdamas priešokiais, net geriausias savo srities specialistas vargu ar parengs tikrai nepriekaištingo lygio veikalą.

Šiaip ar taip, pagaliau LLTI nudžiugino ir besidominčiuosius senąją literatūrą: 2003 m. iš spaudos išėjo recenzuojamoji XIII–XVIII amžių literatūros istorija. Pavardės viršelyje nuteikia optimistiškai: ir Eugenija Ulčinaite, ir Albinas Jovaišas jau daugelį metų nuoširdžiai atsidavę dirba šioje srityje, garsėja kaip tikri senosios literatūros entuziastai, abu turi

didžiulę akademinio darbo patirtį, abu – gerbiami ir mylimi Vilniaus universiteto profesoriai. Prof. A. Jovaišas yra parašęs ne vieną knygą Lietuvos mokykloms, o prof. E. Ulčinaitė, Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedros vedėja, galima sakyti, sukūrė naują senosios literatūros tyrinėtojų mokyklą: didele dalimi kaip tik jos pastangomis pakito požiūris į patį šios srities literatūrologinių studijų objektą, kita kalbiai XVI-XVIII a. autorių tekstai buvo pradėti laikyti „savais“.

Nesunku suvokti, kokį milžinišką darbą nudirbo autoriai, kokius kalnus informacijos jiems teko apdoroti. Žmogiškai norėtusi tik iš visos širdies abiem padėkoti ir palinkėti ištvermės ateities darbuose. Tačiau aptariamoji knyga mūsų kultūrinėje erdvėje jau egzistuoja kaip reiškinyss. Tokio pobūdžio veikalai rašomi ne kūrybinei saviraiškai, jie turi konkrečią praktinę paskirtį. Štai kodėl ši recenzija nebus trumpa, – jos autorė į naująją LLTI leidinį žiūri visų pirma kaip į kasdienio darbo priemonę ne vieneriems metams.

Juk reikia pripažinti: skaitytojų, kurių profesija ir darbinė veikla tiesiogiai nėra susijusi su senosios literatūros studijomis, ši knyga turės nedaug. Tikslinė jos auditorija – aukštųjų mokyklų lietuvių literatūros istorijos dėstytojai, taip pat vyresniųjų klasių mokytojai lituanistai ir, svarbiausia, lituanistikos studentai (tai pažymėta ir recenzuojamosios knygos „Įvado“ pabaigoje, p. 10).

Čia pat dera pažymėti, kad jau kurį laiką vykstanti gana audringa polemika tema „ar apskritai reikalinga literatūros istorija ir kokia ji turėtų būti“, prie kurios svariai prisidėjo ką tik pasirodžiusi serijos *Senoji Lietuvos literatūra* 17-oji knyga (20; 37; 62; 64), recenzentei, penkioliktus metus dėstančiai senąją Lietuvos literatūrą Vilniaus pedagoginio universiteto lituanistams, panėši į grupelės benamių svarstymus, ką jie rinktųsi – *Aston Martin'ą* ar *Bentley*. Kaip teisingai pastebėjo Rimantas Skeivys, pastarąjį dešimtmetį „lituanistinė literatūrologija, lituanistinė literatūros istorija [dar tik] grįžta ten, kur kur kažkada buvo sustabdyta“ (62, p. 180), o senosios literatūros kol kas ne tik sintetinio vaizdo, bet ir kai kurių principinės svarbos publikacijų neturime.

Kita vertus, atsiliepiant į jau senokai išsakytas pesimistines Hanso Roberto Jausso mintis apie beišnykstantį literatūros istorijos poreikį, būtina pabrėžti: Lietuvoje ta istorija kol kas nesitraukia iš paskaitų tvarkaraščių, gimnazijose dar neprarado privalomos disciplinos statuso, o ir „išsilavinę piliečiai“ varto tokius veikalus ne vien prirėkęs „spręsti literatūrinius kryžiažodžius“ (plg. 15, p. 191–192), juoba kad – ir tai puikus

niuansas, rodantis esminį skirtumą tarp „jų“ ir mūsų pasiekto bazinio lygio – Lietuvoje nėra tokio reiškinių, kaip literatūriniai kryžiažodžiai.

Taigi drįstame teigti, kad anksčiau apibrėžtoji potencialių naudotojų (ir pirkėjų) grupė, nesileisdama į vingrius akademinius svarstymus, patvirtintų: tokios knygos tikrai reikėjo, ir jau seniai. Mat kone trisdešimt metų ir šio dalyko dėstytojai, ir jų studentai naudojosi (ir tebesinaudoja) garsiuoju Jurgio Lebedžio paskaitų kursu *Senoji lietuvių literatūra* (toliau LSL – žr. santrumpų sąrašą). Mokslinės vertės šis veikalas nepraradęs iki šiol. Be to, prof. J. Lebedžio tekstai suredaguoti, papildyti, pagalbine informacija aprūpinti taip puikiai, kad *Senąją lietuvių literatūrą* galima drąsiai vadinti mokslinio leidinio etalonu. Tačiau šiuolaikinei mokymo sistemai ji, deja, nebetinka – iš esmės dėl dviejų priežasčių. Pirmą, jos tekstą autoriui ir parengėjams norom nenorom teko grįsti „materialistinės dialektikos metodologiniais principais“ (9, p. 3), o įgūdžio atsijoti anuometinius privalomus ideologinius šampus nuo vertingos informacijos jaunoji karta nebeturi. Antra, J. Lebedys tik probėgšmais kliudė kitakalbę raštiją, kuriai šiuo metu jau iškovota garbinga vieta Lietuvos literatūros istorijoje. Ne vienas lotyniškai ar lenkiškai rašęs autorius LSL apskritai nefigūruoja, nes tiesiog nebuvo žinomas, ne vieno (net ir žinomųjų) kūriniai Lietuvoje tuomet dar nebuvo nei versti, nei publikuoti, ne vieno kūryba dabar jau vertinama pagal visai kitus kriterijus. Žinoma, per dešimtmečius, praėjusius nuo 1977 m., daug buvo nuveikta ir lietuviškosios raštijos srityje, taip pat atsirado nemažai naujos medžiagos apie Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje vietine slavų kalba rašytus tekstus, apie tautinių mažumų literatūrą.

Nujausdami humanitarų auditorijos lūkesčius, pagrindiniu adresatu laikydami studijuojantį jaunimą ir aukštųjų mokyklų pedagogus, knygos autoriai ir turėjo sau kelti visų pirma tokį tikslą: parengti pamainą ne tiek akademinės *Lietuvių literatūros istorijos* pirmajam tomui, kiek J. Lebedžio vadovėliui (žinoma, perimant iš jo visa, kas vertingiausia). Nieko kito, kaip tradicinės – kas nori, gali ją vadinti pozityvistine, konservatyvia, pasenusio modelio – literatūros istorijos ši auditorija ir nelaukė. Galima teigti, kad numatomiems skaitytojams, įpratusiems save ir pasaulį suvokti „įprasmintame laike“, tikrai patrauklus šio modelio universalumas (37, p. 144–145), galima ir paprastai, „ūkiškai“ pasakyti: reikėjo knygos, „kur pagaliau būtų viskas vienoj vietoj“.

Tokio tipo literatūros istorijoje (beje, J. Girdzijauskas savąją „Pratar-mėje“ kukliai pavadino „vadovėline knyga“, žr.: 27, p. xii) turėtų būti

nuosekliai išdėstyta pakankamai išsami, kiek įmanoma tiksli ir pati naujusia turima informacija apie visus bent kiek reikšmingesnius senosios literatūros autorius ir kūrinius. Iš tokio veikalo autorių tikimasi argumentuotos, „neutralaus, beaistrinio diskurso kalbos“ (plg.: 62, p. 171), t.y. bent jau įtikinamos objektyvumo iliuzijos: čia ne vieta emocijoms, originalioms vizijoms, asmeninėms simpatijoms bei antipatijoms, diskusijoms su kitokio požiūrio šalininkais (jei kuriuo nors klausimu esama skirtingų nuomonių, dera apie tai tiesiog pranešti). Teksto nereikėtų beletrizuoti, bet pernelyg apkrauti sausa informacija taip pat neverta. Kadangi veikalas skiriamas visų pirma studijuojančiai jaunuomenei, pageidautina, kad pakaktų ir peno vaizduotei, kaip antai ryškesnių charakteringų detalių epochų apibūdinimuose bei autorių biografijose, akcentų, išskiriančių konkretų veikalą iš bendro srauto ir, žinoma, gerai parinktų citatų.

Reikalingi apžvalginiai skyriai apie atskirų raštijos sričių raidą, apie tam tikrų laikotarpių kultūrinio gyvenimo ypatumus, vyraujančias kultūros sroves ar kryptis. Vertinant pragmatiniu požiūriu, priekaištai, kad literatūrologai nuolat skverbiasi į kultūros istoriją, dažniausiai išsakomi „atitrūkusiųjų nuo žemės“: realiame gyvenime daugelis jaunų žmonių tik iš literatūros (antikinės, nacionalinės, visuotinės) istorijų ir gauna pamatinių kultūros istorijos žinių.

Ypatingi reikalavimai keliama tokio leidinio redaktoriams bei korektoriams: bet kokia jų praleista klaidelė ar netikslumas paskui metų metus šmėkščioja studentų baigiamuosiuose darbuose, o kartais tokie neapsižiūrėjimai „migruoja“ ir į solidesnius mokslinius veikalus. Privaloma preciziškai sutvarkyta asmenvardžių rodyklė, gerai apgalvota išnašų bei nuorodų sistema; didžiulis pranašumas – išsamus literatūros sąrašas. Ir pagaliau – turbūt nederą nė sakyti – senoji Lietuvos literatūra turėtų būti aprašyta sklandžia, aiškia ir taisyklinga kalba. Kaip autoriams ir rengėjams pavyko šiuos tikslus įgyvendinti, bus kalbama toliau.

Dabar aptartinas dar vienas aspektas: kaip įsivaizduotume tokio veikalo struktūrą?

Žinoma, geriausia būtų, jei visą darbą imtųsi nuderbti vienas žmogus, kuris sudėliotų turimą medžiagą pagal savo pasirinktą schemą ir pats spręstų, kiek dėmesio skirti vienam ar kitam reiškiniui, autoriui, „artefaktui“. Tačiau senoji Lietuvos literatūra tokia įvairialypė ir daugiakalbė, jos tyrinėjimui reikalauja tokios gausybės žinių iš įvairiausių kultūros sričių, chronologiniai rėmai tokie platūs, kad vargu ar kas pa-

jėgtų visa tai aprėpti vienas pats. Kitas įmanomas būdas – pasidalinęs temas ir laikotarpius, galėtų dirbti nemažas autorių kolektyvas. Šitaip buvo parengta naujoji XIX a. lietuvių literatūros istorija. Tačiau tokiu atveju būtinas labai aukštos kvalifikacijos vyriausiasis redaktorius, pagal kurio planą visi dirbtų ir kurio koncepciją visi priimtų, – o čia vėl iškyla ką tik minėta problema.

Recenzuojamojo veikalo sumanytojai pasirinko trečią kelią: pavesti darbą dviem autoriams, kad kiekvienas parašytų apie tai, ką geriausiai išmano. Ką gi, precedentų būta. Artimiausia analogija – Juozo Jurginio ir Ingės Lukšaitės *Lietuvos kultūros istorijos bruožai* (19). Toje knygoje aprėpiamas laikotarpis skeltas į dvi dalis: J. Jurginio tekstas apima ankstyvesnes epochas, I. Lukšaitės – vėlyvesnę; autorių nagrinėjamos temos nesidubliuoja, leidinį panorėjus netgi galima laikyti dviejų veikalų konvoliutu. Tačiau senosios Lietuvos literatūros tematiką buvo nuspręsta autoriams paskirstyti ne chronologiniu, bet kalbiniu principu: E. Ulčinaitei patikėta LDK lotyniškoji ir lenkiškoji literatūra, o A. Jovaišas ėmėsi lietuviškosios raštijos bei literatūros rusėnų kalba. Taip dvi didžiausios veikalo dalys tapo tarsi mozaikinės: dalį „Renesanso literatūra“ pradeda Jovaišo skyrius „Literatūra rusėnų kalba“, tęsia Ulčinaitės skyrius „Literatūra lotynų ir lenkų kalbomis Lietuvoje“, užbaigia vėl Jovaišo „Raštai lietuvių kalba“; dalis „Baroko literatūra“ pradeda didžiuliu Ulčinaitės skyriumi „Lotyniškieji ir lenkiškieji kūriniai“, o toliau eina du palyginti neilgi Jovaišo skyriai – „Lietuviškos knygos Didžiojoje Lietuvoje“ ir „Lietuviškos knygos Mažojoje Lietuvoje“.

Aptariamasis sumanymas abejotinas iš principo. Juk tarp XVI–XVIII a. autorių sunku rasti tokį, kuris būtų rašęs tik viena kalba. Daugumoje pirmųjų lietuviškų knygų esama kitakalbių įvadinių tekstų, taigi automatiškai kyla dilema – ar, pvz., M. Daukšos „Prakalba į malonųjį skaitytoją“ traktuotina kaip svarbios lietuviškos knygos dalis, nekreipiant dėmesio į kalbą, ar kaip lenkiškas kūrinys? Nesunku iš anksto nuspėti, kad ne vienu atveju skirsis ne tik autorių naudojamas mokslinis aparatas, bet ir jų požiūriai į tas pačias problemas, netgi esminės koncepcijos; kad rašydami apie tuos pačius laikotarpius ir tuos pačius žmones, jie neretai „badysis alkūnėmis“. Užbėgant už akių galima pasakyti, kad šie nuogąstavimai pasitvirtino su kaupu. Galbūt padėtų būtų galėjęs pataisyti didelę veiksmų laisvę turintis kompetentingas redaktorius. Bet redaktoriumi paskirtam jaunam ir ambicingam mokslų daktarui Mikui Vaicekauskui tokių įgaliojimų, kaip galima suprasti, niekas nesuteikė.

Visą knygos tekstą, regis, daugiau savo nuožiūra tvarkė, atsiradusias spragas kamšė A. Jovaišas, tačiau vientisumo efekto pasiekti ir jam nepavyko. Ir kaip galėjo pavykti? Juk veikalas nebuvo rašomas pagal iš anksto aptartą planą, kruopščiai pasidalinus „teritorijas“. Recenzuojamoji knyga iš esmės yra kelių gabalais išdraskytų senesnių baigtinių, savarankiškų tekstų samplaika, it baltais siūlais sukabinta įvairiais intarpais, nedidukais apžvalginiais ir apibendrinamaisiais skyreliais; tik labai nedidelė dalis buvo parašyta iš naujo, specialiai jai.

A. Jovaišo skyriams, ypač veikalo pradžioje, tekstas ištisais puslapiais imtas iš šio autoriaus vadovėlio *Senoji Lietuvos literatūra* (toliau JSLL, žr. santrumpų sąrašą); gausiai naudotasi ir kitomis ankstesnėmis autorinėmis publikacijomis (JKD; JMD; JMM; 16). Ar visada verta buvo taip daryti, aptarsime atitinkamose recenzijos vietose. O štai pamatinis tekstas, iš kurio suformuoti du svarūs E. Ulčinaitės pavarde pasirašyti skyriai, – monografija *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra* (toliau URBL) – recenzuojamame leidinyje apskritai nutylėtas. Apie jį nė žodžiu neužsiminta „Įvade“, jo nėra ir literatūros sąrašė. Matyt, tai kažkaip susiję su LLTI leidybine politika, tačiau apsimesti, kad knyga, kuria, pvz., Vilniaus pedagoginio universiteto lituanistai kaip vadovėliu naudojasi jau trečius metus, tiesiog neegzistuoja – švelniai tariant, nesolidu.

Keistenybių, už kurias toli gražu ne visuomet atsakingi veikalo autoriai, čia esama ir daugiau.

Knyga pradeda stebinti vos paimta į rankas. Visų pirma, pavardės viršelyje išspausdintos ne įprasta abėcėlės tvarka: Jovaišo pavardė įrašyta po Ulčinaitės. Tai dar būtų pateisinama, jei vieno autoriaus akademinis svoris būtų žymiai didesnis ar mokslinis laipsnis aukštesnis, bet taip nėra. Tekstų apimtimi ar aprėptų temų skaičiumi tokio sprendimo irgi pagrįsti neišeina. Peršasi išvada, kad vadovautasi principu „damoms pirmenybė“, – tik ar jį dera taikyti akademinėje sferoje? Nemažiau jau tai, kad abėcėlinės tvarkos atsisakymas skatina pačius tokio pobūdžio svarstymus.

Tačiau būtų gerai, jei viršelis ir antraštinis lapas stebintų tik tu.

Veikalo antraštė, iki šiol šioje recenzijoje sąmoningai nutylėta, išspausdinta tokia: *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžius* (taip antraštiniame lape; viršelyje – „amžiai“). Kiekvieną, kam tos problemos nėra svetimos, tokia antraštė veikia kaip perkūnas iš giedro dangaus. Juk šitiek buvo diskutuota, šitiek argumentų pririnkta, šitiek iečių sulaužyta, kol pagaliau pasiekta, kad ne lietuvių kalba, neretai ir nelietuvių autorių

parašyti, bet neabejotinai reikšmingi mums tekstai būtų pripažinti lygiaverčiu tyrimų objektu, o terminą „senoji lietuvių literatūra“ pakeistų terminas „senoji Lietuvos literatūra“<sup>1</sup>! Galima net sakyti, toje srityje per pastaruosius keliolika metų įvyko nedidelė revoliucija. E. Ulčinaite nuo pat pradžių buvo viena iš tos revoliucijos įkvėpėjų, A. Jovaišas – taip pat žinomas naujojo požiūrio šalininkas. Aiškų apsisprendimą šiuo klausimu jis pademonstravo parinkdamas antraštę minėtam savo vadovėliui; jo pradžioje (JSLL, p. 12) yra speciali išnaša, aiškinanti, kodėl terminą „senoji lietuvių literatūra“ autorius laiko nebetinkamu, koreguotinu. Įdomiausia, kad toji išnaša su tais pačiais argumentais perkelta ir į recenzuojamąjį leidinį (toliau LLI), – tai 1 išnaša 13 p. Kaip tada suprasti užrašą viršelyje? Mėginimai nustatyti šio kazuso priežastis vaisių nedavė, už antraštę atsakomybės niekas nepriima. Blieka manyti, kad taip nusprendė knygos dailininkas, kuriam, be abejo, visos terminologinės revoliucijos nė motais.

Dailininko Alfonso Žviliaus darbą apskritai derėtų pagirti, – knyga daili pažiūrėti, viršeliui meniškai panaudoti teksto fragmentai iš „Knygos nobažnystės“ kontrafakcijos, iliustracijos pakankamai ryškios, šriftas nevargina akių, popierius parinktas malonaus atspalvio, matinis... Tačiau leidinio išvaizda, tiesą sakant, gerokai klaidina. Mat jis apipavidalintas lygiai tuo pačiu stiliumi, yra to paties formato, kaip ir J. Girdzijausko su talkininkais parengtoji *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius* (nesunku suprasti, kad ir ką tik aptarta LLI antraštė suformuluota tiesiog pagal analogiją su pastarąja). Taip sudaromas įspūdis, kad šiedu leidiniai yra dvi to paties projekto dalys, t.y. kad jų panaši struktūra, vienodai sutvarkyta papildoma informacinė medžiaga, pagaliau tokie patys redagavimo principai. Bet tai tik iliuzija. Šiais atžvilgiais knygos panašios viena į kitą ne daugiau nei į kuklios išvaizdos ir įprastinio formato V. Kubiliaus *XX amžiaus literatūra*.

Čia dera aptarti dar kelis dalykus, kurie rengiant LLI buvo padaryti, matyt, neatsiklausus autorių nuomonės. Visų pirma dėmesys krypsta į tokių svarbų mokslinio leidinio priedą kaip literatūros sąrašas.

Iš karto tenka pareikšti, kad keistesnio literatūros sąrašo dar neteko matyti. Tiesa, gerai, kad nepakartotas nesusipratimas, smarkiai apsunkinantis naudojimąsi J. Girdzijausko literatūros istorijos tomu, – ten,

<sup>1</sup> LLTI nuo 1992 m. leidžia mokslinę seriją, neatsitiktinai pavadintą *Senąja Lietuvos literatūra*.

matyt, sekant LSSL pavyzdžiu, nuspręsta „Rinktinę bibliografiją“ su-skirstyti tematinio aspektu, visai išleidus iš akių, kad J. Lebedžio veika-lo tekstas aprūpintas išsamiais bibliografinėmis nuorodomis išnašose. Dabar XIX a. *lietuvių literatūros* skaitytojas, norėdamas sužinoti, kas slypi po nuoroda, pvz., „Mikšytė 1986“, priverstas pirma gerai pasukti galvą, kuriame rodyklės skyriuje ir poskyryje tos pozicijos ieškoti. Ir vis dėlto dera pripažinti, kad pastarasis variantas geresnis už tą, kuriuo pribloška LLI. Mat čia, nežinia kokia logika vadovaujantis (ir be jokių paaiškinimų), nuspręsta laikytis tokio principo: jei veikalo autoriaus pavardė leidinio antraštiniame lape neiškelta į atskirą eilutę, o įpinta į antraštės tekstą (tai buvo įprasta iki pat XVIII a. pabaigos, o kartais panašiai komponuojamos ir šiuolaikinių publikacijų antraštės), tasai veikalas į sąrašą įtraukiamas ne pagal pirmąją pavardės raidę, bet pagal pirmąją antraštės raidę. Rezultatas toks: jei kam, pvz., kiltų klausimas, ar LLI buvo remtasi garsiu Jokūbo Masenijaus veikalu (ir kuriuo jo leidimu), tasai pirmiausia turėtų susirasti šią pavardę asmenvardžių rodyklėje, tada peržiūrėti visus joje nurodytus puslapius, atsiversti atitinkamą teksto vietą ir tenai dirstelėti į išnašą. Tai todėl, kad literatūros sąrašė prie M raidės Masenijaus (ar Maseno) pavardės nėra – skaitytojas turi susiprasti jos ieškoti prie A („*Ars nova argutiarum epigrammatica et epigraphica*, auctore R.P. Jacobo Masenio e Soc. Jesu, Coloniae, 1687“). Daugeliu kitų atvejų asmuo, besidomintis kitakalbiais LLI aptariamų autorių veikalais, būtinai privalo atsiminti tų autorių vardus: Roizijaus reikia ieškoti prie P („*Petri...*“), Lojolos – prie I („*Ignatii...*“), Sarbievijaus – prie M („*Matthiae...*“) ir t. t. Pastarojo autoriaus vienas kūrybos leidimas dar nukištas prie H („*Horatius Sarmaticus...*“). Pagal tą patį principą netgi Kristijono Donelaičio kūrybos senieji vokiškieji leidimai sudėti prie C („*Christian...*“)! Erazmo Roterdamiečio veikalai nurodyti ne tik prie E („*Erasmus...*“), bet ir prie D, ir tai skirtingose vietose: „*D. Erasmi...*“ ir „*Des. Erasmi...*“. Kazimiero Vijūko-Kojalavičiaus ir Petro Skargos pamokslių leidimų reikia ieškoti prie K („*Kazania...*“), Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus pamokslo – ten pat, tik ne prie Ka, o puslapiu toliau („*Kozonius...*“). Kas nors galėtų numoti ranka, – ar daug čia rasis besidominčiųjų senovinėmis lotyniškėmis, vokiškomis ar lenkiškomis knygomis! Betgi, pvz., į lietuvių kalbą išversti ir publikuoti Augustino Rotundo darbai gan plačiai aptariamai net keliose LLI vietose, tačiau literatūros sąrašė prie R jo pavardės nėra (yra prie D ir E – atitinkamai „*De dignitate...*“ ir „*Epistola...*“). Na taip, aptariamieji Rotundo tekstai nebuvo išleisti atskiru leidiniu, jie sudėti į

serijos *Senoji Lietuvos literatūra* 5-ąją knygą (*Šešioliktojo amžiaus raštija*, 65), o ji literatūros sąrašė nurodyta... Tada kodėl tame sąrašė nėra Mikalojaus Husoviano? Ogi ties *K* raide nurodytas Benedikto Kazlausko įvadinis straipsnis „Giesmės apie stumbrą“ publikacijai, čia pateikti duomenys apie tą leidimą – vadinasi, atskirai Husoviano kūrinio nurodyti nebereikia. Taip pasielgta ne tik šiuo, bet ir daugybe kitų atvejų.

Patyrinėjus išaiškėja dar viena rengėjų nuostata: jei veikalas aptariamas LLI tekste, bet bibliografinė informacija neiškelta į išnašą, tas veikalas literatūros sąrašė nenurodomas. Trumpiau tariant, jei ko nėra išnašoje, to lyg ir nėra visai.

Žinoma, tam, kas LLI tekstą skaito kompiuterio ekrane, panašių problemų nekyla – įvesk ieškomą pavardę, ir programa tau kaipmat ją suras. Tačiau rengiama juk buvo tradicinė knyga, o ne kompiuterinė versija! Ką gi, šiuo atveju teks pamiršti praktišką patarimą studentams, renkančiams medžiagą kursiniams darbams, – pirmiausia pasiimti vadovėlį ir peržiūrėti literatūros sąrašą. Toks, koks yra, LLI literatūros sąrašas savarankiškos informacinės vertės neturi; vienintelis jo egzistavimo pateisėjimas – trumpesnės, mažiau apkrautos išnašos tekste.

Kai literatūros sąrašas toks specifinis, nepaprastą svarbą leidinyje įgyja asmenvardžių rodyklė, – juk tik ji padės rasti bent jau tą sąrašo puslapį, kuriame nurodyta, pvz., Alberto Goštauto „Memorialo karalienėi Bonai“ lietuviškoji publikacija (savaime suprantama, prie *G* raidės jos ieškoti neverta). Betgi asmenvardžių rodyklės šiuolaikiniais kompiuteriais sudaromos be didelio vargo, – atrodytų, kas čia gali būti ne taip? Šioje vietoje dera akcentuoti tam tikrą LLI ypatumą, prie kurio dar ir vėliau teks grįžti. Tai štai, vienas iš pagrindinių šio veikalo sandų – E. Ulčinitės monografija (URBL) – sukomponuota ne tiek chronologiniu, kiek tematinio principu: atitinkamos epochos literatūros kūrinių visuma apžvelgiama vis kitu aspektu. Todėl apie skirtingus to paties autoriaus kūrinius kalbama skirtinguose poskyriuose. Poskyrių antraštės atspindi pasirinktąjį aspektą, bet pavardžių (išskyrus P. Roizijaus ir M.K. Sarbievijaus) tose antraštėse nėra, – taigi nėra ir „Turinyje“. Apie kai kuriuos iš tų autorių, gvildendamas kitokią tematiką, rašo taip pat ir A. Jovaišas savuose poskyriuose. Tokios struktūros veikale asmenvardžių rodyklė paprastai atlieka itin svarbią papildomą funkciją: numeriai tų puslapių, kuriuose plačiai kalbama apie autorius, analizuojami jų kūriniai, būna paryškinti, išskirti iš tų, kuriuose pavardės tik „per kablelį“ paminėtos. Kompiuteris neskiria „svarbaus“ nuo „mažiau svarbaus“, o

žmonėms, matyt, pristigo laiko, todėl šios esminės funkcijos LLI asmenvardžių rodyklė neatlieka. Deja. Nors apskritai po šiuo priedu pasirašiusi Asta Vaškelienė padirbėjo stropiai, netikslumų nedaug, ir tie toli gražu ne visi atsiradę dėl jos kaltės.

Tačiau vienu atveju net ir toks, regis, sausas informacinis priedas įstengia sugluminti: visi Radvilų giminės atstovai, kuriuos aiškumo dėlei įprasta minėti pravardėmis, sąrašė surikuoti ne pagal vardus, o pagal pravardes. Pvz., iš eilės vardijami „Radvilas Našlaitėlis, Mikalojus Kristupas“, „Radvilas Perkūnas, Kristupas Mikalojus“<sup>2</sup> ir „Radvilas Rudasis, Mikalojus“, o virtinę užbaigia „Radvilas „Žuvelė“, Mykolas Kazimieras“. Išimtis kažkodėl padaryta šios giminės atstovui, pravarde „Ponas Meilingiausias“ (iš tiesų turėtų būti šauksmininko linksnis – „Pone Meilingiausias“ (lenk. „Panie Kochanku“), – mat toks buvo mėgstamas to kunigaikščio pertaras<sup>3</sup>). Šis Radvila į sąrašą įtrauktas pagal pirmąją vardo raidę. Taip surikiuotų Radvilų neteko matyti nei istorijos, nei genealogijos, nei literatūrologijos veikalų asmenvardžių rodyklėse, – tik pastarųjų metų LLTI leidiniuose (5; 36; 44; 65). Vargu ar tai pagrįsta. Pirma, tai juk ne kokie nors kūrybiniai pseudonimai, – patys Radvilos pravardėmis nepasirašinėjo, taip jų į akis ir amžininkai nevadino (pravardžių nerasime nei dedikacijose, nei panegirinių leidinių antraštėse); kai kuriems tas pravardes apskritai priskyrė vėlesnių laikų biografai ir genealogijos tyrinėtojai. Antra, krikščioniškojoje tradicijoje krikšto sakramentu patvirtintas asmens vardas laikomas svarbesniu net už pavardę, ką jau kalbėti apie pravardę. Įdomiausia, kad A. Vaškelienė nepriima atsakomybės už šį originalų sumanymą, taigi tenka kaltinti kažkieno „nematomą ranką“ (kuri, kaip matysime, pasidarbavo ne vien šioje LLI vietoje).

O štai atsakomybė už neįprastą kai kurių asmenvardžių rašybą tenka vienam iš autorių – Albinui Jovaišui. Savo vadovėlio „Įvadinėse pastabose“ jis (tiesa, nei aiškindamas, nei pagrįsdamas) skaitytojus įspėjo,

<sup>2</sup> Nežinia kodėl LLI kartojama kadaise Edwardo Kofhubajaus įvelta klaida. Radvilos, pravarde Perkūnas, vardas buvo tiesiog Kristupas; „Kristupu Mikalojumi“ jis jau seniai niekur nebevardinamas (plg. 11; 44; taip pat: Raimonda Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584 m.)*, Vilnius: Valstybės žinios, 2002; Teresa Zielińska, *Poczet polskich rodów arystokratycznych*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1997 ir kt.

<sup>3</sup> Atitinkamoje E. Ulčinaitės teksto vietoje (LLI, p. 316) ta pravardė įrašyta teisingai, šauksmininku.

kad ten „vartojamos vardažodžių formos: *Gostautas, Katkevičius, Kojalavičius*, <...><sup>4</sup> *Radvilas* <...> vietoj kituose „Šviesos“ leidyklos leidiniuose priimtų – *Goštautas, Chodkevičius, Kojelavičius*, <...> *Radvila* <...>“ (JSLI, p. 7). LLI net panašios įvadinės pastabos nėra, nors A. Jovaišui, be abejo, puikiausiai žinoma, kad tokia rašyba nėra nei nusistovėjusi, nei visuotinai priimta. Tikrai norėtusi, kad į akademinę pretenduojančioje literatūros istorijoje autoriaus pozicija šiuo klausimu būtų pagrįsta kokiais nors argumentais ar bent jau deklaruota. Kaip pirmakursiui, nieko negirdėjusiam apie užkulisinius mokslininkų debatus, susigaudyti, kad A. Goštauto gatvė Vilniuje taip pavadinta pagerbiant asmenį, A. Jovaišo atkakliai vadinamą Gostautu? Ir kodėl, anot E. Gudavičiaus, „gudai Chodkevičiai“ (11, p. 535) čia per prievartą „sulietuvinti“? Jeigu pagrindinis sprendimo motyvas – „lietuvio ausiai malonesnis skambesys“, tada forma „Radvila“ regėtusi daug organiškesnė už formą „Radvilas“ (žodis „radvila“ iki šiol turi bendrinę reikšmę, žr. *Dabartinės lietuvių kalbos žodyną*). Pastarosios pavardės rašybos klausimas itin opus, nes Radvilų giminės atstovai paliko labai ženklus pėdsakus XVI–XVIII amžių literatūros ir kultūros istorijoje. Ši recenzija – vargu ar tinkama vieta leisti į tokio pobūdžio svarstymus, tačiau norėtusi pabrėžti, kad dažniausiai pasitelkiamas formos „Radvilas“ šalininkų argumentas – tos pavardės rašyba *Radivilus, Radziwiłł* lotyniškuose ir lenkiškuose anos epochos tekstuose – nėra toks jau tvirtas. Visų pirma, lotynināt ir lenkinant sunkiai įveikiama kliūtimi turėjo tapti galūninis tos pavardės kirtis. Antra, šios recenzijos autorei žinomi keturi XVI a. vidurio ir pabaigos leidiniai, kurių antraštėse pavartotos kilmininko formos *Radivilonis, Radiuilonis* ir galininko forma *Radivilonem* (44, pozicijos 87<sup>5</sup>, 88, 219, 249), taigi numanoma vardininko forma – *Radivilo*. Beje, trys iš šių knygelių – lietuvių (anot S. Narbuto, *sensu stricto*) autorių Elijo Pilgrimo-vijaus ir Pranciškaus Gradausko kūrinių leidimai, o ketvirtosios – 1546 (1548?) m. išėjusio P. Roizijaus epitalamijo – antraštė galbūt dokumentuoja ankstesnę, artimesnę lietuviškai formai tos pavardės rašybą. Šiaip

<sup>4</sup> Tokiais skliausteliais pažymėtos recenzijos autorės padarytos kupiūros, siekiant jas atskirti nuo kupiūrų, jau buvusių cituojamuose fragmentuose; taip pat išskirti intarpai. Jei derinant citatos fragmentą prie sakinio sintaksės teko keisti žodžių galūnes arba pirmosios žodžio raidės rašybą (didžiąją keisti mažąja), tokie pakeitimai pažymėti laužtiniais skliausteliais.

<sup>5</sup> Šio leidinio antraštiniame lape net Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio spaustuvė įvardinta taip: „Typis <...> Nicolai Radivilonis“.

ar taip, A. Jovaišas savo apsisprendimo ne tik nekommentuoja, bet Radvilas tekste iš karto kategoriškai pristato tik kaip „Radvilus“ (p. 70), greta nenurodydamas jokios kitos formos. Paminėjęs „Gostautą“ jis vis dėlto skliausteliuose pridėjo „Goštaut[as]“ (p. 38), o skyriuje „Literatūra rusėnų kalba“ atskirai pristatydamas Albertą Goštautą pridūrė dar ir lenkišką bei dvi rusėniškas formas (p. 71).

Čia dera užkliudyti LLI „Įvade“ nusistatytą principą kitakalbės asmenvardžių formas skliausteliuose pateikti „minint pirmą kartą“ (p. 10). Vargu ar toks principas apskritai funkcionalus, – daug logiškiau įvairuojančią pavardės rašybą parodyti teksto skirsniuose, specialiai skirtuose konkretaus asmens veiklai aptarti. Bet LLI šiuo atžvilgiu nesilaikyta nei minėtojo principo, nei kokios nors aiškesnės logikos. Pvz., formą „Gostautas“ be jokių skliaustelių aptinkame jau p. 14. Su Chodkevičiais dar painiau: asmenvardžių rodyklėje įrašyta „Katkevičiai (Chodkos, Chodkevičiai)“, bet „sulietuvinta“ tos pavardės forma – ir daugiskaita, ir vienaskaita – LLI puslapiuose sumirga dešimtis kartų, kol pagaliau p. 139 skliausteliuose priduriama „(Chodkų)“ ir tik p. 221 – „(Chodkevičiai)“. Tuos Chodkas pamini E. Ulčinaitė, aptardama vieną Jono Milijaus elegiją, kurioje kaip tik pasakojama „Chodkevičių (Chodkų) giminės kilmės <iš gudų – E. P.> istorij[a]“ (URBL, p. 80). Pamatiniame šios autorės veikale laikomasi įprastos rašybos, vartojamos formos „Radvila“ ir „Chodkevičius“. Tačiau profesorės poziciją nusvėrė LLI rengėjų užsibrėžtas tikslas sukurti vientiso teksto iliuziją, taigi visi asmenvardžiai mechaniškai buvo pakeisti A. Jovaišo favorizuojamomis formomis. Galų gale to vientisumo efekto pasiekti vis vien nepavyko: cituojant lietuviškai publikuotų A. Goštauto laiškų pavadinimus norom nenorom teko rašyti „Prieš <...> Radvilas“ (p. 89), nedrįsta taisyti ir cituojamų E. Ulčinaitės poetinių vertimų, kur taip pat regime vienaskaitos kilmininką „Radvilos“ (p. 147) ir šauksmininką „Radvila“ (p. 151); forma „Radvila“ mirga ir poskyrio apie kelionių aprašymus bibliografinėse nuorodose (p. 281–282), o p. 316, matyt, redaktoriui neapsižiūrėjus puikuoja iš URBL perkeltas „U. Radvila“. Ar ne korektiškiau būtų buvę atskiruose LLI skyriuose palikti jų autoriams priimtina rašybą, drauge leidžiant skaitytojams suprasti, kad vieningos nuomonės šiuo klausimu kol kas nėra?<sup>6</sup> Bene absurdiškiausiai dvejopos rašybos pavyzdžiai susi-

<sup>6</sup> Taip išleista 5-oji serijos *Senoji Lietuvos literatūra* knyga (65): skirtingų autorių tekstuose paliktos skirtingos asmenvardžių formos, tai atspindėta ir asmenvardžių rodyklėje.

duria skirsnys apie Laurencijaus Bojerio „Karolomachiją“: sutrumpinta antraštė cituojama iš publikuoto lietuviško vertimo, ir joje regime „Jon[ą] Karol[i] Chodkeviči[ų]“, bet čia pat paaiškinama, kad poema skirta „Jonui Karoliui Katkevičiui pagerbti“ (p. 289). Atitinkamoje E. Ulčinaitės monografijos vietoje (URBL, p. 203) tasai komentaras buvo net balastinis, mat aiškino tai, kas ir taip aišku iš antraštės teksto, – užtat dabar LLI labai pravertė! Beje, LLI asmenvardžių rodyklėje prie C raidės nėra jokios nuorodos, taigi skaitytojas, ieškantis medžiagos apie, tarkim, J.K. Chodkevičiaus žygių aprašymus, turi iš anksto žinoti, kad šioje knygoje tas karvedys figūruoja kaip Katkevičius.

Apie LLI rengėjų vykusius ir nevykusius sprendimus asmenvardžių rašybos srityje bus dar kalbama vėliau, o šioje vietoje beliko užduoti vieną retorinį klausimą: kas, kada ir kodėl nusprendė, kad broliams Albertui ir Kazimierui Vijūkams-Kojalavičiams baisiai netinka pirmoji pavardės dalis ir kad daug „moksliškiau“ juos vadinti tik antrąja, su lenkiška „uodega“? Tai nėra priekaištas LLI rengėjams, – formos „Kojalavičius-Vijūkas“ ar tiesiog „Kojalavičius“ vyrauja daugelyje pastarojo meto mokslinių leidinių, – bet galbūt knygoje, visų pirma skirtoje studentams, tokią preferenciją derėjo kaip nors paaiškinti? Jau vien dėl to, kad atitinkamos teksto vietos iliustruotos šių autorių veikalų antraštinų lapų faksimilėmis (p. 264, 265, 270), o tuose lapuose ne pačiu smulkiausiu šriftu atspausda: *WIIVK KOJALOWICZ*; p. 267 dar pridėta puiki iliustracija, kur aiškiai matyti Alberto Vijūko-Kojalavičiaus (kaip tik tokia tvarka) autografas.

Kitos A. Jovaišo įsivestos naujovės – keistokos darybos terminas „se-nameldžiai“ (vietoj „pagonys“) ir „rusėnų kalba“ (vietoj „kanceliarinės slavų“, „LDK slavų“, „senosios baltarusių“ ar „gudų“) – taip smarkiai akies nerėžia. Dėl termino „pagonys“ pasakytina nebent tiek: užgaulus ne pats žodis (plg. 2 išnašą 15 p.), o konotacija, kokią jam suteikia vartotojas. Šiaip ar taip, kartą apsisprendus reikėtų to apsisprendimo ir laikytis, – gana komiškai atrodo vieno „Bychoveco kronikos“ siužeto atpasakojimas, kai vienuolyną sudeginę ir vienuolius išžudę Vilniaus miestiečiai, tarsi netekę teisės į taurųjį naujadarą, vėl išvadinami „pagon[imis]“ (p. 81). Terminas „rusėnų kalba“, paaiškintas 2 išnašoje p. 15, pragmatiniais trumpumo ir paprastumo sumetimais šios recenzijos autoriui regisi visai priimtinas. Tačiau labai nekorektiška primesti jį kitam autoriui (p. 259: E. Ulčinaitės tekste buvo „gudų“ (URBL, p. 151), tapo „rusėnų“), ir jau visai neleistina juo keisti cituojamame (!) tekste įrašytą

kitą žodį, kaip buvo pasielgta poskyryje „Lietuvos statutai ir jų priedai“. Čia keliskart cituojamas A. Rotundo laiškas Steponui Batorui (54), išverstas Rasos Jurgelėnaitės (beje, p. 86 ir 87 atitinkamose išnašose nurodomi visai ne tie puslapių numeriai – matyt, iš ankstesnės publikacijos); tai štai, pirmojoje citatoje p. 87 vietoj šaltinyje buvusio parašymo „rusų [kalba]“ (54, p. 283) regime: „rusėnų (kalba)“.

Tai, žinoma, detalės, bet kaip tik tokie iš pažiūros menkniekiai nemaža dalimi lemia viso leidinio „akademinį svorį“. Norėtusi pabrėžti kitką: daugumos šių priekaištų nebūtų tekę išsakyti, jei tie dalykai būtų aptarti LLI „Įvade“. Tačiau jame, kaip jau minėta, apie tai nerasime nė žodžio, – ne tik kokių nors argumentų, bet net plikos deklaracijos.

Niekieno nepasirašytas LLI „Įvadas“ („Turinyje“, beje, pervadintas „Įvadinėmis pastabomis“) apskritai daro greitosiomis sukurpto teksto įspūdį. Jis pradedamas „ankstesnių tokio pobūdžio veikalų“ apžvalga, prieš tai pažymėjus, kad nuo tų veikalų LLI skiria keli dešimtmečiai. Toliau vardinamos sovietinės literatūros istorijos nuo Kosto Korsako redaguotosios (1957) iki J. Lebedžio vadovėlio (1977) – ir netikėtai priduriamas A. Jovaišo vadovėlis, išėjęs 1998 m. Kokie gi čia dešimtmečiai? Ir ar dera mokyklinį vadovėlį statyti vienon greton su anais veikalais? Jei jau taip norėta, vertėjo atskirai nurodyti pastaraisiais metais išleistas knygas, tačiau tuomet niekaip nebūtų išėję nutylėti E. Ulčinaitės „Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūros“. Toliau pradedama pasakoti, kiek daug „labai svarbių darbų iš lietuvių kalbos, literatūros, kultūros, valstybės istorijos mokslų“ buvo „sukurta“ nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje, tačiau kaipmat susitelkiama ties „jubiliejiniais“ leidiniais, ir tik pastraipos pabaigoje lakoniškai suminimi „egzodo autorių darbai“, „religinė literatūra“, „paraliteratūriniai ir kitakalbi tekstai“ (p. 9). Pastarieji du žodžiai, matyt, turi žymėti ištisą virtinę publikuotų vertimų, esmingai praturtinusių senosios mūsų literatūros vaizdą. Apie monografijas bei studijas, skirtas kitakalbei LDK raštijai, apskritai neužsimenama. Priežastis greičiausiai ta, kad išsamią tokių leidinių apžvalgą savosios dalies pradžioje yra pateikusi E. Ulčinaitė (žr. p. 93), taigi nenorėta kartotis. Tačiau iš kur tai žinoti „Įvado“ skaitytojai?

Atskiroje pastraipoje dėstoma, kaip šioje literatūros istorijoje suvokiamas „literatūrinio palikimo objektas“, nors iš esmės kalbama apie chronologines ribas, ypač pradžios ribą (trumpai tariant, kodėl „Lietuvių literatūros istorija“ pradedama XIII-uojų amžiumi). Pabaigos riba užbrėžiama gana atsainiai: „[i]šlaikoma nuo XX a. pradžios įsitvirtinusi tradicija pri-

skirti senajai literatūrai visą XVIII amžių <...>“. Čia kaip tik reikėtų patikslinti: toks apribojimas daugmaž tinka Mažajai Lietuvai, tačiau tai, kas XVIII a. pabaigoje buvo rašoma Didžiojoje Lietuvoje – jei ne nuo Edukacinės komisijos reformų, tai bent nuo Tado Kosciuškos sukilimo laikų – paprastai nagrinėjama kaip tik XIX a. literatūros istorijose.

Toliau konstatuojama, kad LLI „[p]irmąkart <...> apžvelgiamos *Vo-kiečių ordino XIII–XIV a. kronikos*“ (apie tai dar teks kalbėti), pristatoma ir kita didelė naujovė – tautinių mažumų literatūrinis palikimas. Puslapis baigiamas keistoku sakiniu: „Tuo siekiama artimiau susipažinti <? – E. P.> su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrų įvairove“.

Nemaža pastraipa kitame puslapyje (p. 10) skirta naujai Lietuvos literatūros periodizacijai aptarti. Tiesą sakant, nauja toji periodizacija – pagal kultūros ir stilijų epochas – atrodo tik lyginant su minėtaisiais dešimtmečių senumo veikalais. Tiesa, juos pakeisti pretenduojančioje knygoje tokio deklaravimo gal ir reikėjo. Čia pat akivaizdžiai įsitikiname (nors tai, kaip jau įprasta, niekur nepakomentuota), kad knygos rengėjai savaip išsprendė problemą dėl epochų pavadinimų rašybos. Dera priminti, kad pastaruoju metu Lietuvoje linkstama didžiąja raide rašyti tik „Renesansas“ ir „Švietimas“ (taip yra ir J. Girdzijausko literatūros istorijoje); kaimynai lenkai jau visas epochas rašo mažosiomis raidėmis, išskyrus tą patį Švietimą (*Oświecenie*), mat šis žodis turi ir bendrinę reikšmę. O štai LLI didžiosiomis rašoma viskas<sup>7</sup>, – ir „Barokas“, ir (vėliau matysime) „Klasicizmas“ bei „Kontrreformacija“, vienoje vietoje net „Protestantizmas“ (šitai jau kelia įtarimų apie vokiečių gramatikos invaziją).

Tolimesnė pastraipa tiesiog glumina. Pasirodo, svarbiausias vertybinis veikalo autorių (?) kriterijus buvo „*etinis* matmuo“: „Stengtasi stabtelėti tokiais momentais, kada iškeliamas žmogaus dorumas, teisingumas, sąžiningumas, kuklumas, ištikimybė tėvynei, kada smerkiamos socialinio gyvenimo ydos – kyšininkavimas, žemesniųjų niekinimas ir skriaudimas, žiaurumas“. Ir taip toliau, pasiremiant netgi Martyno Mažvydo autoritetu. Tiesa, tuoj pat tarsi sau prieštaraujant patikslinta, kad „šios knygos autoriai nesiekė kokių nors moralistinių tikslų, siaurinančių gyvenimo sampratą“, bet pripažinkime: pati mintis apie literatūros istoriją, parašytą moralizuojamosiomis intencijomis, – kažkoks sunkiai suvokiamas anachronizmas. Laimė, kad ir šiuo atveju galima pakartoti

<sup>7</sup> Išskyrus antrą pastraipą p. 93, į kurią neparedagavus perkeltas (irgi šiuo atžvilgiu neparedaguotas) tekstas iš URBL.

tai, ką rašė S. Narbutas apie V. Kubiliaus ir J. Girdzijausko istorijas: „jų realizavimas skiriasi nuo to, apie kurį pratarėse kalba autoriai“ (37, p. 141); bent jau E. Ulčinaitei moralistinė didaktika apskritai svetima. Tačiau klausimas apie tikruosius vertybinius kriterijus, apie „pagrindinę idėją, telkiančią ir motyvuojančią literatūros raidą“ (62, p. 179) taip ir lieka nei iškeltas, nei atsakytas.

Po šio keisto „manifesto“ eina kelios trumpos pastraipėlės, kuriose skaitytojai išpėjami, kad „knygoje palyginti daug *faktografijos* <kursyvas ne mano – E. P.>“, kad „kitų kalbų vardai, pavardės ir vietovardžiai rašomi pagal lietuvišką tarimą ir tradiciją“ (ar tai tiesa – dar matysim), kad „daugeliu atvejų senieji lietuviški raštai cituojami dabartine literatūrine kalba“; pabaigoje trumpai pristatomi veikalo autoriai.

Ir viskas. Nė žodžio apie tai, kokiais kriterijais vadovaujantis atrinkta, kas laikytina šios literatūros istorijos objektu, o kas ne. Nė žodžio apie gana pinklią knygos struktūrą ar bent problemas, neišvengiamai kilusias struktūrinant tokią sudėtingą medžiagą. Nė žodžio apie proporcijas (bent jau būtų paaiškinta, kodėl K. Donelaičiui LLI skirta tiek mažai vietos). Trumpai tariant, svarbi pristatomoji veikalo dalis, iš kurios skaitytojas turėtų susidaryti išpūdį, ko iš tos knygos tikėtis (o gal ir – ar verta ją pirkti), parašyta paviršutiniškai, tarytum atliktas koks tuščias formalumas.

Ką gi, verskime puslapius toliau ir patys įsitikinkime, kokie lobiai slypi šioje didelėje ir gražioje knygoje.

Pirmoji dalis, pavadinta „Viduramžių literatūra“, pradedama poskyriu<sup>8</sup> „Trumpa Viduramžių literatūros apžvalga“. Ir jau pirmasis šios apžvalgos sakiny (p. 13) kaip reikiant išmuša iš vėžių: „Reikia išsiaiškinti, kuo skiriasi sąvokos „raštiją“ ir „literatūra““. Po to einantys sakiniai trikdo dar labiau: „Turime prisiminti, kad ir labai trumpai, turiningą Vakarų Europos Viduramžių literatūrą. Lietuvos raštija savo pirmuosius žingsnius žengė XIII amžiuje“.

Viskas paaiškėja atsivertus A. Jovaišo vadovėlį: ten po I skyriaus antrašte atskirame puslapyje (JSLL, p. 11) įdėta to skyriaus turinio santraukėlė. Štai tąja santraukėle, vos ši tą (be reikalo) pakeitus ir niekaip jos nuo pagrindinio teksto neatskyrus, ir pradedama „Lietuvių literatūros istorija“.

<sup>8</sup> I skyrius padalintas tik didžiausios, II ir III, LLI dalys; tie skyriai dar padalinti poskyriais ir skirsniais; į tai (ir į antraščių šrifto dydį) atsižvelgus tenka kitų dalių „gabalus“ vadinti ne skyriais, o poskyriais.

Čia būtų galima priminti, kad pagal tūkstantmetę retorikos tradiciją pirmasis knygos sakinyš laikomas tam tikru skaitytojų dėmesį patraukiančiu „akordu“, kad kaip tik jį formuluodami autoriai neretai patiria didžiausias kūrybines kančias. Tačiau tokią nevykusią veikalo pradžią galėtume laikyti tiesiog apmaudžiu neapsižiūrėjimu, jei aptartoji pastraipa nebūtų išpėjamas signalas apie du esminius trūkumus, būdingus daugumai į LLI sudėtų A. Jovaišo tekstų. Pirma, juos skaitant pernelyg dažnai kyla klausimas: kokią gi autorius išsivaizduoja savąją auditoriją? Ar jis tikrai rašo „literatūros istoriją, reikalingą tiek studentams lituanistams, tiek ir visiems humanitarams“ (p. 10)? Kodėl tada tokiems numatomiems skaitytojams aiškinama, kaip atrodė šventasis Gralis (p. 14), kas yra pamfletas (p. 424), hipochondrija (p. 441), netgi monarchas („(visvald[is])“, p. 22), kad giltinė – tai „žmogaus griaučiai su dalgiu“ (p. 243), giljotina – tai „toks įrankis galvai nukirsti“ (p. 393) ir netgi kad kentauras – tai „žirgas su žmogaus korpusu <vadovėlyje buvo „liemeniu“ – E.P.> ir galva“ (p. 72)? Kam reikėjo seniai įprastą „Lietuvos kurjerį“ (*Kurier Litewski*) pervadinti sunkiai atpažįstamu „Lietuvos pasiuntiniu“ (p. 397)? Kam galėtų būti skirti, pavyzdžiui, tokie paaiškinimai: „majestotinė daugiskaita „mes“ (tai reiškia „aš“)“ (p. 22) arba, dar geriau, – „Jis <Kleinas> išplėtė giesmyną naujomis poreformacinėmis giesmėmis, sukurtais <...> po Reformacijos <...>“ (p. 383)? Glumina ir sporadiškai pasitaikantys minėtojo „*etinio matmens*“ taikymo rezultatai, pvz.: „Žygimantas Augustas <vesdamas Barborą Radvilaite> pasielgė kaip garbingas vyras, o ne kaip karalius“ (p. 79; net JSLL atitinkama vieta (p. 59) suformuluota daug brandžiau). Vėliau dar matysime ne vieną atvejį, kai aiškinami elementarūs dalykai, atsainiai elgiamasi su šaltiniais, daromos pritemptos išvados, nepagrįsti apibendrinimai, kai netikėtai nuslystama į tokiam veikalui netinkamą beletristinį stilių ar net patetiką, – žodžiu, skaitytojas traktuojamas kaip mokinukas (ir ne visada aukštesniųjų klasių). Kita vertus, kai kur tekste pabarstyta kone pabrėžtinai nekommentuojamų, nors tikrai retesnių ir sudėtingesnių už „giljotiną“ terminų, kaip antai, protografas, prototekstas, superlatyvas, konvoliutas, etiologinė saktė, – bet nuo to darosi tik dar neaiškiau, į ką gi autorius kreipiasi.

Ir antra. Žmogiškai visai suprantamas A. Jovaišo noras panaudoti turimą įdirbį ir nerašyti iš naujo to, ką jis manosi jau pakankamai gerai parašęs. Kitas dalykas, kad tas įdirbis – tai visų pirma minėtosios mokykloms skirtos knygelės ir vadovėlis „Senoji Lietuvos literatūra“.

Čia nebesvarstysim klausimo apie įsivaizduojamą LLI auditoriją, – bėda ta, kad iš tų veikalėlių imti tekstų fragmentai dar buvo smarkiai redaguojami, kai ką (neretai įdomius ir vertingus dalykus) išmetant, kai ką (dažnai paskubomis ir ne vietoje) įterpiant. Tokio keistai nejautraus „taisymo“ atvejų matysime ne vieną.

Tačiau kol kas prieš mūsų akis ta knygos dalis, kurią rengiant žirkklėmis tikrai nepiktnaudžiauta.

„Trumpoje Viduramžių epochos apžvalgoje“ pirmiausia, kaip jau buvome išpėti, paaiškinama, kuo „raštija“ skiriasi nuo „literatūros“, tada apsibrėžiamas objektas: „Viduramžiams priklauso pirmieji negausūs Lietuvos valstybėje XIII–XV a. sukurti rašytiniai paminklai daugiausia lotynų ir rusėnų kalbomis“ (čia, p. 13, pridedama išnaša su paaiškinimais, į kurią (trumpinant?) įvelta klaida – parašyta, kad rusėnų kalba LDK „pareigūnų raštuose“ vartota „iki XVII a.“, – plg. JSLL, p. 12: „iki XVII a. pabaigos“<sup>9</sup>; išnašos pabaigoje dar ir skliaustelis ne vietoj). Toliau randame religinės, o po to – ir tautinės kalbomis Europoje sukurtos literatūros apžvalgėlę. Kam ji skirta – vėl neaišku; užmetę akį į visuotinės literatūros istorijos vadovėlį vidurinėms mokykloms (70), rasime viską tą pat, tik papasakota daug plačiau ir įdomiau<sup>10</sup>. Vienintelė šios teksto dalies sąsaja su Lietuva – tai palyginti nauja žinia iš Kęstučio Gudmanto 2003 m. straipsnio apie tai, kad viduramžinio „Aleksandro romano“ slaviškas variantas „buvo gerai žinomas LDK“ (p. 14).

O toliau autorius imasi temos, kuri ir įgalino Lietuvos „Viduramžių literatūrai“ skirti net 54 nemažo formato LLI puslapius. Juk pripažinkim: viršelyje išvydę chronologinę šios „Istorijos“ pradžios ribą – XIII a. – daugelis pagalvotume apie vadinamąjį Mindaugo laišką (plg. 21, p. 32), gal dar apie LDK valdovų raštinės užuomazgas... Viduramžių raštija Lietuvoje tradiciškai laikomi didžiųjų kunigaikščių laiškai, pirmieji Lietuvos metraščiai, iš lėto susiformavusi Lietuvos Metrika... Mažoka, žinoma, bet kiek jau yra, tiek yra. Tačiau A. Jovaišas nusprendė su tuo nesitaikstyti. Jis apgailestaudamas pažymi: „Deja, konkrečių duomenų apie literatūrinę, meninę Lietuvos kultūrą trūksta“ (p. 14) ir – tarsi ta-

<sup>9</sup> Iš tikrųjų – iki 1696 m. (21, p. 32).

<sup>10</sup> Beje, šiame vadovėlyje (70, p. 100) aiškinama, kad žymiausias senųjų islandų epinių giesmių rinkinys vadinamas „Vyresniąja eda“ (kita žinoma „Eda“ – tai XIII a. autorinis poezijos meno vadovas); JSLL irgi vartotas pavadinimas „Eda“ (p. 13), o štai LLI kažkodėl – „Edos“ (p. 13).

sai duomenų stygius būtų kokia indulgencija – leidžiasi į plačiausius pasakojimus apie senovės lietuvių kultūrą, netrukus persimesdamas ir prie istorijos. Beveik visa medžiaga tiems pasakojimams paimta iš svetimtaučių ir svetimšalių viduramžiškų raštų. „Trumpoje apžvalgoje“ pateikiamos netgi ištraukos (tiesą sakant, tai tik incipitai, neaišku kaip pakliuvę į lenkų Renesanso laikų kronikas, žr. 34, p. 675) iš lenkų miestelėnų dainų, kuriose džiūgaujama dėl Žalgirio pergalės. Pastaroji informacija įdomi ir nedaug kam žinoma (ja tikrai būtų galėjusi pasinaudoti E. Ulčinaitė, rašydama apie Jono Visliciečio „Prūsų karą“), tačiau ką tos dainelės turi bendra su lietuvių „Viduramžių literatūra“? Ir dar: antroji iš tų citatų visiškai neteisingai išversta. Dvieilis „Hej, Polanie, z Bogiem na nie, / Już nam Litwy nie dostanie“ iš tiesų pažodžiui reiškia „Ei, lenkai, su Dievu prieš juos <reikia suprasti, prieš teutonus – E. P.>, / <jis, t.y. priešas> jau negaus mūsų<sup>11</sup> Lietuvos“. Taigi pateiktasis vertimas „Ei, lenkai, Dievas lėmė, / Jau negausim Lietuvos“ (p. 15) ne tik klaidingas, bet ir atspindi vertėjo šališkumą ar net priešišką nusistatymą, – XV a. lenkų miestelėnų dainelėje jis įžiūrėjo uzurpatoriškus motyvus, nors ten išsakoma visiškai kitokia mintis: lenkai patį Žalgirio mūšį suvokia pirmiausia kaip Lietuvos apgynimą.

Toliau mūsų laukia ištisi puslapiai jau net nebe vertimų, o tik atpasakojimų apie tai, ką Lietuvoje patyrė (ar sakėsi patyrę) viduramžių raštininkai bei misionieriai, ką iš svetimų pasakojimų užrašė svetimtaučiai kronikininkai. „Trumpoje <...> apžvalgoje“ (neaišku, kodėl būtent čia) randame smulkiausią, tačiau mažai įtikinamą nagrinėjimą, ką galėtų reikšti „[n]eišaiškinto <vengro?> raštinink[o]“, kuris „buvo gana ausylas“, užrašyti Kęstučio priesaikos žodžiai „ROGACHINA ROZNENACHY GOSPANANY“ (p. 16–17). Akivaizdu, kad A. Jovaišas ilgai ir sunkiai triūsė gvildendamas šį galvosūkį, bet ką bendra su lietuvių literatūros istorija turi ir pats galvosūkis, ir ataskaita apie jo sprendimą?

Po „Trumpos <...> apžvalgos“ viso poskyrio nepagailėta pirmajam Lietuvos vardo paminėjimui; čia (p. 18–19) randame netrumpą atpasakojimą to, ką XI a. kunigas Vipertas parašė apie šv. Brunono misiją pagoniškoje Lietuvoje, ir dar ilgesnį – panašaus, bet vėlesnio Petro Damianio rašinio. Net jei sutiksime, kad šiedu vyrai tikrai rašė apie Lietuvą, ar

<sup>11</sup> Šią vietą lietuviškai sunku perteikti: lenkiškame tekste *nam* („mums“) iš tiesų traktuotinas kaip *dativus ethicus*, plg. liet. „žiūrėk tu man“.

tikrai LLI yra tinkama vieta toms viduramžišioms pasakoms apie deginamą, bet nedegantį šventąjį? Beje, į tekstą dar įveltas nesusipratimas: „šv. Adalbertas (tikr. vardas Vaitiekus)“ (p. 18). Šio šventojo abu vardai yra „tikri“: slavišku vardu *Wojciech*, kildinamu iš „wojsko cieszący“ (t.y. „kariuomenę džiuginantis“), jis buvo pakrikštytas, o sutvirtinimo sakramento metu gavo dar savo globėjo Magdeburgo arkivyskupo vardą *Adalbertus*, kuris reiškė tą patį; kaip „Šventųjų gyvenimuose“ rašė P. Skarga, „dėl to jis du vienodus vardus turėjo“ (61, p. 349–350).

Kito poskyrio antraštė „Mindaugo krikštas ir karūnacija“ gana tiksliai atspindi turinį. Čia, remiantis E. Gudavičiaus ir Z. Ivinskio darbais, daugiausia pasakojama net nebe kultūros sklaida, o tiesiog istorija. Labai norint kultūrinio konteksto aprašymu galima laikyti ištisą puslapį (p. 21–22), skirtą karūnavimo ceremonijai (jame, beje, esama logiškai ir stilistiškai keistokų žodžių junginių: „pakėlęs ant gulinčiojo rankas“, „pečių apsiaustą“, „tarpumentis nugaroje“ [sic!]). Toliau dar kiek pasvarstoma, kur toji karūnacija galėjo įvykti, o paskui – pagaliau! – regime vidinę antraštę „Valstybės raštinės užuomazga Lietuvoje“ (p. 22). Čia surinktos žinios apie Mindaugo laiškus ir donacijas (vėl yra keistas sakinytis: „Buvo kultivuojami <iš konteksto sprendžiant, Lietuvoje – E.P.> Viduramžių diplomatinės raštijos žanrai: laišškai, donacijos, popiežiaus bulės“), trumpai aptariamas ir ištisai cituojamas žymusis 1254 m. kovo 12 d. aktas, kuriuo patvirtintas Lietuvos vyskupystės įsteigimas. Po citatos dar pora sakinių (p. 23) skiriama Mindaugo antspaudui, o likusioji poskyrio dalis – tai pasakojimas apie Lietuvos istoriją po Mindaugo krikšto.

Toliau įdėtas nemažos apimties (p. 24–36) poskyris „Vokiečių ordino ir rusėnų kronikos apie Lietuvą ir baltus“. Kas parašyta, tas ir yra: iš vokiškų kronikų (visų jų vertimai jau publikuoti lietuviškai) išrinkti pasakojimai apie senovės lietuvius. Jei kuriam autoriui, kaip, pvz., Henrikui Latviui, lietuviai „mažiau pažįstami negu kitos to regiono tautos“, tada tinka ir prūsai ar net estai („Vaizdingai nupieštas Tartu pilies apgulus 1224 m. Tas pat ištikdavo ir lietuvių pilis“, p. 27). Per du puslapius (p. 30–31) eina didžiulė citata iš „Eiliuotosios Livonijos kronikos“ apie Mindaugo vainikavimąsi ir atsimetimą nuo krikščionybės. Virtinę užbaigia skirsnis „Haličo-Voluinės metraštis“ (p. 35), kurį surašė gal ir „rusėnai“ (plg. poskyrio antraštę), tačiau rusų kalba. Kai kurie čia išdėstyti dalykai tikrai įdomūs ir svarbūs lietuvių kultūros istorijai, bet dar kartą paklausime: ar jiems tikrai vieta šioje knygoje? A. Jovaišas pa-

siremia tokiu pritemptu argumentu, kad net pats kažin ar juo tiki: „Vis dėlto tai yra *literatūra apie Lietuvą*. Ji labai svarbi istorikui, tačiau kartu negali nedominti ir literatūros istorijos, nes neretai pateikia faktus tokia forma, kuri primena istorinę beletristiką ar poeziją“ (p. 24). Pagal tokią logiką minėtieji rašiniai tikrai turi dominti literatūros istorikus, – tik ne lietuvių, bet vokiečių ir rusų.

Niekuo nesibaigę svarstymai šiuo klausimu LLTI vyko prieš gerą dešimtmetį, kai A. Jovaišas buvo pateikęs labai panašaus turinio „Lietuvos Viduramžių literatūros“ rankraštį. Tų svarstymų paakintas, jis parašė straipsnį „Kuo pradėti lietuvių literatūros istoriją? (Kvietimas diskutuoti)“ (17). Straipsnio pabaigoje pasižvalgyta po kaimynų – lenkų, rusų, latvių – literatūros istorijas ir aptikta, kad lenkiškoji pradeda nuo rašytinių tekstų, atsiradusių po krikšto<sup>12</sup>, o rusiškoji – nuo Biblijos ir bažnytinių raštų vertimų iš graikų kalbos (irgi po krikšto). Latviai net iš aukšto pabarami, kam pradeda savąją literatūros istoriją tik nuo pirmųjų latviškų knygų pasirodymo (17, p. 21). Ir liekama prie savo: „NB. Lietuva XIII–XV a. nei Vokiečių ordino, nei Lenkijos kronikų, nei rytų slavų metraščių į lietuvių kalbą nevertė, bet vien dėl to negalima jų išbraukti iš lietuvių literatūros istorijos problemų sferos“ (*ibidem*). Niekas nesiginčija dėl „problemų sferos“, – tuos metraščius laisvai buvo galima suminėti „Trumpoje <...> apžvalgoje“, dėmesį koncentruojant į vėlesnę siužetų recepciją Lietuvos/lietuvių literatūroje (LLI tokių žinių juk esama, tik jos paskėsta informacijos sraute). Suprantama, mums nėra ko lygiuotis į didžiąsias Vakarų Europos tautas, kurių „senesnės rašytinės kultūros turi daug didesnes pasirinkimo galimybes negu tos, kurios atsiranda tik Viduramžių pabaigoje“ (17, p. 20), tačiau bent apytiksliai kriterijai turėtų galioti visiems. Pripažinkime, vargu ar kas rimtai žiūrėtų, tarkim, į prancūzų literatūros istoriją, kuri prasidėtų citata *Gallia omnis est divisa in partes tres*<sup>13</sup>.

<sup>12</sup> Čia pat autorius akcentuoja: „Nagrinėjama Brunono iš Kverfurto kūryba – tai tas pats šv. Brunonas-Bonifacijus, su kurio misija susijęs pirmasis Lietuvos vardo paminėjimas“ (17, p. 21). Tokia paralelė nekorektiška. Brunono *Sancti Adalberti <...> vita* lenkų viduramžių literatūros istorijoje aptariama ne todėl, kad Brunonas buvo Lenkijoje ar kažką apie lenkus parašė; atspirties taškas kitas: „hagiografinės kūrybos pradžia Lenkijoje yra susijusi su vietinių šventųjų [kaip tik tokiu lenkai laiko šv. Vaitiekų/Adalbertą – E.P.] kultu“ (34, p. 76).

<sup>13</sup> „Visa Galija padalyta į tris dalis“ (lot.), – Gajaus Julijaus Cezario *Galų karo užrašų* (*Commentarii de bello Gallico*) pirmasis sakiny.

Kita vertus, tūlas pasakytų – negi gaila, tegu sau ir ta medžiaga čia būna... Tas ir yra, kad gaila! Skaitydami toliau matysime, kiek daug raštijos ir literatūros istorijai svarbių (ar tiesiog įdomių) dalykų išmesta, kai kurios vietos net atrodo taip, tarsi būtų tvarkytos vykdant griežčiausią įsakymą taupyti popierių, – taigi šitie dosniai, ištisais puslapiais pateikiami vokiškų kronikų ir rusiško metraščio turinių atpasakojimai bei citatos atrodo tikrų tikriausias balastas.

Šiuo požiūriu ne geresnis ir poskyris „Kiti rašytiniai šaltiniai apie Viduramžių Lietuvą“ (p. 36–39), pradedamas skirsniu „Lietuvos kelių aprašymai“ (*sic!*). Paskui iš to paties šaltinio (leidinio *Kraštas ir žmonės*) atpasakojami prancūzo Ghilleberto de Lannoy Lietuvoje patirti išpūdžiai (p. 37) ir panašaus pobūdžio italo Ambrogio Contarini'o prisiminimai (p. 38), – jei kam įdomu, dar plačiau ir su sodresnėmis detalėmis apie juos rašo J. Jurginis „Lietuvos kultūros istorijos bruožuose“ (19, p. 76–78). Paskutinis poskyrio skirsnis – vos penkių eilučių „Gdansko pasiuntinių pranešimas“, iš kurio sužinome, kad „Kazimiero Jogailaičio laikais lietuvių kalba <buvo> vartojama įtakingiausių ponų viešose derybose“ (p. 38). Ar tai vis dar lietuvių literatūros istorija?

Toliau eina naujas poskyris, kurį tesudaro pusė puslapio teksto (p. 39), – „Literatūrinės fikcijos“. Čia atpasakojamos dvi Teodoro Narbuto mistifikacijos – neva viduramžiais rašyti tekstai apie Vytautą ir Jogailaičių genealogiją. Tos fikcijos tikrai įdomios, tačiau, deja, labiau atspindi XIX a. romantikų istorijos sampratą nei praturtina Lietuvos viduramžių literatūros pažinimą.

Žodžiu, aptartajai teksto daliai įvertinti labai tinka paties A. Jovaišo žodžiai, įrašyti „Trumpoje <...> apžvalgoje“ (p. 15): „Apskritai tai svarbios žinios, bet lietuvių raštijos ir literatūros istorijos tiesiogiai neliečia“.

39 puslapyje pagaliau regime poskyrio antraštę „Epistolinė raštija“. Pirmasis skirsnis – „Gedimino laišakai“. Tačiau neskubėkime džiaugtis. Jau pirmoji pastraipa aiškiai rodo, kad ne tie laišakai autoriui svarbiausi: „Neturime užmiršti, kad Gedimino tėvas, kaip manoma, Butvydas, valdęs Lietuvą XIII a. pabaigoje, gyveno Mindaugo laikais, gal net buvo – tokią prielaidą daro E. Gudavičius <išnaša beda į Alvydo Nikžentaičio monografiją (39)> – jo giminaitis. Tad Gedimino tėvui, o iš jo ir pačiam Gediminui, buvo gerai žinomos Mindaugo krikšto, karūnavimo Lietuvos karaliumi ir žuvimo 1263 m. aplinkybės. <...> Taigi didžioji politinė, socialinė ir kultūrinė reforma – Lietuvos krikštas ir tapimas karalyste – Gediminui nebuvo naujiena, o aktualiausia problema“ (p. 39). Čia

pirmiausia stebina logika, – tarsi XIV a. valdydamas toli gražu ne Kinų siena apjuostą valstybę Gediminas tik iš tėvo pasakojimų būtų galėjęs sužinoti apie krikščionybę. Šioje vietoje derėtų išsakyti dar vieną bendro pobūdžio priekaištą A. Jovaišui: jis apskritai linkęs per daug su-reikšminti giminystės ir kilmingumo klausimus.

Bet kur kas labiau kritikuotina tai, kad „Lietuvių literatūros istorijoje“ rašydamas apie tokią mums vertingą senosios raštijos paveldo dalį, autorius visų pirma joje ieško „duomenų apie ano meto Lietuvą“ (p. 42). Patys laišškai viena pastraipa pristatomi skirsnio pradžioje (p. 39), suminimi jų adresatai (kalbant apie miestus, kažkodėl įvardintas Tartu (skliausteliuose Dorpatas) – bet čia pat Revelis (skliausteliuose Talinas)), toliau nurodomi „susiję <...> dokumentai“ – popiežiaus legatų pasiuntinių pranešimas ir Gedimino prekybinė sutartis su Livonijos ordinu. Paskui nežinia kam paaiškinama termino „epistolinė raštija“ etimologija (p. 40). Ir tuoj pat naujoje pastraipoje jau kalbama apie tai, koks didžiulis pavojus Gedimino laikais kilo Lietuvai iš Vakarų, kaip „geležiniu gniaužtu“ spaudžiamos valstybės valdovas nusprendė priimti krikštą tiesiai iš popiežiaus<sup>14</sup> (šiam kontekste pacituotas sakinytis iš 1322 m. laiško Jonui XXII), toliau ilga pastraipa apie to meto Lietuvoje įprastą toleranciją krikščionybei (čia randame dar keletą citatų atitinkama tema), o po to daugiau nei puslapis (p. 41–42) skirtas Gedimino sumanymui krikštytis, plačiai aprašyta popiežiaus legatų pasiuntinių atvykimo istorija, atpasakoti tų pasiuntinių surankioti gandai, kaip iš pradžių kunigaikštis buvo „pasiryžęs krikštytis“, paskui priverstas pakeisti sprendimą ir dėl to „visą naktį labai gaudžiai verkė ir, padaręs pertrauką, vėl pradėjęs verkti“<sup>15</sup> (p. 41), pasamprotauta, kas iš tiesų sutrukdė Gediminui priimti krikštą, toliau – pastraipa apie Gedimino tarybą ir jo antspaudą (p. 42).

Po viso to jau, regis, pradėdama pasakoti apie plačiausiai žinomus Gedimino laiškus, adresuotus miestų piliečiams, bet kaipmat vėl nuslystama į politikos, diplomatijos ir ekonomikos klausimus (pakeliui dar paaiškinant, kas yra Žiemgala). Minėtoji 1338 m. prekybinė sutartis su ordinu, pasirodo, domina autorių tik todėl, kad vėl leidžia papasakoti

<sup>14</sup> Šioje teksto vietoje autorius, atrodo, remiasi Alvydo Nikžentaičio teiginiais (plg. 39, p. 28–29), nors to ir nenurodo. Tačiau jam turėjo būti žinoma, kad vėliau šis istorikas Gedimino sumanymą krikštytis pradėjo aiškinti kitomis priežastimis (40, p. 129).

<sup>15</sup> Cituojant LLI esančias citatas recenzijoje vartojamos dvigubos nevienodos kabutės („ ‘ ‘ “ ).

apie anuometines pagoniškas ir kriščiioniškas priesaikos ceremonijas (p. 43). Puslapio pabaigoje skaitome gana padrikos kompozicijos pastraipą apie tai, kaip „[s]enameldystė lėmė lietuvių kalbos vartojimą“. Kitame puslapyje pakalbama apie antrą Gedimino mėginimą krikštytis ir jo mirtį (p. 44).

Galop pereinama prie Gedimino laiškų žanrinių ir stilistinių ypatybių. Svarbiausias aptarimo aspektas – kurios frazės ar formuluotės tuose laiškuose paties Gedimino (įžiūrima netgi jo „senameldišk[a] puikyb[ė]“), o kurios – konvencinės, įrašytos raštininkų vienuolių. Šios teksto dalies pabaigoje detaliai aprašomas konfliktas tarp kunigaikščio ir jo raštininko dėl neva nediktuoto, bet 1323 m. laiške pranciškonams įrašyto pažado krikštytis.

Ar bereikia stebėtis, kad poskyrį užbaigia „Pasakojimas apie Gedimino laidotuves“? Remiamasi XIV a. prancūzo keliautojo anekdotinio pobūdžio tekstu, kurio autentiškumas ir duomenų tikrumas abejotinas (plg. 39, p. 100–105); tačiau net jei tas tekstas ir įdomus, nebe pirmą kartą tenka klausti: ar jam vieta lietuvių literatūros istorijoje? Ir ar skirsnis „Gedimino laiškai“ būtinai turi baigtis sakiniu „Kitais atvejais mirusysis buvo ant laužo guldomas“ (p. 47)?

Skirsnis „Algirdo laiškas“, suprantama, kompaktiškesnis, ir gausūs istoriniai duomenys jo pirmojoje dalyje pateisinami – dėl adresato ir pasirinktos kalbos unikalumo viduramžių Lietuvos kontekste. Bet netrukus vėl gana plačiai pradedami aptarinėti dalykai, su pačiu laišku menkai tesusiję. Iš „labai dalykišk[o], saus[o], logišk[o] ir kiet[o]“ stiliaus sprendžiama apie „valdingą adresanto charakterį“, skliausteliuose priduriama: „Atrodo, tokie buvo visi Gediminaičiai, net ir <? – E. P.> Jogaila“ (p. 47). Trumpai atpasakojus turinį, dar kartą grįžtama prie mėginimų nupiešti psichologinį Algirdo portretą, pasitelkiant ištrauką iš rusų metraščių. Nesileisime į diskusijas, ar tokiems mėginimams esama pakankamo pagrindo ir ar tikrai „[r]aštininkas turėjo griežtai vykdyti valdovo valią“ (suprask – užrašė tiksliai tai, ką tas jam diktavo), tačiau apmaudu, kad „[a]dresanto mentalitetas, jaučiamas šiame laiške“ (p. 48) autorių domina kur kas labiau nei to laiško tekstas. Taip pat nemažai vietos skirsnyje užima svarstymai apie Algirdo ir jo valdomos Lietuvos pagoniškumą.

Toliau, tarsi perskeliant pasakojimą apie didžiųjų kunigaikščių raštus, įterptas poskyris „Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas“. Kaip žinia, tas tekstas „užrašytas XVI a. pradžioje, bet jis yra senes-

nio vertimo iš lenkų kalbos nuorašas“ (p. 51). Kiek senesnio? A. Jovaišas nurodo „mažų mažiausiai“ XV a., bet čia pat, miglotai užsiminęs apie „kitų aplinkybių analiz[ę]“, raštijos lietuvių kalba pradžia nukelia į Mindaugo laikus – XIII-ąjį amžių, kai buvusi vykdoma „pirm[oji] lietuvių tautos krikšto akcij[a]“ (*ibidem*). Ar yra pagrindo kalbėti apie tautos krikštą Mindaugo laikais – atskiras klausimas, tačiau kodėl aptariamasis poskyris atsidūrė tarp Algirdo ir Jogailos bei Vytauto raštų? Kaip paaiškėja, todėl, kad beveik pusę jo sudaro skirsnis „Lietuvos krikštas“ – daugiausia pasakojimai, „kaip praktiškai buvo atliekamas krikščionybės įvedimas Lietuvoje“, paremti liudijimais, kurie paties autoriaus vertinami, kaip „ne visai patikimi“ (p. 50). Taigi turime dar vieną pavyzdį, rodantį A. Jovaišo prioritetus: net raštijos faktų chronologijoje istorinis ir kultūrinis kontekstas jam regisi svarbesnis už patį nagrinėjamąjį objektą (antraip šis poskyris būtų įdėtas pačioje dalies apie viduramžių raštiją pabaigoje).

Antroji poskyrio pusė atskirta vidine antrašte „Lietuviški poteriai“; čia pagaliau imamasi pagrindinės temos. Tiesa, iš pradžių aiškiai per daug dėmesio skiriama leidiniui, į kurio paskutinį tuščią puslapį ranka tie poteriai įrašyti (negi tikrai svarbu, koks yra kiekvienos iš keturių konvoliuto knygelii turinys?).

Toliau pasakojimas sklandus, nuoseklus ir gerai apgalvotas. Paaiškinama, kokios tai maldos ir kokia jų reikšmė krikščioniškoje kultūroje. Remiantis J. Lebedžio, J. Palionio, Z. Zinkevičiaus tyrimais lietuviškasis įrašas datuojamas, apibūdinama tarmė, pacituojamas „Tėve mūsų“ tekstas dabartine rašyba (p. 51–52). Šiose pastraipose pateikta medžiaga ir vertinga, ir įdomi, istorinės faktografijos ne daugiau negu reikia. Autorius tikrai įtikina, kad poterių tekstas „labai svarbus lietuvių kalbos ir tarmių, rašybos istorijai studijuoti“ (p. 52), teisingai akcentuoja, kad „pirmaisiais krikščioniškų tekstų vertimais į lietuvių kalbą pradedamas kurti naujas rašto stilius, paremtas bibrline retorika“, ir puikiai susieja šį rankraštinį įrašą su vėliau Mažvydo sprestomis problemomis (p. 52).

Taigi galų gale perskaitėme tekstą, kuriam drąsiai galime taikyti jei ne lietuvių literatūros, tai tikrai lietuvių raštijos istorijos terminą.

Užtat toliau einantys du poskyriai vėl kiek nuvilia. Poskyryje „Jogailos privilegijos“ (p. 53–54) gal ir tikrai nebuvo apie ką daug kalbėti, tad susitelkta ties 1400 m. aktu, kuriuo buvo reformuotas Krokuvos universitetas (ar ne labiau būtų tikę tai aptarti „Trumpoje Viduramžių epochos apžvalgoje“?). Pirmojoje akto citatoje (p. 53) po frazės „<...> Oksfordas

garsina ir apvaisina visą Almaniją“ įterptas paaiškinimas: „[Angliją]“<sup>16</sup>. Mes žinome, kad Oksfordas Anglijoje, bet „Almanija“ tikrai visada reiškė ne „Angliją“, o „Vokietiją“<sup>17</sup>. Taigi dar klausimas, ar Jogaila buvo taip jau gerai „supažindintas su privilegijoje minimais žymiausiais Europoje universitetiniais miestais“ (p. 54). Galbūt jam ir germanų, ir anglosaksų gyvenamos žemės atrodė viena kultūrinė erdvė. Šiaip ar taip, šiuo atveju reikėjo arba plačiau tą „Almaniją“ pakomentuoti, arba išvis neaiškinti.

Tolimesnis poskyris apdairiai pavadintas ne „Vytauto laišakai“, bet „Vytauto diplomatiniai raštai“ (p. 54). Matyt, šitokiu būdu mums leidžiama suprasti, kad nereikia tikėtis literatūrologinės Vytauto epistolinio palikimo analizės. Be abejo, tas palikimas nepaprastai gausus (apie tai A. Jovaišas rašo poskyrio pradžioje) ir kol kas labai menkai teapdorotas. Tačiau juk buvo galima bent kiek daugiau pasinaudoti autoriui puikiai žinoma septynių laiškų nesena publikacija (71, p. 205–221). Verta būtų buvę pasiremti toje pat knygoje išspausdintu Rūtos Čapaitės straipsniu (4, p. 47–95), iš kurio paimta tik nedidukė citata p. 55, – tame straipsnyje nemažai dėmesio skirta ne tik laiškų kompozicijai, bet ir stiliui. Tiesa, po R. Čapaitės kontekstinių tyrimų darosi beveik nebeįmanoma traktuoti Vytauto laiškus kaip individualios raiškos pavyzdžius ir gliaudyti iš jų detales didžiojo kunigaikščio psichologiniam portretui.

Taigi autorius, dar pateikęs žinių apie nuolat veikusios raštinės atsiradimą Vytauto laikais, toliau nusprendė kalbėti tik „apie kuriuos ne kuriuos <jo> tekstus, palikusius pėdsaką lietuvių literatūros istorijoje“ (p. 55). Pasirinktoji potėmė tikrai labai įdomi ir svarbi lietuvių tautinės savimonės raidai suvokti: cituojamos dviejų laiškų vietos, kuriose Vytautas, diplomatinėmis priemonėmis siekdamas atgauti Žemaitiją, pasitelkė etnolingvistinius argumentus, t.y. teritorines pretenzijas pagrindė kalbos bendrumu (p. 55–56). Turbūt galima su išlygomis pritarti A. Jovaišo nuomonei, kad tokie argumentai jau lyg ir pranašauja Renesansą. Tik vėl tenka priekaištauti dėl to paties: į Vytauto laiškus žiūrima ne kaip į raštijos faktą, bet visų pirma kaip į kultūros istorijos duomenų šaltinį. Toliau ši tendencija išryškėja dar labiau: remiantis kito laiško citata

<sup>16</sup> Cituojamas Almos Braziūnienės vertimas, publikuotas leidinyje *Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis*: istorijos šaltinių antologija, t. 1: XIII–XVII a., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 87–88; ten tokio įterpto paaiškinimo nėra.

<sup>17</sup> Žr. Janusz Sondel, *Słownik łacińskiego-polski dla prawników i historyków*, Kraków: Universitas, 1997, p. 50.

įrodoma, kad Vytautas su Jogaila kartais kalbėdavosi lietuviškai (p. 56–57). Taigi pirmosios LLI dalies apibendrinimą užbaigiančio teiginio, kad „<...> Vytauto laišakai – svarbus ne tik diplomatijos, bet ir epistolografijos žanro paminklas“ (p. 66), šis poskyris nepagrindžia.

Nedidukas poskyris „Žemaičių pasiūlymas“ (p. 57), nors ir pasakoja apie žemaičių delegacijos Konstanco Susirinkime perskaitytą skundą, parašytą „retorikos meistro ranka“, vis dėlto irgi aktualesnis lietuvių kultūros istorijai.

Ir tik poskyryje „Trumpasis Lietuvos metraščių sąvadas“ pagaliau atskleidžia tikrosios A. Jovaišo, kaip literatūros istoriko, galimybės. Šį sąvadą jis pats išvertė, parašė nemažą mokslinį straipsnį apie jo literatūrinės ypatybės (18), atidavė tam darbui daug laiko bei jėgų, – ir tai nesunku pajusti skaitant šią LLI teksto dalį. Bene labiausiai džiugina gerai apgalvota poskyrio kompozicija. Medžiaga išdėstyta logiškai, ieškančiam lengva rasti konkrečius duomenis, pasakojimas labai nuoseklus, akcentai sudėlioti tinkamai. Informacija irgi kruopščiai atrinkta, pateikiami tik esminiai dalykai. Vertingos pastraipos apie nuorašų variantus (58 p.), – bene pirmą kartą kiekvienam humanitarui neistorikui viskas taip suprantama, – taip pat apie sąvado sudarytoją ir iš dalies autorių Timofejų, kurio gyvenimo peripetijos tikrai paaiškina kai kurias to sąvado struktūros ypatumus (p. 59). Gražiai atidalintos skirtingo turinio ir stiliaus dalys (skirsniai „Metraščių rinkinys, išdėstytas trumpai“, p. 60–61; „Didžiojo kunigaikščio Vytauto pagyrimas“, p. 61; „Lietuvos didžiųjų kunigaikščių metraštis“, p. 61–62), išaiškinta, kuri „Vytauto skundo prieš Jogailą ir Skirgailą“ dalis pateko į Trumpąjį sąvadą ir kodėl (p. 62–63), plačiai atpasakotas svarbus šio sąvado siužetas apie Kęstučio konfliktą su Jogaila ir Kęstučio nužudymą (p. 63–64). Šį sykį toks atpasakojimas motyvuotas literatūrine recepcija – primenama Maironio dramatinės trilogijos dalis „Kęstučio mirtis“ (galima dar buvo paminėti pirmąją lietuviškos tematikos baladę – Liudviko Rėzos eilėraštį „Ona ir Vytautas“). Išskyrus vieną stilistiškai itin nesklandžią vietą (p. 60 pirmosios pastraipos paskutinės eilutės), praktiškai nėra prie ko prikibti. Šį poskyrį tiktų pavadinti taip, kaip R. Skeivys pavadino Mykolo Biržiškos „Mūsų raštų istoriją“, – „sėkmingo pozityvistinės metodologijos pritaikymo lietuvių literatūros istorijai pavyzdžiu“ (62, p. 174). Maždaug tokio lygio ir buvo tikimasi iš visos LLI.

Pirmoji dalis užbaigiama minėtu apibendrinimu – skirsnėliu be antrašės, nuo ankstesnio teksto atskirtu trimis žvaigždutėmis (tokie bus pridėti ir prie kitų LLI dalių).

Antroji knygos dalis – „Renesanso literatūra“ – pradedama taip pat A. Jovaišo parašyta „Trumpa Renesanso epochos apžvalga“, kuri... ką gi, iš tiesų trumpa. Ir vėl verčia suglumi. Čia mums aiškinama terminų „Renesansas“, „teocentrizmas“ ir „antropocentrizmas“, „Reformacija“ etimologija, taip pat – kad reformacijos sąjūdžio veikėjai „siekę <...> pagerinti katalikų tikėjimą“ (p. 69) ir panašiai. Vėl daug kas paaiškės, jei atsiversime A. Jovaišo vadovėlį (JSLL, p. 48–50): šis tekstas rašytas mokiniams. „Suaugusiesiems“ LLI variante pridėtas Boccaccio „Dekameronas“, kaip elgesio principo *carpe diem* iliustracija. Ir dar reformacijos pradininkų vardų originalo formos. Tik va, prie Jono Kalvino (p. 70) kažkodėl įrašyta „Jean Calvin“ (jei jau *Jean*, verčiau būtų *Cauvin*, be to, kodėl nėra įprastos lotyniškos formos *Joannes Calvinus*?).

Jau nekalbant apie tai, kad šitaip tiesmukai siėti Renesansą su reformacija buvo įprasta tik sovietmečiu, „Trumpoje apžvalgoje“, užuot aptarus protestantizmo esmę, pagrindines idėjas ir jų poveikį Europos kultūros raidai, susitelkiama ties jo pradininkų biografijomis ir paties termino kilme (p. 69–70). Tarp Kalvino biografijos duomenų ir žinių apie Augsburgio religinę taiką (kuria „Apžvalga“ ir užbaigiama) įterpta tokia pastraipėlė: „Kalvinizmą Lietuvoje labiausiai rėmė ir skleidė itakingiausi XVI a. didikai – Mikalojus Radvilas Juodasis ir jo pusbrolis Mikalojus Radvilas Rudasis, Barboros Radvilaitės brolis“ (p. 70), – tarsi pastaroji informacija šiame kontekste būtų esminė.

Bet ne tai blogiausia. Didžiausią įtarimą kelia p. 69 autoriaus išdėstyta humanizmo samprata: „Renesanso laikų inteligentai gavo humanistų vardą (lot. *humanus* – žmogiškas, mylintis žmones) <...>“. Kad šio termino etimologiją kas nors aiškintų „meile žmonėms“, dar neteko matyti. Suprantama, „Trumpoje apžvalgoje“ neverta tikėtis tokios šio reiškinių analizės, kokios dedamos į solidžius mokslo veikalus (pvz. 41, p. 321–330), bet net platesnei auditorijai skirtuose leidiniuose „humanizmo“ terminas vedamas iš *studia humanitatis*, pabrėžiant, kad patys Renesanso humanistai savęs tuo žodžiu nevadino (plg. 14, p. ix, 223, 377). Tiesa, „nematoma ranka“ LLI aptariamojoje vietoje yra pridūrusi, kad tas humanistų vardas „Renesanso epochoje daugiau siejosi su kultūra, išsilavinimu, negu su etika“ (p. 69), bet antrąją knygos dalį užbaigiantis apibendrinimas liko netaisytas, ir ten randame pirmąją versiją: „Inteligentai gavo humanistų vardą, nes vertino ir mylėjo žmogų“ (p. 239). Išeina, kad renesansinį humanizmą A. Jovaišas tapatina su filantropija.

Kiek žinoma šios recenzijos autorei, pagal pradinį sumanymą apžvalginius veikalo skyrius turėjo rašyti kitas asmuo, kuris pasikeitus aplinkybėms to neatliko. Galima suprasti, kad A. Jovaišui tą darbą teko nudirbti paskubomis, nespėjus gerai visko apgalvoti, tačiau cituotosios formuluotės nenorom verčia abejojti jo kompetencija šioje srityje, o tai „Lietuvių literatūros istorijai“ garbės, deja, nedaro. Tiesa, „Trumpos apžvalgos“ trūkumus su kaupu kompensuos E. Ulčinaitės teksto įvadiniai poskyriai, bet skaitytojas juk negali to iš anksto žinoti.

„Renesanso“ dalies pirmas skyrius pavadintas „Literatūra rusėnų kalba“. Jo pirmas poskyris, kuriame pasakojama apie Vidurinįjį sąvadą, pradedamas taip, tarsi kalba apie Lietuvos metraščius nė nebūtų nutrūkusi. Nelabai vykęs šio poskyrio pavadinimas – „Vidurinysis Lietuvos metraščių sąvadas – bandymas parašyti lietuvišką valstybės istoriją“. Žodis „lietuvišką“ čia skamba dviprasmiškai, daug geriau mintis suformuluota pačiame tekste: „<...> bandymas parašyti ištisinę Lietuvos valstybės istoriją“ (p. 71). Gal nenorėta kartotis? Šiaip ar taip, ta kliaudėlė lyg ir rodo, kad tekstas vietomis buvo perdarinėjamas, keičiamas, – ir tikrai, šiame poskyryje likę tokios veiklos pėdsakų.

Pradžioje A. Jovaišas apgailėstaudamas atsižada „kronikų“ termino, kurį jau buvo įvedęs savo vadovėlyje (JSLL, p. 50); galima suprasti, kad taip pasielgti jį privertė tradicijos šalininkų spaudimas (gaila, kad į tradiciją nebuvo atsižvelgta kai kuriais kitais atvejais). Toliau pastraipa skirta „supresuotai“ A. Goštauto biografijai, jo asmenybės apibūdinimui ir įvairiakryptei veiklai, – matyt, nesurasta tam tinkamesnio konteksto (tarkim, informacijai apie Abraomo Kulviečio rėmimą čia tikrai nederama vieta).

Vidurinysis sąvadas pristatomas kaip „A. Gostauto ir į jį panašių <? – E. P.> ponų“ programos išraiška. Paskubom suminėtos istoriografinės ir galimos literatūrinės įtakos. Po to sąvadas tematinio principu suskirstomas į tris dalis, kurios toliau aptariamose trijuose poskyriuose: „Legendiniai ir pusiau legendiniai pasakojimai“ (p. 72–76), „Žinios iš trumpojo sąvado“ (p. 76) ir „Amžininkų užrašai nuo XV a. vidurio“ (p. 76–79).

Ilgiausias poskyris – apie legendinius pasakojimus – logiškai pradedamas legenda apie lietuvių kilmę iš romėnų, svarstoma apie tos teorijos sukūrimo priežastis. Labai gaila, kad šioje teksto vietoje kai ko stinga, palyginti su vadovėlio variantu (tiesa, ten šie dalykai aptarti Plačiojo sąvado kontekste). Pavyzdžiui, nerasime teiginio, kad „[p]olitinė šios „teorijos“ reikšmė buvo labai didelė. Senameldystė, anksčiau buvusi Lietuvos atsilikimo žyme, tapo, galima sakyti, vos ne pranašumu –

romėniškuoju paveldu“. Nebėra ir politizuoto, bet vaizdingo apibūdinimo: „didikų menėse sugalvotas, prieš Maskvą ir Lenkiją nukreiptas padavimas <...>“ (JSLL, p. 51).

Po aiškinimų apie teorijos kilmę staiga įterpta visai kitokio turinio pastraipa apie šešis išlikusius Viduriniojo sąvado nuorašus, – jai daug tinkamesnė vieta būtų bendrame šio sąvado pristatyme, poskyrio pradžioje. Toliau detaliai pasakojama visa legendinė Lietuvos „istorija“ nuo Palemono pabėgimo iš Nerono tironizuojamos Romos, pakeliui pateikiama žinių apie kunigaikščių deginimo vietą Vilniuje (p. 73–74; „Šventaragio“ reikšmė čia aiškinama remiantis naujausiais tyrinėjimais), apie Lietuvos herbo atsiradimą (p. 74), „atpainiojami“ neteisingai nurašyti upių vardai, perteikiama „lotyniškoji“ Lietuvos pavadinimo etimologija (p. 73).

Vertinga ir gerai argumentuota autoriaus įžvalga, kad šios legendinės dalies prototeksto autorius turėjęs būti „lietuvių tautybės humanistas, išėjęs aukštuosius mokslus už Lietuvos ribų“ (p. 72), – manytume, šią informaciją derėjo dar labiau akcentuoti, kaip nors pabrėžti.

74 puslapyje vidinė antraštė išskirtas pasakojimas apie Vilniaus įkūrimo legendą. Jos turinys perteiktas teksto dalimi, išspausdinta smulkesniu šriftu ir mažesniame „rėmelyje“, kai kurios frazės ar žodžių junginiai pažymėti kabutėmis, – tačiau nėra jokios nuorodos, nei koks to teksto šaltinis, nei kas vertė. Tikriausiai pats A. Jovaišas – tik kodėl to nenurodžius? Jo stilių, sakytume, išduoda donelaitizmas „tralalauja“, kurio tinkamumas šiame kontekste abejotinas. Net Donelaičio vilkai, nors ir „tralalaudami“, vis dėlto „staugė“ (ŽR, 73), o „tralalaujantis“ geležinis vilkas kelia greičiau komišką įspūdį.

Toliau nemaža skirsnio dalis skirta lituanizmomis metraščių tekstuose atsekti (tokių tyrimų išvados autoriui leidžia teigti, kad sąvadų rašymo darbe tikrai dalyvavo lietuvių tautybės „bajorai ir mokyti žmonės“ (p. 75)). Čia vėl matyti lyg ir skuboto komponavimo padarinys: nemažoje pastraipoje kalbama apie lietuvių kalbos požymius ne Viduriniajame, o Trumpajame sąvade, ir ne apskritai, o būtent Ališavos nuoraše, kuris, pasirodo, yra ne tiek nuorašas, kiek vertimas į lenkų kalbą. Žinoma, lyginant su Trumpuoju, Vidurinysis ir Platusis sąvadai „lietuviškesni“ (dėl galimybės palyginti minėtoji pastraipa ir įterpta į tekstą), bet tokie „šuoliai“ ardo naratyvo nuoseklumą, daug ką gali ir paklaidinti.

Skirsnio „Žinios iš Trumpojo sąvado“ (p. 76) antroji pastraipa – tai pasakojimas apie „žinią“, kurios Trumpajame sąvade nebuvo, t.y. apie Kęstučio ir Birutės istoriją. Turbūt ir šiuo atveju derėjo geriau apmąstyti

poskyrio kompoziciją, juolab kad minimasis siužetas įdomus, svarbus (regis, nebelaikomas ir visai legendiniu), susilaukęs išpūdingos recepcijos (ko verta vien Valiūno „Birutė“ – pirmoji lietuviška baladė, tapusi ir liaudies daina, ir emigrantų himnu, žr. 27, p. 311).

Kiek supainioti iš pradžių pasirodo duomenys apie Viduriniojo sąvado parašymo laiką: poskyrio pradžioje teigiama, kad jis sukurtas „maždaug 1510–1520 m.“ (p. 71), o skirsnyje „Amžininkų užrašai nuo XV a. vidurio“ pažymėta, kad „po 1520–1525 m.“ nuorašai „pradedą skaidytis“ (p. 77). Net ir įdėmiai skaičius tenka akimis grįžti atgal ir iš naujo aiškintis, kaip ten buvo su tais nuorašais.

Galbūt neatsitiktinai kaip tik šiame poskyryje ima rasti šiuurkščių korektūros klaidų, kokių ankstesniame LLI tekste nebuvo: „valstybejo“ [=valstybėje] (p. 71), „stovyklą“ [=stovylą] (p. 37), „kai“ [=kad] (p. 73, paskutinė pastraipa), „nukelinėjama“ [=nukėlinėjama] (p. 76).

Žodžiu, poskyriui apie Trumpąją sąvadą aptariamąjį teksto dalis neprilygsta, tačiau dėl to nevalia jos nuvertinti. Vidurinysis sąvadas lietuvių/Lietuvos literatūros istorijoje pirmą kartą aptartas taip nuodugnai, net galima sakyti – pirmą kartą literatams kaip reikiant išaiškinta, kas tai iš tiesų yra.

Baigiamojo skirsnio (p. 77–79) antraštė „Barboros Radvilaitės ir Žygimanto Augusto meilės ir vedybų istorija“ kelia įtarimų, kad autorius vėl ims gvildinti nedaug tiesioginių sąsajų su literatūros istorija turinčią temą, bet čia mes pavaišinami tikru delikatesu: pacituojamas (deja, vėl nenurodant nei šaltinio, nei vertėjo) nemažas Viduriniojo sąvado („Raičinskio metraščio“) fragmentas apie slaptą tos poros santuoką ir su ja susijusį vėlesnį skandalą. Bene vertingiausia yra jame užfiksuota žinia apie to skandalo metu platintus paskvilus. Gaila, kad dėl būtinų nuorodų trūkumo šią tikrai „unikalaus teksto“, kaip pabrėžia A. Jovaišas (p. 78), citatą bus keblu kur nors „percituoti“.

Ir dar vienas priekaištas. Skirsnio pradžioje, kur pasakojama apie Radvilų giminę, įveltas pats tikriausias anachronizmas: parašyta, kad Radvilos Juodasis ir Rudasis „buvo aktyvūs kalvinizmo propaguotojai“, o Barbora su jais tarsi supriešinta, mat „iki gyvenimo galo liko ištikima katalikybei“ (p. 77). Skaitant šią teksto vietą tiesiog sunku patikėti savo akimis, – juk Barboros „gyvenimo galas“ – tai 1551 m., o Radvila Juodasis (pirmasis iš pusbrolių) kalvinistų pasiskelbė tik 1553 m. (ir tikriausiai niekada to nebūtų padaręs, jei jo pusseserė tebebūtų sėdėjusi Lenkijos soste).

Skirsnio pabaigoje vėl pateikiama tikrai svarbi informacija. Čia norisi pakartoti tai, kas sakyta apie Viduriniojo sąvado pristatymą: pirmą kartą literatams kaip reikiant išaiškinta, kad Platusis sąvadas – tai ne kažkoks atskiras metraštis, o tiesiog „svarbiausias ir reikšmingiausias“ iš Viduriniojo sąvado vėlyvųjų „atsižakojimų“.

Poskyris „Platusis Lietuvos metraščių sąvadas, arba „Bychoveco kronika““ pirmiausia pradžiuoja tuo, kad čia ištaisytas įsisenėjęs morfologinis slavizmas „Bychovco“ (tik LLTI specialistams derėtų pagaliau apsispręsti, ar tą pavardę lietuvinėti kaip rytų slavišką, ar kaip lenkišką<sup>18</sup>). Taip pat puiku, kad, tęsiant anksčiau pradėtą temą, skaitytojams galutinai išaiškinama: „Šis sąvadas vadinamas Plačiuoju ne todėl, kad apimtų ilgesnį laiko tarpą negu Vidurinysis, bet todėl, kad pateikia daug naujos medžiagos, kurios nebuvo ankstesniuose sąvaduose“ (p. 79). Pripažinkime, daugelio humanitarų galvose visos žinios apie tuos sąvadás iki šiol susiplakę į beformį gumulą, taigi už šiuos išaiškinimus A. Jovaišui tikrai reikia padėkoti.

Įsidėmėtina ir tai, kad pasitelkus naujausius tyrimus šio poskyrio pradžioje Plačiojo sąvado genezė aiškinama nebe vien asmenine A. Goštauto iniciatyva, bet ir kitų Lietuvos didikų pastangomis.

Toliau autorius trumpai išvardina, kurie dalykai „Bychoveco kronikoje“ perimti iš ankstesniųjų sąvadų, pabrėžia, kad legendinėje dalyje padarytas „[d]idelis pakeitimas“ – Palemono atvykimas iš Nerono laikų perkeliamas į Atilos (gal derėjo paaiškinti numanomas tokio pakeitimo priežastis), nurodo naujas žinias apie Vytautą ir pažymi esminį skirtumą – Plačiajame sąvade nebėra „Vytauto pagyrimo“ (p. 79). Pagirtina, kad šiame poskyryje nebepasakojamas visas sąvado turinys, autorius susitelkia tik ties naujovėmis. Skirsnyje „Istoriografiniai-literatūriniai papildymai“ (p. 80) tos naujovės glaustai išdėstomos (čia rėžteli akį prie konteksto prastai limpantis sakinyš „Apskritai stačiatikių ir katalikų supriešinimo „Bychoveco kronikoje“ nėra“), o po to eina skirsnis „Beletristinio pobūdžio siužetai“, kur sudėtos visos Plačiojo sąvado įdomybės.

Čia peiktinas metraštinės medžiagos pateikimo būdas. Tie „beletristinio pobūdžio siužetai“ vėl spausdinami smulkesniu šriftu, mažesniuose ploteliuose, intervalais atskirti nuo pagrindinio teksto, taigi atrodytų, kad tai citatos, nors šaltinio puslapiai ničniekur nenurodyti.

<sup>18</sup> Plg.: *Lietuvių literatūros enciklopedijoje* Kęstučio Gudmanto straipsnelyje vartojama forma „Bichovecas“ (p. 279), o Sigito Narbuto – „Bichovecas (Bychovcas)“ (p. 473).

Patikrinus paaiškėja: kai kas tikrai cituojama, kai kas pridėta nuo savęs, kai kas išmesta, neretai visai be reikalo. Pavyzdžiui, į „pseudocitatą“ 80 p. neįdėtas Algirdo pasakymas „ne tas karys, kuris kariauja patogių metu“ (cit. iš: 30, p. 78), todėl tapo nebeaiškus ir simbolinis jo veiksmas (kempinės uždegimas), ir tolimesni žodžiai. Nelogiško trumpinimo pavyzdį randame ir „pseudocitatoje“ p. 83–84: „Tuomet Valius nusimetė drabužius, paskleidė ant jų strėles, ir priešai nebedrįso jų pulti“ („Kronikoje“ atitinkamoje vietoje skaitome: „<...> paskleidė ant jų strėles ir ėmė šaudyti, o čekai nedrįso jų pulti“, cit. iš: 30, p. 142). Į grafiškai išskirtą atpasakojimą p. 81 įterptas grynai „jovaišiškas“ ir konkrečiame kontekste visai nereikalingas Jogailos apibūdinimas „dar senameldis“, tas pat padaryta ir kitoje vietoje, kur „senameldžio“ epitetu apdovanotas vandalas Davaina. Pasakojimas apie pranciškonų išžudymą pateiktas tarsi vientisas siužetas, bet iš tiesų tai samplaika iš 22 ir 24 „Bychoveco kronikos“ skyrių. Apie tuos pranciškonus ir jų atminimui statytus kryžius jau buvo kalbėta Gedimino mirties kontekste (tai ir čia skliausteliuose nurodyta) – p. 44 yra didžiausia išnaša, – bet derėjo pažymėti, kad legendos šaltiniu linkstama laikyti maždaug 1370 m. parašytą Pranciškonų ordino kroniką (žr. Rimanto Jaso paaiškinimą, esantį: 30, p. 229 (2 išnaša)) ir kad Plačiajame sąvade greičiausiai esama tolimo tos legendos atgarsio. Mat dabar darosi visai nebeaišku, ar pranciškonų išžudymas sietinas su Gedimino, ar su Algirdo laikais. Dar labiau supainioja A. Jovaišo komentare paminėtas „egzekucijų kaln[as]“ (reikia suprasti, kad tie vienuoliai buvo nužudyti ant kalno, kuris dabar vadinamas Trijų kryžių kalnu, p. 81). Tačiau atitinkamoje „Bychoveco kronikos“ vietoje parašyta: „<...> vyskupo sode, kur juos iškapojo, toje vietoje ir dabar stovi kryžius“ (cit. iš: 30, p. 80; žr. taip pat R. Jaso paaiškinimus p. 229 (3 išnaša), kur apie jokių kalnų nėra nė žodžio). Ir apskritai, jei jau ši legenda laikoma tokia svarbia Lietuvos kultūrai, vertėjo bent užsiminti apie XVI a. viduryje šia tema sukurtą Jono Andruševičiaus poemėlę (plg. 50), galbūt paminėti ir tai, kad siužetas apie nukryžiuotuosius vienuolius nukeliavo į A. Vijūko-Kojalavičiaus, vėliau ir į T. Narbuto istorijas...

Tragiškumu, pasak A. Jovaišo, išsiskiriantis metraščio pasakojimas apie Žygimanto Kęstutaičio nužudymą Trakų pusiasalio pilyje irgi su trumpintais nevykusiais. Tarkim, išmesta svarbi detalė, kad tuo metu, kai į kunigaikščio miegamąjį įsiveržė sąmokslininkai, „kunigas kaip tik kėlė aukštyn švenčiausiąjį sakramentą“ (cit. iš: 30, p. 126), gal todėl ir neišnykstančios kraujo dėmės simbolinė mistinė prasmė paaiškinta

vadovaujantis keista logika: „Tai nuskamba kaip įspėjimas visiems, kas bandys kovoti su didikais“ (p. 83). Šiaip jau Europos tradicijoje nenuvaloma kraujo dėmė paprastai reiškia, kad nužudytojo siela šaukiasi keršto, kad nusikaltimas vis dar neišpirktas<sup>19</sup>. Tikriausiai kaip tik tuo ir aiškintina, kodėl „Švitrigaila valdžios Lietuvoje neiškovojo“ (p. 83).

Istoriografiniu ir kultūrologiniu požiūriu vertingą informaciją aptinkame p. 82, kur cituojama ir komentuojama Plačiojo sąvado vieta apie Jogailos ir Vytauto susitarimą dėl sosto paveldėjimo, – tas tekstas tikrai gerai atspindi metraščio „užsakovų“ savimonę ir nemenkas ambicijas. Tame pat puslapyje nemažai dėmesio skirta pasakojimui apie Žalgirio mūšį, gerai išryškinta, kuo Plačiojo sąvado versija skiriasi nuo Jano Dlugošo versijos ir kas joje nauja, palyginti su Trumpuoju sąvadu. Poskyris apie „Bychoveco kroniką“ užbaigiamas lakonišku ir informatyviu apibendrinimu, kur sudėta būtiniausia informacija apie visus tris sąvadás (p. 84).

Toliau įdėtas poskyris „Lietuvos Statutai ir jų priedai“. Pats pirmas jo sakinyš įspėja, kad ir šiuo atveju tekstas rengtas nepakankamai atidžiai: „Vieni pirmųjų žingsnių kodifikuoti LDK buvo <...>“, – kodifikuoti galima teisę, netgi patį Statutą, bet ne LDK! Peržvelgę poskyrį ir užmetę akį į literatūros sąrašą įsitikinsime, kad nepasinaudota vertinga ir nesunkiai prieinama Pirmojo Statuto publikacija su labai išsamia įvadine dalimi (45). Bet, regis, autoriui paties Statuto ir nereikėjo: papasakojęs apie įstatymų leidybą XVI a. Lietuvoje ir išryškinęs A. Goštauto vaidmenį (p. 84–85), jis susitelkia ties vadinamaisiais priedais.

Atpasakodamas A. Goštauto rusėniškai parašytą „Žygimanto <...> pagyrimą“, įdėtą į Pirmąjį Statutą, A. Jovaišas kiek nusižengia objektyvumui. Jis gana savavališkai interpretuoja paralelę, tame rašinyje (beje, jo paties verstame į lietuvių kalbą) panegiriškai išvestą tarp Kazimiero Didžiojo ir Žygimanto Senojo. Juk tikrai negalima teigti, kad žodžiais „<...> jūs, lenkų ponai, ir taip pat mes, lietuvių ponai, turime vadinti didžiuoju Žygimantą už jo darbus, kurie yra dešimt kartų didesni <...> negu didžiojo Kazimiero“ (10, p. 63) pabrėžiamas „lietuvių pranašumas prieš lenkus“ (p. 85): lenkams nė į galvą nebūtų atėję laikyti Žygimantą Senąjį „lietuviu“.

O štai antras iš reikšmingesnių poskyryje aptariamų priedų verčia grįžti prie klausimo apie veikalo struktūrą. Mat tasai priedas – tai net ne priedas, o tik „su Lietuvos Statutais susijęs kūrinys“ (p. 85), – Augus-

<sup>19</sup> Plg. Władysław Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa: Wiedza powszechna, 1990, p. 169.

tino Rotundo laiškas Steponui Batorui, siųstas su jo parašyta „Lietuvos kunigaikščių istorijos santrauka“ (lietuviškoje publikacijoje, beje, pavadinta „Trumpa Lietuvos kunigaikščių istorija“ (54; 56)): šiedu tekstai, anot S. Narbuto, „lydėjo“ Antrojo Statuto vertimą į lotynų kalbą. Tai štai, abu jie yra lotyniški, taigi natūralu paklausti, kodėl apie juos plačiai pasakojama skyriuje „Literatūra rusėnų kalba“? (Savo vadovėlyje A. Jovaišas visas žinias apie Rotundą sudėjo į skyrių „XVI amžiaus Vilniaus intelektualai“ (JSL, 66–79), ir tai niekam nekliūva.) Apie šiuos Rotundo tekstus, savaime suprantama, savo skyriuje rašo ir E. Ulčinaitė. Kitaip tariant, čia turime pirmąjį ryškų „badymosi alkūnėmis“ pavyzdį.

Tačiau literatūrinės Rotundo raštų ypatybės A. Jovaišui ir nerūpi, jis gvildena kitą, tiesa, platesniam kontekstui labai svarbią ir įdomią temą: apie XVI a. šviesuolių siūlymus visose Lietuvos valstybinio ir kultūrinio gyvenimo srityse įvesti lotynų kalbą, kuri esanti tikroji lietuviams gimtoji kalba, ir atsisakyti rusėnų kalbos vartojimo. Tame kontekste p. 86 paminėtas Mykolas Lietuvis, o p. 87 – ir Mikalojus Daukša, kuriems, regis, jau visai nėra ką veikti skyriuje apie literatūrą rusėnų kalba (beje, pastarojo troškimas įvesti visose LDK gyvenimo srityse lietuvių kalbą A. Jovaišo čia traktuojamas, kaip „*praktinė, realistinė*“ programa). Jei LLI būtų buvusi normaliai planuojama, visos žinios apie būdingiausią XVI a. LDK romėniškosios savimonės idėją būtų turėjusios atsidurti viename skyriuje ar poskyryje, o dabar tenka apie jas kalbėti prisidengus formaliu sąsajų su Statutais pretekstu.

Kažkodėl niekur aiškiai nepasakyta, kad Rotundo laiškas yra publikuotas lietuvių kalba. Išnašoje po fragmento turinio atpasakojimo p. 86 pažymėta „Cit. iš“ (nors, kartojame, ten tik turinio atpasakojimas, o ne citata) ir nurodyta *Šešioliktojo amžiaus raštija*. Keista, kad šis leidinys, kurį rengiant A. Jovaišas tikrai solidžiai prisidėjo, LLI traktuojamas kaip vientisas, jį sudarantys tekstai atskirai nefigūruoja (su *Metraščių ir kunigaikščių laiškų* tomu elgtasi visai kitaip). Beje, keturiose tolimesnėse išnašose p. 86–87 įrašyta „*Ibid.*“, bet nurodyti visai ne tie puslapiai, – matyt, rašant buvo remtasi kita publikacija, o paskui nepasivarginta atnaujinti informacijos (tai, žinoma, akmuo į redaktoriaus daržą).

Trečiasis šiame poskyryje aptariamas priedas – Leono Sapiegos dedikacija Zigmantui Vazai ir prakalba LDK luomams, išspausdintos 1588 m. Statute. Čia išryškinama mintis, kad net valdovai turėtų vadovautis įstatymais. Ši LDK šviesuolių ne sykį kelta idėja, tiesą sakant, irgi būtų verta specialaus LLI skyriaus, labai gražiai būtų galima L. Sapiegos teiginius

sugretinti su jo amžininko Andriaus Volano siūlymais „Kreipimesi į senatą“... Bet ką padarysi. Bent jau negalima priekaištauti, kad apie šį priedą pasakojama kaip tik šiame skyriuje, – jis tikrai parašytas rusėniškai. Antroje pastraipoje nuo apačios p. 88 netgi randame staigmeną: sakinį „Ji <rusėnų kalba> tuomet buvo oficiali Lietuvos valstybės kalba“. Bet juk visai ką tik perskaitėme pusantro puslapio apie Rotundo pastangas išstumti tą oficialiąją kalbą pakeičiant ją lotynų!

Prie pasakojimo apie Sapiegos įvadinius tekstus pridurtas Andriaus Rimšos herbinių eilėraščių aptarimas (p. 89), kuriam daug tinkamesnė vieta būtų E. Ulčinaitės poskyryje „Proginės raštijos prasmė ir patosas“, – jei ne tas nelemtas kalbos kriterijus.

Poskyrio pabaigoje, vos baigus pasakoti apie Trečiąją Statutą, nauja pastraipa netikėtai pradedama žodžiais: „Iš XVI a. *pirmo trečdalis* <išskirta mano – E. P.> yra ir kai kurių kitų Lietuvos literatūros istorijai svarbių paminklų“ (p. 89). Pasirodo, kalba sukasi apie du A. Goštauto laiškus karalienei Bonai, vadinamuosius memorialus, kurie, beje, parašyti lotynų kalba. Apie vieną iš jų gana plačiai, su citatomis, atitinkamoje savo teksto vietoje rašo E. Ulčinaitė, kitą irgi mini (p. 101–102), – štai jums ryškus informacijos dubliavimo pavyzdys.

Baigiant aptarti šį poskyrį tenka dar sykį išsakyti apgailestavimą, kad taip skurdžiai pristatytas pačių Statutų turinys. Daugiausia dėmesio (p. 84–85) kažkodėl skirta Valakų reformai (kuri, suprantama, daug geriau aptarta mokykliniame istorijos vadovėlyje<sup>20</sup>), o juk Statutų tekstai tikrai verti ir literatūrologinės analizės.

Tolimesnis poskyris „Lietuvos ponų laiškas Žygimantui Senajam“ (p. 89–90) į LLI orbitą įtrauktas dėl to, kad jame reikalaujama Lietuvai kadaise skirta Vytauto karūna vainikuoti šešiametį Žygimantą Augustą (taigi autoriui vėl labiausiai rūpi valstybinės aspiracijos), o konkrečiai į aptariamąjį skyrį – dėl to, kad parašytas rusėnų kalba. Čia nemažai citatų, tik cituojama gal iš neredaguoto vertimo varianto, nes palyginti su išnašoje nurodytuoju šaltiniu esama kelių neatitikimų; ypač gaila, kad LLI neliko didžiai emocingo „tfiu“, kuriuo adresantai išsako savo požiūrį į lenkų ponų kėslus (plg. 28, p. 72).

O dabar leiskite užduoti principinį klausimą: kur dingio Lietuvos Metrika? Toks „niekniekis“ – 622 knygos (plg. 21, p. 35)? Galbūt A. Jo-

<sup>20</sup> Plg.: Rūstis Kamuntavičius, Vaida Kamuntavičienė, Remigijus Civinskas, Kastytis Antanaitis, *Lietuvos istorija 11–12 klasėms*, Vilnius: Vaga, 2000, p. 121–122.

vaišas mano, kad LLI – ne vieta aptarinėti archyvinių dokumentų rinkinį? Bet, pirma, tyrinėtojai Metrikoje ižiūri įdomiausių literatūrinių ypatybių, skiriamas netgi „teisminio apsakymo“ žanras (*судебный рассказ*; 76, p. 41 – 43); antra – ir svarbiausia – ką tik aptartasis „Lietuvos ponų laiškas“ į lietuvių kalbą išverstas iš rusiškos 1848 m. publikacijos, į kurią savo ruožtu paimtas ne iš kur kitur, kaip iš Lietuvos Metrikos (žr. D. Kuolio įvadinį straipsnėlį, 28, p. 65)!

Bet kuriuo atveju autoriui derėjo tokią savo poziciją pagrįsti, ir ne pirmais pasitaikiusiais argumentais.

Skyrių „Literatūra rusėnų kalba“ užbaigia poskyris „Spauda ateina į Vilnių ir Karaliaučių“. Suprantama, tokiaame kontekste vėl pirmiausia iškyla klausimas – kuo čia dėtas Karaliaučius? Vadovėlyje (JSLL, p. 63–65) skyrelis tokiu pavadinimu buvo autonomiškas ir niekam nekliuvo.

Į šį poskyrį A. Jovaišas sudėjo viską, ką manė esant reikalinga pasakyti apie ankstyvąją knygos (ne tik spausdintos, bet ir rankraštinės) istoriją lietuvių gyvenamose žemėse. Informacija, kaip ir galima buvo tikėtis, mokyklinio lygio (nors vadovėlio tekstas kiek papildytas), stilius vietomis net režia akį tuo mokykliškumu, pavyzdžiui, „O ją <spaudą> išrado (atskiras iš metalo išlietas raidės ir įvairias reikalingas formas) XV a. penktame dešimtmetyje, kaip minėjome, vokietis Jonas Gutenbergas“ (p. 90). Toliau išsamiai paaiškinama, kas yra inkunabulas, ir tik šioje vietoje (p. 90) paminima Vilniaus kanauninko Martyno „Agenda“, nors kaip tik ją pats A. Jovaišas yra siūlęs laikyti viduramžių pabaigos riba Lietuvos rašties istorijoje (plg. 17, p. 13). Teksto dalis apie Pranciškų Skoriną (p. 91–92) išskirta vidine antrašte. Matyt, nuspręsta, kad kaip tik Skorina labiausiai tinka skyriui apie literatūrą rusėnų kalba. Tik kad šito apie jį negalima pasakyti, – jis tik „priartino prie liaudies šnekamosios kalbos“, „stengėsi padaryti suprantamesnę“ (72, p. 314, 320) bažnytinę (biblinę) slavų. Be jokio paaiškinimo „Mažoji kelionių knygelė“ LLI išvarto „Mažąją kelionių knygą“ (keturtomis rusų-lietuvių kalbų žodynas teikia „knygutė, knygelė, knygulė“)… Tai gal ir smulkmena, prasčiau, kad didžiojoje teksto apie pirmąjį Vilniaus spaustuvininką dalyje (p. 91–92) pasakojama jo biografija su visai nereikšmingomis detalėmis (pvz., apie gydytoją žydą), bet kažkodėl nepaminėtas A. Jovaišui žinomas faktas, kad studamas į Krokuvos universitetą Skorina užsirašė kaip „lietuvis“, o tai aiškiai rodo pilietinę jo savimone. Vienas sakinyss nelabai logiškas: „P. Skorina nebepajėgė tęsti spaustuvininko veiklos Vilniuje, nors ji buvo gerai žinoma <...> A. Gostautui“ (p. 91). Vos prieš puslapį

(p. 89) buvo taip ryžtingai akcentuotos proletuviškos ir antirusėniškos Goštauto pažiūros! „Gera žinoma“ juk dar nereikia, kad ir remiama.

Jei būtų skirta daugiau dėmesio tuometiniams kunigaikščio Albrechto planams, nebereikėtų atskiroje pastraipoje skyriaus gale pristatinti Hanso Weinreicho spaustuvės, – juk pagal tuos planus Skorina turėjo dirbti kaip tik joje (76, p. 46). Visiškai neužsiminta, kad nors šis šviesuolis laikėsi atokiai nuo religinių srovių polemikos, pati jo idėja priartinti Šv. Raštą prie paprastų žmonių buvo iš esmės protestantiška (beje, manoma, kad šiokią tokią įtaką jam galėjo padaryti Tomo Miuncerio veikla, žr. 72, p. 315).

Pasakojimas apie Karaliaučiaus spaustuvininką Weinreichą tarsi tiesia tiltą Mažvydo ir jo pirmtakų veiklos link. Tačiau itin savotiškos struktūros LLI tas tiltas nutrūksta vos prasidėjęs.

Toliau jau skaitysime E. Ulčinaitės parašytą skyrių, taigi šioje vietoje turbūt tinkamiausia pasakyti, kodėl iš dviejų LLI autorių parengtų dalių niekaip negalėjo išeiti nuoseklios, logiškos struktūros veikalas. Leiskite pateikti netrumpą, bet labai tinkamą citatą iš ką tik lietuviškai publikuoto Roberto Jausso straipsnio:

Tradičiškiausios literatūros istorijos autoriai stengiasi vengti faktų išdėstymo pagal paprasčiausią chronologiją. Šią problemą jie bando spręsti dviem būdais. Pirmuoju – medžiaga grupuojama atsižvelgiant į bendrąsias tendencijas, žanrus ir „kitą“, ir tais aspektais chronologiškai aprašomi atskiri kūriniai. Šiuo atveju autoriaus biografija ir bendras kūrybos įvertinimas būna pateikiami nenuosekliai ir atsitiktinėse vietose, kaip sakoma, „retsykais išlenda tarsi balta varna“. Antruoju – medžiaga dėstoma ne pagal kokį nors aspektą, bet laikantis žymiausių autorių chronologijos. Ji atskleidžiama per schemą „gyvenimas ir kūryba“. Mažiau nusipelnusiems autoriams tenka mažiau dėmesio (jiems skirta užpildyti tuščius tarpus). Tokiu atveju žanro raida neišvengiamai praranda nuoseklumą. Antrasis būdas labiau atitinka klasikinę senovės autorių kanoną, o pirmasis dažniau sutinkamas naujesniosios literatūros istorijose (15, p. 192–193).

Antruoju iš minėtųjų būdų medžiagą dėstyti linkęs A. Jovaišas (tai bus ypač žymu tolimesniuose jo skyriuose), o pirmąjį pasirinko E. Ulčinaitė, t.y. LLI autoriai medžiagą grupuoja skirtingais principais. Pridėjime čia dar tą padalinimą pagal kalbas, ir pasidarys aišku, kad mėginti sulipdyti jų tekstus į vienį – tas pat, kaip plakti vandenį su aliejum.

Nusprendusi faktus grupuoti „atsižvelgiant į bendrąsias tendencijas“, E. Ulčinaitė tikrai neišvengė tų „baltų varnų“: žinios apie kai kuriuos autorius pateikiamos keliuose skirtingose tematikos poskyriuose, ir kartais visai nebežinia, kur ieškoti, pvz., kieno nors biografijos. Toks modelis

reikalauja bent jau kažkuriuo aspektu suformuotos dalies viduje medžiagą dėstyti chronologine tvarka, bet šitas principas, kaip matysime, ne visuomet išlaikytas, kaip ir ne visuomet kaip reikiant apgalvota, į kurį poskyrį vertėtų dėti vienus ar kitus dalykus.

Čia turbūt reikia kiek stabtelėti ir vėl grįžti prie recenzuojamojo veikalo genezės. E. Ulčinaitė iš pat pradžių buvo pakviesta dalyvauti minėtame projekte, tai yra, parašyti „Senosios Lietuvos literatūros istorijai“ dalis apie lotyniškąją ir lenkiškąją literatūrą. Detalus būsimo veikalo planas, kaip galima suprasti, taip ir nebuvo sudarytas, taigi ši autorė parašė savo darbą taip, kaip įsivaizdavo, ir pagal savo pačios pasirinktą modelį. Prabėgus keletui metų, per kuriuos projekto perspektyvos netapo mažiau miglotos, ji, matyt, nebegalėdama pakęsti vilkinimo ir jausdama didžiulį tokio vadovėlio poreikį, atidavė rankraštį Vilniaus universiteto leidyklai. Galima įtarti, kad užbaigti teksto gabalai į visumą buvo „montuojami“ paskubomis, kai kas ir rašyta paskutinę akimirką, mat knygoje, kurios antraštė čia trumpiname URBL, tikrai esama keistų neapsižiūrėjimų ir net gana esminių klaidų. Kita bėda, kad to rankraščio niekas kaip reikiant nesuredagavo, – ten esama daugybės rašybos (ypač asmenvardžių) netolydumų, korektūros klaidų (kai kurios, regis, atsiradusios tiesiog nemokėsiškai renkant tekstą iš rankraščio). Turėtos viltys, kad tuos trūkumus ištaisys LLI redaguotojai, deją, pasiteisino tik iš dalies. Tačiau rašant šią recenziją URBL buvo nepaprastai svarbus lyginamasis objektas, mat leido lengvai įžiūrėti LLI rengėjų „išdaigas“ (matysime, kad kai kuriems pirminio teksto „pataisymo“ atvejams šis žodis tinka tik kaip eufemizmas).

Bet į konkrečius trūkumus „bakstelsime“ pakeliui, o kol kas imkime ir skaitykime.

Taigi prieš mūsų akis dalies „Renesanso literatūra“ antrasis skyrius, „Literatūra lotynų ir lenkų kalbomis Lietuvoje“. Pirmojo poskyrio antraštė (p. 93) – „Intensyvėjantys tyrinėjimai“. URBL tai buvo tiesiog „Įvadas“, taigi neverta stebėtis, kad čia „vėl“ kalbama apie naujovišką epochų periodizaciją, kaip ir LLI „Trumpoje Renesanso epochos apžvalgoje“. Užtat literatūrologų, kultūrologų ir istorikų įdirbis senosios literatūros srityje apžvelgiamas nepalyginamai plačiau, dalį išnašų maketuojant netgi teko kelti į kitą puslapį.

Toliau išskiriamos pagrindinės problemos, rūpėjusios Lietuvos Renesanso autoriams, akcentuojamas tos epochos „lietuviškasis“ ypatumas – susitelkimas ties „rimtąja“, valstybinės ir nacionalinės svarbos tematika. Autorė išdėsto savo kriterijus, leidžiančius iš „daugiakalbio, daugiataučio,

daugiaprasmio LDK paveldo atsirinkti tai, kas yra „sava“ ir kas „svetima“ (p. 94), apibrėžia požiūrio tašką, apskritai leidžiantį XVI a. LDK literatūrai taikyti Renesanso terminą, galiausiai teisingai pažymi: „Lotyniškoji Lietuvos literatūra ligi šiol dar nėra buvusi atskirų studijų objektu“ (*ibidem*), čia pat pagrįsdama tokių studijų reikiamybę ir svarbą. Žodžiu, šiame įvadiniam straipsnelyje E. Ulčinaitė tarsi užkamšo visas spragas, dėl kurių teko kritikuoti „Trumpą <...> apžvalgą“. Tik va, jos „Įvadas“ buvo parašytas visai knygai, o LLI tapo „priklijuotas“ tik prie „Renesanso“, todėl ką nors gali ir sutrikdyti šiame kontekste minimos M.K. Šemetos, A. Vijūko-Kojalavičiaus, Ž. Liauksmo pavardės.

Ne tik daug platesnis problemikos laukas, bet ir išnašose mirgančios bibliografinės nuorodos keturiomis kalbomis aiškiai rodo, kad tekstas rašytas visai kitu lygiu. Į klausimą, kas yra E. Ulčinaitės „numatomas skaitytojas“, atsakyti nesunku: klasikinės filologijos bakalaurantas, magistrantas, o gal net doktorantas, besispecializuojantis neolotyniškosios literatūros srityje. Ši autorė nė neketina aiškinti, kas toks Dzoilas, ką reiškia invektyva, enkomijas, elogijas (o šiuo atveju tikrai vertėjo), paremiologija, ką ir kalbėti apie eleginį distichą. Ji ramiai dėsto apie „lenkų poezijai būdingą aleksandriną (7+6) bei adoniją“ (p. 299), be jokių komentarų vartoja terminus, pvz., „retorinės amplifikacijos modeli[s]“ (p. 248), „trinarės periodo konstrukcijos“, „ritminės kolonų kadencijos“ (p. 272) ir nemato reikalo versti lotyniškus žodžius tokiuose „bendrą išsilavinimą“ rodančiuose pasakymuose, kaip „*sacrum* ir *profanum* sferos“ (p. 253), „*sine via et studio*“, „*ad maiorem Dei gloriam*“ (p. 263), „*ne ad se ipsum, o ad alios*“ (p. 285), „antikinė *otium* samprat[a]“ (p. 306) ir net „*Ἀνὴρ πολιτικός*“ (p. 263). Ji visiškai įsitikinusi, kad skliausteliuose nurodant leidimo vietą užtenka parašyti, pvz., *Regiomonti, Coloniae* ar *Posnaniae*. Keliose vietose (p. 157 ir p. 252) parašėse netgi nurodytos retų leidinių MAB ir VUB signatūros. Šaltinių santrumpas skliausteliuose E. Ulčinaitė irgi nurodo taip, tarsi kiekvienam būtų aišku, kaip suprasti, pvz., „*Cic. De or.*“ (p. 114) ar „*Quint. Inst. Orat.*“ (p. 115). Nedidukas Roižiaus makaronikas lotynų ir lenkų kalbomis p. 153 pacituotas be jokio vertimo, p. 303 trys citatos, iliustruojančios antikinės topikos vartojimą poemoje „Juozapatida“, pateiktos vien lotynų kalba, p. 357 1 išnašoje lotyniškai (ir tik) nurašytas „būdingas retorikos kurso pavadinimas“ (tikrai puikiai iliustruojantis tekste aptariamas tendencijas), o įdomi citata apie tai, kaip M.K. Sarbievijų nuo poezijos atitraukė pernelyg sąžiningas darbas rengiantis paskaitoms, 340 p. parašėje pateikta tik lenkiškai.

Minėtas keturias kalbas (lietuvių, rusų, anglų, vokiečių) E. Ulčinaitės aprėptos literatūros sąrašė papildė dar pozicijos italų, prancūzų, lenkų ir, žinoma, lotynų kalbomis. Jos tekstas visada kaip reikiant „pakaustytas“ argumentais, kiekvienas rizikingesnis teiginys paremtas solidžių autoritetų nuomone. Štai kodėl aptariant šios autorės rašytuosius skyrius „prikibti“ dažniausiai tenka tik prie struktūros, kompozicijos dalykų, prastai suredaguotų vietų ar per skubėjimą atsiradusių klaidų. Na, dar dėl kiek per didelį svorį įgijusio antikos konteksto: Lietuvos literatūros istorija vis dėlto juk skirta ne vien klasikinės filologijos studentams.

Tos teksto vietos, kurias E. Ulčinaitė rašė neskubėdama, susikaupusi ir gerai apgalvojusi, dažnai būna tiesiog puikios, tinkamos, kaip sakoma, „išpešioti citatoms“.

Kaip tik tokia yra kito poskyrio – „Renesanso atsiradimo ir plitimo Lietuvoje ypatumai“ – pradžia, kur grakščiai lyginama, kas tais pat laikotarpiais vyko Renesanso lopšyje Italijoje ir kas – Lietuvoje (toks sugretinimas kur kas veiksmingesnis nei pastaruoju metu vadovėliuose paplitusios lyginamosios chronologinės lentelės).

Šiame poskyryje pagaliau deramas dėmesys skirtas „intelektualinės atmosferos formavimuisi“ Lietuvoje (p. 95), daug subtiliau nei „Trumpoje apžvalgoje“ su Renesansu susiejama reformacija (gal tik gaila, kad vienoje greitoje atsidūrė Lutheris ir Erazmas Roterdamiėtis, į protestantų idėjas žiūrėjęs daugiau nei vėusiai). Pagrįstai išskirti trys „vilnietiškos Renesanso kultūros raidos“ laikotarpiai ir aptartos kiekvieno iš jų būdingiausios ypatybės<sup>21</sup> (p. 96–97), išryškintas bibliotekų vaidmuo (p. 97), suminėti svetimšaliai šviesuoliai, viešėję ar ilgiau dirbę Lietuvoje ir išpaudę pėdsakus jos kultūroje (p. 97–98). Paskui sklandžiai pereinama prie giliųjų Renesanso ištakų – *studia humanitatis*.

Šiai svarbiai temai skirtas poskyris „Antika XVI a. mokyimo sistemoje“ (p. 98–100), kur nuosekliai ir aiškiai, etapas po etapo atskleidžiamas naujo švietimo modelio formavimosi procesas ir to modelio recepcija Lietuvoje. Tekstas labai solidžiai moksliškai pagrįstas, jame gausybė nuorodų, tarp jų ir į lotyniškus Erazmo Roterdamiėčio bazinius veikalus.

Tuo įvadinė dalis užbaigiama, nors LLI tą ribą sunku pastebėti. Mat URBL struktūra buvo kur kas aiškiau hierarchizuota: aptartieji posky-

<sup>21</sup> Čia dera pabrėžti: URBL atitinkama dalis pavadinta tiesiog „Renesansas“, o ne „Literatūra lotynų ir lenkų kalbomis“; tai dera atsiminti, jei kam užkliūtų, kad vėl kalbama apie P. Skorinos veiklą.

riai ten sudaro skyrių „Renesanso literatūros ir kultūros bruožai“, o po jo eina skyrius „Pagrindiniai Renesanso raštijos žanrai Lietuvoje ir jų susiformavimo veiksniai“, kurio pirmasis poskyris – „XVI a. istoriografija: tautos praeities ieškojimai ir valstybės pagrindų kūrimas“. LLI Ulčinaitės veikalo buvusios dalys paverstos skyriais, o visai logiška URBL skyrių ir poskyrių sistema tiesiog niveliuota. Taigi dabar poskyris apie istoriografiją eina iš karto po „Antikos XVI a. mokymo sistemoje“, antraštės „Pagrindiniai Renesanso raštijos žanrai“ nebėra, ir dėl to kyla tam tikro nenuoseklumo įspūdis.

Aptariamąjį poskyrį (p. 101–117) autorė pradeda principinės reikšmės tema – lietuvių kilmės iš romėnų teorija, kurią kiek anksčiau (p. 95) įvardino kaip vieną iš svarbiausių kultūrinių Renesanso apraiškų Lietuvoje. Pirmiausia ji trumpai apžvelgia seną europinę tradiciją tautas kildinti iš tolimų protėvių, o paskui... Tiesą sakant, paskui ji labai vykusiai išryškina kontrastą tarp anų gana sporadiškų viduramžinių padavimų ir lietuviškosios teorijos, kuri yra „subjektyvus politinės valios aktas, įtvirtinantis XVI amžiuje brandintą savarankiškos Lietuvos valstybės kūrimo idėją“. Svarus, reikšmingas ir gerai suformuluotas teiginys. Nepaprastai tinkamas cituoti. Bėda tik, kad LLI jo neperskaitysime (cituota iš: URBL, p. 23): visa ši pastraipa dėl nesuvokiamų priežasčių tiesiog „amputuota“. Kaip ir panaši mintis, išsakyta vadovėliniame A. Jovaišo teksto apie metraščius variante (apie tai kalbėjome anksčiau). Nežinia, ar tai tiesiog nesusipratimas, ar sąmoningas aktas, bet už tokius darbus „nematoma ranka“ turėtų stipriai gauti per nagus.

Aptariamojoje teksto vietoje E. Ulčinaitė sklandžiai perėjo prie pasakojimo apie „Bychoveco kroniką“, pasitelkė taiklią R. Jaso formuluotę apie įsivaizduojamus to metraščio kūrėjo tikslus, – ką gi, visa tai irgi iškirpta. Dingo ir istoriniu kultūrologiniu požiūriu vertinga informacija, kad metraščiuose minimas Palemono palydovo herbas „Stulpai“ (senesniuose vertimuose – „Koliumnos“) mums gerai žinomas „Gedimino stulpų“ pavadinimu (URBL, p. 24).

„Redaguotame“ LLI variante nuo žinutės, kad Paryžiaus pavadinimas kildintas iš Pario vardo, šokama išsyk prie sakinio „Kaip minėjome, XVI a. Lietuvos metraščiai siejami su A. Gostauto vardu, ypač „Bychoveco kronika““ (p. 101). Taigi pasikartojimų šiaip ar taip neišvengta. Dar blogiau, kad skiriasi autorių požiūris į Plačiojo sąvado genezę (kaip matėme, A. Jovaišas šio sąvado ypatumus linkęs aiškinti kitų LDK didikų giminių įtaka). Tiesiog erzina pirmojoje LLI puslapių šimtinėje jau

trečią kartą pasakojama legenda apie išžudytus pranciškonus. Toliau vėl dubliuojasi informacija apie įvairiapusę A. Goštauto veiklą: kalbama ir apie Pirmąjį Statutą, ir apie proletuvišką „Memorialą karalienei Bonai“ (p. 101–102). Pastarasis (beje, A. Jovaišo minėtas kitu pavadinimu, o nurodytame šaltinyje – *Šešioliktojo amžiaus raštijoje* – pavadintas dar kitaip) pristatomas nemaža citata, aptarta ir jo kalba, ir stilius, vaizdingi žodžių junginiai pateikiami ir lietuvių, ir lotynų kalbomis (Jovaišo tekstuose citatų originalo kalba nebuvo). Bet kaip tik čia E. Ulčinaitei pirmą kartą tenka išsakyti priekaištą dėl ne visai suvaldytos veikalo struktūros: kodėl apie šį Goštauto tekstą kalbama poskyryje „XVI a. istoriografija“? Ar jam ne tinkamesnė vieta poskyryje „Publicistika, polemika, epistolografija“? Bet „išpjauti“ šios dalies ir perkelti į kitą vietą niekaip nebeiseitų, mat loginė seka sumanyta tokia: metraščiai – A. Goštautas – didžiojo kunigaikščio kanceliarija, kuriai šis vadovavo – Mykolas Lietuvis.

Šiuo atveju gerai, kad į tekstą įterpta vidinė antraštė „Venclovas Mikalojaitis (Mykolas Lietuvis)“, mat URBL paryškinta tik „Venclovas Mikalojaitis“ (pripažinkime, tokiu vardu jį vadinti dar toli gražu ne visi įpratę)<sup>22</sup>. Stebina tik pats autorės sprendimas apie Mykolo Lietuvio traktatą kalbėti kaip tik šiame poskyryje, – juk pati išryškina jo išskirtinę vietą „Lietuvos publicistikos <!> istorijoje“ (p. 103).

Skirsnis palieka tarsi nenoromis rašyto teksto išpūdį. Autorė, regis, nusprendė apsiriboti būtiniausiu minimumu, besidominčiuosius išnašomis nukreipdama į mokslinės literatūros veikalus, kur „Papročių“ problematika, leidinio istorija ir autoriaus asmenybės klausimai nušviečiami išsamiau. Todėl LLI nerasime nė žodžio apie autoriaus tapatybės nustatymo istoriją, taip pat jokio paaiškinimo, kodėl jis dabar vadinamas Venclovu Mikalojaičiu, – yra tik nuoroda į Marcelino Ročkos monografiją, kurios nurodytoje vietoje siūlomos formos „Mykola“ ir „Mikalonis“, bet nė kvapo „Mikalojaičio“ (52, p. 36–40<sup>23</sup>). Galbūt E. Ulčinaitei beįsigalinti forma „Mikalojaitis“ regisi abejotina (kaip, beje, ir šios recenzijos autorei)? Tuomet tikrai vertėjo bent išnašoje tai pažymėti.

<sup>22</sup> Pabrėžėme „šiuo atveju“, mat kai kuriais kitais atvejais tokios vidinės antraštės į sklandų E. Ulčinitės naratyvą įterptos jėga, ardant ir pertvarkant sintaksę. Tokį redakcinį sprendimą galima pavadinti dar vienu mėginimu sukurti tolydumo iliuziją, ir vėl nelabai vykusiu, – mat A. Jovaišo skyriuose ne tik vidinės, bet ir marginalinės antraštės dažniausiai traktuojamos kaip integrali teksto dalis, o E. Ulčinitės tekstui jos akivaizdžiai primestos.

<sup>23</sup> Plg. taip pat į tą leidinį įdėtą Henriko Zabulio straipsnį „Mykolo Lietuvio problema ir M. Ročkos „Mykolas Lietuvis““, p. 181, 202.

Gaila, kad apeita Mykolo Lietuvos religinių pažiūrų tema (tėra vienas sakiny s apie katalikų kunigų kritiką, p. 103), o drauge ir intriguojanti M. Ročkos hipotezė, kaip rankraštis atsidūrė Bazelyje. Nieko nepasakyta apie knygos struktūrą, apie numanomą teksto trumpinimą dviem etapais. Galima buvo akcentuoti pagrindinį kriterijų, pagal kurį šis publicistas visus reiškinius skirsto į teigiamus ir neigiamus, – naudą valstybei. Pasakojimą apie penktąją „Papročių“ fragmentą su garsiuoju „lyginamosios kalbotyros bandymu“ vertėjo bent iškelti į atskirą pastraipą (beje, net neužsiminta, kad ne tik lietuvių kalbą, bet ir pagoniškus papročius autorius laiko romėniškuoju paveldu). Itin apmaudi kaip tik šioje teksto vietoje įvelta korektūros klaida „mens (mėnesis)“ [=mensis (mėnesis)]. Apskritai citatos iš lietuviškosios publikacijos perrašytos nerūpestingai, beveik visose esama netikslumų.

Skirsnį autorė užbaigia pastebėdama, kad „daugelis Mykolo Lietuvos keltų idėjų buvo įgyvendintos arba savaime įgavo įtakos LDK gyvenime“, ir kaip pavyzdį nurodo Antrąjį Statutą, kuris jau „daug dėmesio skyrė teismų ir įstatymų reformai“ (p. 103). Taip toliau pratęsiama minėtoji loginė seka, – pristatomas garsiausias iš šio Statuto rengėjų Augustinas Rotundas.

Poskyryje apie Rotundą pirmiausia aptariamas jo „Trumpas Lietuvos kunigaikščių aprašymas“ (kaip minėjome, naujausioje ir lengviausiai prieinamoje publikacijoje, kuri nurodyta išnašoje, jis pervadintas „Trumpa Lietuvos kunigaikščių istorija“ (56), taigi LLI regime jau trečią tos pačios antraštės variantą). Čia visi akcentai sudėlioti teisingai, neišlikusios lotyniškos Lietuvos istorijos egzistavimas įrodomas pasitelkus Rotundo pavartoto termino *epitome* etimologiją (p. 104). Tačiau po to, remdamasi vienintele sąsaja, – kad ten irgi dėstoma lietuvių kilmės iš romėnų teorija, – autorė pradeda nagrinėti kitą Rotundai priskiriamą veiklą – publicistinį poleminį traktatą „Lenko pasikalbėjimas su lietuviu“ (*Rozmowa Polaka z Litwinem*), kurį kažkodėl vadina „Pasikalbėjimu lietuviu su lenku“ (URBL, 31). LLI rengėjai, remdamiesi to paties LLTI publikuotu šio teksto vertimu, „lietuvi“ įrašė didžiąja raide (p. 104), nors pats toks pataisymas klaidingas: tik lenkų, bet ne lietuvių, gramatika reikalauja tautybių atstovus rašyti didžiosiomis raidėmis. Be to, „Pasikalbėjimo“ autoriai, nusprendę nesuteikti dialogo dalyviams vardų, tokiu būdu suponavo, kad šitaip galėtų kalbėtis bet kuris lietuvis su bet kuriuo lenku. Kitaip tariant, pavadinimu norėta pabrėžti, kad tai įsivaizduojamas dviejų tautų dialogas, o ne dviejų individų. Tačiau es-

minis priekaištas visai kitoks, nors jau nenaujas: kodėl „Pasikalbėjimas“ pristatomas poskyryje apie istoriografiją? Juk tai, galima sakyti, chrestomatinis renesansinės polemikos pavyzdys.

Tačiau priešaky mūsų laukia toks kultūrinis šokas, kad pastarosios kliaudelės visiškai nublanksta. Toliau skaitant LLI tekstą apima labai keistas jausmas, – tarytum, parafrazuojant Mikalojų Daukšą, „varnas būtų užsuokęs kaip lakštingala“. Vidinė paantrašte pažymėtame skirsnyje pristatomas Stanislovas Ožechovskis su trimis neaiškos rašybos pavardės variantais ir gyvenimo datomis (Ulčinaite tikrai neteiktų šiam veikėjui tokios garbės), paskui pasipila aiškinimai, kad Lenkijos karalius kartu buvo ir Lietuvos didysis kunigaikštis, kad penktainė piramidė „turi penkis smaigalius, keturis šonus“ (p. 105), po to pabyra lyg citatos, lyg atpasakojimai... Kilę įtarimai pasitvirtina atsivertus A. Jovaišo vadovėlį: visas LLI tekstas nuo „STANISLOVAS“ p. 105 iki paskutinės pastraipos p. 106 yra perkeltas iš JSLL (p. 74–76).

Nežinia, kaip tokį dalyką ir komentuoti. Plagiatas – įstatymu baudžiamas nusikaltimas, bet kaip vertinti atvejį, kai vienam autoriui priimamas kito autoriaus tekstas? Kas tokiu atveju savo reputacija atsako už klaidas ar netikslumus? Galima numanyti, kodėl LLI rengėjai nusprendė papildyti E. Ulčinaites tekstą, – jiems pasirodė, kad žūtbūtinai reikalinga citata apie Palemono atvykimą į Lietuvą ir tolimesnę Lietuvos kunigaikščių genealogiją, – tačiau kodėl bent menkute išnaša nepažymėta, jog tai intarpas? Negi tikėtasi, kad niekas nepastebės?

Priekaištų nusipelnė ir tas nežinomas, kuris tvarkė minėtąsias citatas. Vadovėlyje A. Jovaišas su šaltinio tekstu elgėsi gana laisvai, pateikė net ne citatas, o jų fragmentų samplaikas, kai ką ir keisdamas, jei nauja sintaksė to reikalavo. Redaguotojas stengėsi viską sutikrinti, bet dirbo pernelyg mechaniškai. Štai vienas sakinyss iš pirmosios citatos LLI p. 105 vadovėlyje atrodo taip: „Auksakalys juk nepraranda sidabro, jeigu jį su auksu sulydo [...]; taip pat ir jūs neprarasite savo valstybės <...>“ (JSLL, p. 75). Nurodytame šaltinyje toje vietoje parašyta: „<...> jeigu, jį sulydęs su auksu, *electrum* pagamina <...>“ (55, p. 117). Ta pati vieta LLI sudarkyta štai kaip: „Juk auksakalys nepraranda sidabro, jeigu jį sulydęs su auksu [...]; taip pat ir jūs neprarasite savo valstybės <...>“ (p. 105). Antroje citatoje tame pačiame puslapyje praleistas labai svarbus kablelis: išspausdinta „<...> jūs, lenkai ir vengrai <...>“, turėtų būti „<...> jūs, lenkai, ir vengrai <...>“, t.y. „jūs“ kreipiamasi tik į lenkus. Netikslumų yra ir daugiau, bet apmaudžiausia – kad atsakomybė dėl jų

perkelta E. Ulčinaitei, kaip ir dėl sprendimo čia pat aprašyti A. Volano eilėraštį, išspausdintą „Pasikalbėjime“ tarp dviejų dalių. Pirma, dėl to čia teko per anksti ir greitaisiomis pristatyti patį Volaną, į skliaustelius sugrūdant ir vardo formas, ir gyvenimo datas, ir gimimo bei mirties vietas (p. 106). Antra, jei didelių abejonų kėlė „Pasikalbėjimo“ aptarimas skyriuje apie istoriografiją, tai tam eilėraščiui (įdėta ir jo citata) čia tikrai ne vieta.

Toliau apie Rotundo traktatą, skirtą katalikų dvasininkų luominėms privilegijoms pagrįsti (ir, beje, taip pat nedaug ką bendra turintį su istoriografija), leidžiama kalbėti pačiai Ulčinaitei. Šioje teksto vietoje itin ryškus atidaus redagavimo stygius. Rašydama tekstą autorė, matyt, rėmėsi originalu, tačiau per tą laiką pasirodė lietuviška publikacija. Ji nurodyta išnašoje (p. 107), bet traktato lietuviška antraštė pateikta kitokia – „Apie garbingą Lenkijos karalystės bažnytininkų luomo autoritetą“ (publikacijoje – „Apie <...> padėtį“). Citata (be nuorodos) iš Rotundo laiško, matyt, paimta iš seniau pačios autorės atlikto vertimo.

Šiaip ar taip, tą traktatą E. Ulčinaitė čia mini, regis, tik norėdama pabrėžti kontrastą tarp liepsningos prokatalikiškos Rotundo retorikos ir realaus to meto Lietuvos kultūros fenomeno – neįtikėtinai tolerantiškos atmosferos.

Skirsnio pabaigoje aptinkame lyg ir paaiškinimą, kodėl šiame poskyryje kalbėta apie kitokio pobūdžio veikalus: „<...> A. Goštauto, Mykolo Lietuvio, A. Rotundo darbai grindė kultūrinį, istorinį ir teisinį Lietuvos valstybės savarankiškumą, dėjo pagrindus tautinei, religinei ir kultūrinei LDK vienovei“ (p. 107). Kaip šio proceso apvainikavimas, pristatomi Motiejaus Strijkovskio darbai.

M. Strijkovskiui skirtas tikrai nemažas skirsnis (p. 108–117). Turint omenyje, kad net reikšmingiausias šio istoriografo veikalas Lietuvoje iki šiol ne tik kaip reikiant moksliškai neapdorotas, bet net neišverstas, nedera iš autorės reikalauti išsamios analizės. Ji labiau linkusi apibūdinti kultūrinį kontekstą, konkrečiai – tuo metu gyvavusius Lietuvos ir lietuvių vaizdinius (p. 112–113), paties Strijkovskio istorijos sampratą ir jo užsibrėžtus tikslus (p. 113–114). Pastarojoje teksto vietoje nemažai puikiai parinktų citatų, ir ne iš kokio antrinio šaltinio, o iš pačios „Kronikos“, – tačiau kaip tik čia aiškiausiai matyti atsainus LLI literatūros sąrašo sudarinėtojų požiūris. Po ilgesnių citatų autorė visur skliausteliuose yra nurodžiusi: „Kronika, 1846 <...>“, ir URBL literatūros sąrašas tas leidinys figūruoja, bet kadangi šitai nepažymėta išnašoje, į LLI literatūros sąrašą

jis nepateko (nei prie *K*, nei prie *S*). Ten nurodytas tik 1978 m. pirmą kartą išspausdintas vadinamasis Nesvyžiaus rankraštis.

Bet čia ir vėl tenka sakyti: kad tik tiek tos bėdos...

Rengėjai nusprendė, kad „Nesvyžiaus rankraštį“, kitaip „Eiliuotąją kroniką“, vertėtų pristatyti plačiau. Taigi ilgai nedvejoję taip ir padarė. Tekstas nuo „M. Strijkovskis eiliuotoje kronikoje <...>“ p. 110 iki „Mokslininkai nesutaria <...>“ p. 112 rašytas ne Ulčinaitės ir ilgiausi ten sudėti vertimai atlikti taip pat ne jos. Užvis blogiausia, kad tuose vertimuose esama šiurkščių klaidų, kai kur tekstas visiškai ne taip suprstas. Pavyzdžiui, vienoje lenkiško teksto vietoje pasakojama, kaip palankiai nusiėkę vietiniai gyventojai, negalėdami su Palemonu ir jo palyda susikalbėti, „<...> [b]rali z Włochy przez znaki towarzystwo prawe“ (cit. iš: 31, p. 43). Šią vietą reikėtų versti maždaug taip: „<...> ženklais parodė, kad sutinka garbingai su italais draugauti“, bet LLI matome „Priėmė iš italų draugystę kilniai“ (p. 111). Tokias ir dar elementaresnes vertimo klaidas (pvz., „prosto“ (plg. 31, p. 42) reiškia „tiesiai“, o ne „paprastai“ (p. 110)) galima paaiškinti tarp Lietuvos inteligentų paplitusiu klaidingu įsitikinimu, kad iš lenkų kalbos gali versti kone kiekvienas, gerai mokantis rusų. Tačiau vienos vietos vertimas ir ypač komentaras jau verčia kalbėti apie sąmoningą faktų iškraipymą. Strijkovskio teksto eilutė „Dobrze było, gdy język u was własny plużył <...>“ (cit. iš: 31, p. 44) iš pradžių, matyt, buvo išversta su klaida, – tik tuo galima paaiškinti A. Jovaišo komentare pavartotą žodį „arti“ (p. 111; sen. lenk. *plużyć* – „klestėti“, o ne „arti plūgu“); ši klaida vertime ištaisyta, bet paliktas esminis pakeitimas: „Gera būtų, kad jūsų sava kalba gyvuotų <...>“ (p. 112). Iš tiesų ten ne tariamoji nuosaka, o būtasis laikas: „Gera buvo, kai pas jus sava kalba klestėjo“, – tik taip išvertus prie šios eilutės logiškai limpa tolimesnės, apie praėjusius laikus, kai Lietuvai pakluso ir totoriai, ir maskvėnai (šioje vertimo vietoje tautybių atstovai LLI vėl surašyti pagal lenkišką gramatiką – didžiosiomis raidėmis). Trumpiau tariant, Strijkovskio nostalgiskas atsidūsėjimas minint pražuvusį „aukso amžių“ sąmoningai paverstas svaja apie visuotinę lietuvių kalbos vartojimą.

Aptartasis „svetimkūnis“ Ulčinaitės tekste ne vienintelis. 116–117 puslapiuose vėl aptinkame intarpą iš A. Jovaišo vadovėlio (JSLL, p. 95–96), dar papildytą duomenimis apie lietuvių tautosaką „Kronikoje“ (kurie greičiausiai tėra paties Strijkovskio vaizduotės vaisiai), dainos apie Daumantą citata ir anekdotais. Tokį tekstą skaityti, žinoma, lengviau ir įdomiau nei analitinius E. Ulčinaitės diskursus, bet vėl kyla klausimas

apie įsivaizduojamą auditoriją. Ypač šaižiu disonansu čia nuskamba mokykliniam vadovėliui visai tikusi A. Jovaišo išvalga apie Strijkovskio psichologiją ir pasaulėjautą: „Jo portretas, idėtas „Kronikoje“, neprimeina Žemaičių vyskupystės kanauninko: viena ranka ant kalavijo (bajoras, karys!), kita ant knygos (humanistas, istorikas, poetas!)“ (p. 116).

Pagrindinei autorei, jei taip dar galima pasakyti, vėl norėtusi prikišti tik nesubalansuotą struktūrą. M. Strijkovskis, be abejo, visai pagrįstai įtrauktas į poskyrį apie istoriografiją, bet pirmiausia vienas po kito aptariami kitokio turinio jo kūriniai (p. 108–109). Susidaro įspūdis, kad skirsnis rašytas tradiciškesnei literatūros istorijai, kur įprasta vienoje vietoje apžvelgti visą kurio nors autoriaus kūrybą, – tačiau tada jau norėtusi, kad ir visa jo biografija būtų vienoje vietoje, o ne išbarstyta per kelis puslapius, kaip dabar. Stinga ir faktinių duomenų, pvz., apie „Nesvyžiaus rankraščio“ chronologinę aprėptį, apie „Kronikos“ struktūrą (25 knygos, kai kurios dedikuotos „LDK didikams ir bajorams, ypač pasižymėjusiems Livonijos kare“, 35, p. 31). Manytume, be reikalo išleista į gan emocingą polemiką su S. Narbutu ir (šiek tiek) D. Kuoliu (p. 113), – literatūros istorija nėra tinkamiausia vieta specialistų debatams.

Skirsnio pabaigoje vėl „nutiestas tiltas“ – pažymėta, kad „Strijkovskio „Kronikos“ pagrindu XVI a. buvo parašyta nemažai istorinių poemų, dramų, epinių užmojų turinčių kūrinių“ (p. 117).

Taip lyg ir visai nuosekliai pereinama prie kito poskyrio – „Renesanso poemos: Antikos ir Lietuvos sąsajos“. Sakome „lyg ir“, nes autorei vis vien tenka pradėti nuo šimtmečio pradžios poetų, kuriems Strijkovskio „Kronika“ jokio poveikio daryti negalėjo. Labiau kliūva tai, kad šis poskyris pradedamas įvadinio straipsneliu (p. 117), kur dėstomi tikrai svarbūs dalykai, tik labiau tinkami ankstesniam poskyriui – apie istoriografiją. „Straipsnelis“ užbaigiamas sakiniu „Ypač populiarūs tapo pamokslas, traktatas, dialogas, enkomijas, elogijas, trenas, panegirika, poema, biografija (*vitae*) ir kt.“, – šioje teksto dalyje tai vienintelis poemos termino paminėjimas.

Toliau iš karto eina poskyris, vaizdingai, bet gan miglotai pavadintas „Po Sarmatijos dangumi“. Jau pirmoje jo eilutėje mums pristatomas Jonas Vislicietis.

Vargu ar kas būtų galėjęs apie šį poetą parašyti geriau nei E. Ulčinaitė, išvertusi ir publikavusi visą žinomą jo kūrybą, surinkusi žinias apie asmenį ir aplinką, parengusi kelis straipsnius šia tema, – pagaliau juk kaip tik ji ir įtraukė šį vardą į Lietuvos literatūros orbitą. Gal tik ne-

reikėjo tiek vietos skirti turinio atpasakojimui, dėl kurio ši teksto dalis neproporcingai išplėsta. Prikibti galima prie vieno netikslaus pasakymo, – neva „Prūsų karas“ – vienintelis žinomas Jono Visliciečio kūrinys (p. 118). Taip sakyti tinka apie knygą, 1516 m. leidinį, bet pačių kūrinių ten esama daugiau, ir autorė tai žino geriau nei kas kitas. Ir dar. Jeigu jau leidžiamasi į išsamų Jogailos įpėdinystės problemos aptarimą, galima buvo paminėti, kad iki santuokos su Sofija Alšėniške sosto paveldėtoja buvo laikoma (ir atitinkamai auklėjama) jo duktė iš antrosios santuokos Jadvyga (mirė 1431)<sup>24</sup>. Kitas dalykas, kad poetas tą faktą nutylėjo, ir nesunku suprasti kodėl.

Šioje teksto dalyje esama smagaus redakcinio liapsuso. Apibūdindama „Prūsų karo“ trečiosios dalies turinį, Ulčinaite buvo parašiusi: „Čia centrinę vietą užima <...> Jogailos vedybų aprašymas <...>“ (URBL, p. 49). LLI pradangintas vienas žodis, ir konstatacija virto priekaištu poetui: „Čia vietą užima <...> Jogailos vedybų aprašymas <...>“ (p. 119). Sakinio prasmę keičia ir įvelta korektūros klaida: buvo „<Vytautas> su nedideliu jam likusių karių būriu“ (URBL, p. 53), tapo „su <...> jam tikusių karių būriu“ (p. 122).

Tolimesnis skirsnis chronologiškai nuosekliai skirtas Mikalojui Husovianui. Pagirtinas drąsus E. Ulčinaitės sprendimas šio poeto kūryboje išryškinti „kriščiųybės apologetikos“ (taip tas skirsnis ir pavadintas) aspektą, užuot tradiciškai laikius jį vien Lietuvos gyvenimo aprašėtoju. Deja, į tekstą vėl įterptas prie šios koncepcijos visai nederantis „vado-vėlinis“ A. Jovaišo „svetimkūnis“, kuriame pasakojama apie „Lietuvos diduomenės išlepim[ą]“ (p. 127).

Gaila, kad žvelgiant minėtuoju aspektu nepastebėta ar neįvertinta, ką iš tiesų turėjo omenyje Husovianas, sakydamas „Aš jau dalykų tikrų su pasakom čia nemaišysiu“. Tais žodžiais jis ne vien pabrėžė „savo pasakojimo tikroviškumą“ (p. 127). Tiesa, atitinkama vieta publikuotame lietuviškame vertime (13) painoka, nelabai aiškus ir originalas, bet esmė ten tokia: poetas „pasakom“ (*fabula*) vadina amžininkų poezijoje įprastus antikinių dievų paminėjimus ir griežtai nuo tos tradicijos atsiriboją: „Aš, kuris garbinu Kristų ir motiną Kristaus – <...> / Aš jau dalykų tikrų su pasakom čia nemaišysiu“ (eil. 405–407). Kitaip tariant, šiaurietis poetas supriešina savo kūrybą su „itališkėmis madomis“, deklaruoja

<sup>24</sup> Małgorzata Duczmal, *Jagiellonowie*: Leksykon biograficzny, Kraków: Wydawnictwo literackie, 1996, p. 273, ir kt.

puristinę poziciją, tokiu būdu paradoksaliai supanėšėdamas su savo nenkenčiamuoju Lutheriu, kurį tiesiog pašiurpino apsilankymas Leono X dvare (77, p. 17–24).

Dėl tos pačios priežasties vertėjo kaip nors labiau akcentuoti, išplėsti tą teksto vietą, kur kalbama apie kovas su turkais ir totoriais, – mat Husovianas (priešingai nei Mykolas Lietuvis) pateikia tipinį musulmonų įvaizdį ano meto Europoje (eil. 431–437).

Skirsnio antraštėje apibrėžtą aspektą puikiai atskleidžia kitų dviejų Husoviano kūrinių apžvalga su autorės verstomis citatomis. Palyginti su ankstesnėmis lietuvių literatūros istorijomis, Husoviano kūrybos problematikos vaizdas akivaizdžiai pakitęs ir praplėstas. Taip pat akivaizdu, kad metas parengti naują tos kūrybos leidimą.

Kitas poskyrio „Renesanso poemos“ skirsnis pavadintas „Herojinės poemos“. Jame iš eilės pristatomi Pranciškaus Gradausko, Elijo Pilgrimovijaus, Andriaus Rimšos, Jono Radvano, Bazilijaus Hiacinto Vilniečio, Jono Milijaus kūriniai, – tokia tvarka vėl verčia klausti, kodėl autorė nesilaiko chronologijos bent jau skirsnio viduje.

Pirmojoje pastraipoje pasakyta, kad dauguma jame aptariamų poetų priklausė Radvilų dvarui, tačiau nepaminėta, kad būtent protestantiškosios atšakos Radvilų (tokiu atveju būtų pritikęs ir paaiškinimas kodėl). Tolimesnė teksto dalis taptų aiškesnė, jei jau skirsnio pradžioje būtų pateikta nors nedidukė pokyčių, Lietuvoje įvykusių nuo Husoviano laikų, apžvalga bei nors minimali informacija apie Livonijos karą, – juk kaip tik jis yra visų tų poemų herojų veiklos laukas. Bet autorė kol kas pabrėžia tik istorizmą, Strijkovskio problematikos tąsą (p. 129).

Vos pradėjusi pasakoti apie P. Gradausko poemą „Žygio į Maskvą apdainavimas“ E. Ulčinaitė, matyt, visai netyčia, vėl pademonstruoja savo požiūrį į numatomą skaitytoją. Ji aiškina: „Graikiškos kilmės žodis *hodoeporicon* atitinka lotyniškąjį *itinerarium* ir žymi tam tikrą literatūrinį žanrą, kuriame jungiasi faktografinis tikslumas ir poetinė fantazija <...>“ (p. 129). Nė užuominos apie tai, kad ir graikiškojo, ir lotyniškojo termino reikšmė visų pirma susijusi su žodžiais „kelias, kelionė“, – turbūt manoma, kad tiek tai jau kiekvienas supras. Poemos ištraukos cituojamos iš klasikinės filologijos bakalaurentės Ievos Skaržinskaitės vertimo, – matyt, į taip paruoštą auditoriją autorė ir kreipiasi.

Epizodo apie Radvilos maldą mėnuliui komentare kiek netikėtas autorės pastebėjimas „Įdomu, kad pagoniški motyvai ir pagoniško baltų tikėjimo reliktai įkomponuoti daugelyje XVI–XVII a. Lietuvos lotyniš-

kųjų tekstų <...>“. Tarsi ji būtų visai išleidusi iš akių, kad pagal dar Mykolo Lietuvio pasiūlytą (ir jau Palemono legendoje užkoduotą) požiūrį tie pagonybės relikvai buvo pradėti traktuoti ne kaip lietuvių atsilikimo požymis, bet kaip romėniškos kilmės įrodymas.

Dar užkliūva elementarių faktinių duomenų apie kūrinių stoka. Anksčiau skirsniuose nebuvo nurodytos nei „Prūsų karo“, nei „Giesmės apie stumbrą“ apimtys, nerasime tokios informacijos ir apie Gradausko poemą, o juk nelabai logiška apgailestauti, kad vos 790 eilučių teturintis kūrinys „neįgauna universalios epinės poemos užmojo“ (p. 131). Neapibūdinta nė vieno iš šių kūrinių eilėdara (turbūt vėl manoma, kad skaitytojais be vargo susigaudys iš citatų).

Ką skirsnyje veikia Elijo Pilgrimovijaus „epinis kūrinys, parašytas proza“, nebesinori nė klausti. Gal verčiau reikėjo vieną poskyrį pavadinti, pvz., „Literatūriniai Livonijos karo atspindžiai“ ir jame išskirti „Herojines poetas“? Beje, to paties Pilgrimovijaus nemažas eiliuotas kūrinys „Lietuvos bajoro dialogas“, kuriame ištiesai gvildinama Livonijos karo problematika, nukeltas į poskyrį „Publicistika, polemika, epistolografija“ (p. 155)...

Andriaus Rimšos lenkiškos poemos „Dešimtmetis pasakojimas“ vertimo į lietuvių kalbą dar neturime, taigi nelabai išeina priekaištauti E. Ulčinaitei, kad šiam kūriniui aptarti skirta palyginti nedaug vietos. Bent jau pažymėta, kad jis „meninėmis ambicijomis gerokai pralenkia P. Gradausko, E. Pilgrimovijaus, J. Kochanovskio <tos pačios tematikos> kūrinius“ (p. 132). Gerai, kad atkreiptas dėmesys į paties poeto išsakytas lenkų kalbos pasirinkimo priežastis. Tačiau apie tai, kaip virtuosiškai keliose poemos vietose jis žaidžia kalbomis, pasakyta per mažai. Be įdomaus, tačiau to meto literatūroje jau nenaujo makaroniško lenkų ir lotynų kalbų maišymo (Ulčinaitė pateikia tokią citatą be vertimo ir be komentaro, turbūt vėl optimistiškai vildamasi, kad kiekvienas be vargo pastebės, jog ten parafrazuojama pirmoji „Eneidos“ eilutė), „Dešimtmečiame pasakojime“ dar esama unikalaus eksperimento, kai nuo lenkų kalbos beveik nepastebimai nuslystama prie rusų (tik tekstas surašytas lenkišku alfabetu). Būtų buvę neprošal nurodyti, kad nors kūrinio antraštė pradedama graikiškais žodžiais, šią kalbą Rimša mokėjo ne taip gerai: *akroama* yra niekatrosios giminės, taigi turėtų būti ir *deketeron*, o ne *deketeros*.

Tačiau apmaudžiausia, kad autorė, pripažindama „ryški[us] šio kūrinio poetini[us] bruož[us]“ (p. 132), visai neatkreipia dėmesio į, manytume,

esminę jo ypatybę, kuria jis išsiskiria visų „Radvilų homerų“ kūrinų fone, – visiškai kitoki, bičiulišką autoriaus santykį su apdainuojamuoju herojumi. Jei jau aptariant ne itin iškilų J. Milijaus kūrinį pažymėta, kad jis „bando savo herojus sužmoginti“, mat „elegijoje J. Katkevičiui <...> mini jo žmoną“ (p. 139), tai ką tada kalbėti apie Rimšos poemą, kurios herojų regime ir neišsimiegojusį, ir sužvarbusį, ir peršlapusį iki apatinių (!), ir kuri baigiasi vestuvių puotos aprašymu su tiesmuka užuomina apie pirmąją vedybinę naktį?

Beje, ši kartą randame duomenis apie kūrinio apimtį, bet nė žodžio apie jo struktūrą ir eilėdarą.

„Ryškiausiai ir pilniausiai herojinės poemos ir „tautinio epo“ sampratą išreiškia[nčiai]“ (p. 133) Jono Radvano „Radviliadai“ (p. 133–137) vis dėlto skirta akivaizdžiai per mažai vietos – kone dvigubai mažiau nei Jono Visliciečio „Prūsų karui“. Ir to teksto didelę dalį užima S. Narbuto disertacija paremtas diskursas apie sąsajas su Vergilijaus „Eneida“ bei kitais antikos kūriniais. Suprantama, kad autorei kaip tik tas aspektas atrodo kone pats svarbiausias (prisiminkime, visas poskyris pavadintas „Renesanso poemos: Antikos ir Lietuvos sąsajos“), bet, manytume, pažintinė šios teksto dalies vertė būtų tik išaugusi, jei būtų buvęs priimtas D. Kuolio siūlymas „Radviliadą“ traktuoti visų pirma kaip „lietuviškojo imperializmo tekstą“. Medžiagos šiam aspektui atskleisti kūrinyje daugiau negu reikia, o jaunajai kartai toks konceptas padėtų į didžiausią renesansinę Lietuvos poemą pažvelgti visai kitomis akimis. Ir dar. Apmaudu, kad „Radviliados“ aptarime ignoruojamas bene pirmas Lietuvos literatūroje toks ryškus neigiamo herojaus – Ivano Rūsčiojo – portretas, kuriam nutapyti juodžiausiomis spalvomis Radvanas tikrai nepagailėjo jėgų. Tiesą sakant, teiginys, kad „Radviliada“ – „tarp aptartųjų poemų <...>, be abejo, meniškiausias <...> kūrinys“ (p. 133), taip ir liko kaip reikiant nepagrįstas („normaliam“ skaitytojui Vergilijaus imitacija – tai dar ne meniškumo rodiklis).

Taip pat gaila, kad informacija apie „Radviliados“ apimtį nukelta į pačią šios teksto dalies pabaigą (kiek dalių ją sudaro, visai neužsiminta), o kad poetas buvo etninis lietuvis ir į didžiausią savo kūrinį netgi įrašė vieną kitą lietuvišką žodį, sužinome tik trečiame nuo galo sakinyje (p. 137).

Toliau (galbūt paskutiniu momentu nusprendus aptariamąjį skirsnį papildyti mažiau žinomais kūriniais) pristatomas Bazilijus Hiacintas Vilnietis (p. 137). Gana keistai atrodo, kai po visos pastraipos, kur nurodoma ir lietuviška, ir lotyniška vardo forma, po to abiem kalbom

pateikiama veikalo antraštė, kita pastraipa prasideda žodžiais „Šio kūrinio autorius buvo kažkoks vilnietis <...>“, – taip įprasta kalbėti apie anonimus. Vėliau pripažįstama, kad Bazilijaus Hiacinto „Panegirika“ galėjo būti vienas iš šaltinių Gradausko, Rimšos, Radvano poemoms, mat parašyta anksčiau už jas, – taigi grįžtam prie įkyrėjusio klausimo apie chronologiją.

Lengviau suprasti, kodėl paskutinis skirsnys aptariamas Jonas Milius, – visi anksčiau suminėti poetai priklausė Radvilų dvarui, o šis apdainavo kitą Livonijos karo herojų – Vilniaus kaštelioną Grigą Chodkevičių. Faktografinė medžiaga apie poeto gyvenimą ir kūrybą šioje teksto dalyje pateikiama tikrai vertinga, kitur sunkiai randama, bet yra ir viena didžiulė yda. Mat svarbiausio Milijaus kūrinio antraštė „Divina gratia imperante Sigismundo Augusto <...> victoria de Moschis reportata“ išversta kaip „Dieviška padėka imperatoriui Žygimantui Augustui <...> už pergalę prieš maskvėnus“ (p. 138). Turėtų būti „Iš Dievo malonės pasiekta pergalė prieš maskvėnus, valdant Žygimantui Augustui“ ar panašiai, – tada nebūtų reikėję ir tokių nelogiškų sakinių, kaip: „„Dieviškoje padėkoje Žygimantui Augustui“ daugiausia dėmesio skiriama <...> G. Katkevičiui <...>“ (*ibidem*). Blogiausia, kad klaida dar ir loginė: už pergalę juk ne Dievas dėkoja, – Dievui dėkojama! Tas nesusipratimas buvo jau URBL (p. 78) ir niekieno nepastebėtas persikėlė į LLI.

Po graakštaus apibendrinimo, kur apibrėžtas santykis tarp antikos palikimo recepcijos ir lietuviškosios problematikos herojinėse poemose (p. 139), prasideda skirsnis „Tarp heroikos ir didaktikos“ (p. 140–144). Jis tikrai įdomus, čia sudėta daug naujų ar tiesiog anksčiau už dėmesio ribų likusių dalykų, – tačiau perskaičius vis dėlto lieka neaišku, nei kur čia ta heroika, nei kur didaktika. Kuo, tarkim, didaktiškas (ar herojiškas) Husoviano eilėraštis „Šventajam Sebastijonui“ ar jo malda į Mergelę Mariją „Giesmėje apie stumbrą“? Kodėl klasikine erudicija demonstratyviai besipuikuojančio A. Šrėterio kūryba apibūdinta kaip „bene labiausiai atitinkanti didaktinės poezijos sampratą“ (p. 141)? Ogi čia vėl slypi barjeras tarp realaus ir autorės įsivaizduojamo skaitytojo: mat „didaktinės poezijos“ terminą ji suvokia antikine prasme<sup>25</sup>, – kaip turimų žinių perteikimą poetine forma, – tik niekur to nepasako. Bet tuomet kuo čia dėta Juodkos Lietuvio „Girtuoklių cecho daina“?

<sup>25</sup> Plg. *Antikos žodynas*, iš vokiečių k. išvertė Rūta Kumžienė [ir kt.], vertimo atsakomoji redaktorė Dalia Staškevičienė, Vilnius: Alma littera, 1998, p. 104 ir kt.

Ir dar: ar tikrai reikėjo „Raganų kūjį“, išleistą XV a. pabaigoje (1486 m.), išvadinti „populiar[iu] Viduramžiais“ (p. 140)? Populiarus jis buvo kaip tik XVI a. ir dar XVII-ojo pradžioje (per 180 m. nuo pirmosios publikacijos susilaukė 29 leidimų), o daugelio sąmonėje ir taip jau per daug išsiskinęs „tamsiųjų viduramžių“ ir „šviesiojo, racionalaus Renesanso“ vaizdiny. Beje, Henrikas Institoris (ar ne teisingiau būtų „Institorisas“?) čia kažkodėl virto „M.“ Institoriu (taip nukeliavo ir į asmenvardžių rodyklę).

Tokių irklių klausimų nekyla skaitant tolimesnį teksto poskyrį – „Renesanso poezijos įvairovė: Petras Roizijus“ (p. 145–155). Šis ispanų kilmės poetas ir teisininkas, kuriam J. Lebedžio vadovėlyje buvo skirtas vos puslapėlis (LSLL, p. 34–35), ir tai daugiausia „lietuviškosios tematikos“ aspektu, pirmą kartą plačiai visuomenei pristatomas kaip iškilus, ryškus, įvairiapusis literatas. Baigiamasis teiginys – „P. Roizijus užima ypatingą vietą XVI a. Lietuvos literatūroje“ (p. 155) – vargu ar kam suks abejonių: visu poskyriu E. Ulčinaite puikiai jį pagrindžia. Tekstas skaitomas lengvai, yra sklandus, intriguoja, citatos, kurias autorė vertė pati, parinktos tikrai iliustratyvios (išskyrus tą apie vaistus, „kurių reikėjo atnešti“, kad būtų turtingas (p. 149), – kas nežino, kaip Roizijus nekętė brangiai apmokamų šarlatanų, tas jos nesupras). Gal ir makaroniko „Apie kelionę per Lietuvą“ (nors jis ir labai mielas recenzijos autorės širdžiai) nevertėjo cituoti ištisai.

Susidaro įspūdis, kad poskyris parašytas pagavus įkvėpimui, vienu prisėdimu. Gal taip yra todėl, kad jis visas skirtas vienam autoriui, taigi buvo galima ramiai aptarti ir jo biografiją, ir kūrybą norima tvarka, nereikėjo medžiagos draskyti gabalais ir dėlioti skirtingose vietose. Tačiau, užsibrėžus pristatyti Roizijų vien kaip poetą, į LLI taip ir nepateko informacija apie jo teisinį veiklą *Decisiones...*, įdomų ir kultūrologiniu, ir net literatūriniu požiūriu. Tiesa, šį stygių pamėgino kompensuoti „nematomą ranką“, minimo veikalo antraštiniu lapu iliustravusi 145-ąją puslapį.

Toliau eina poskyris „Publicistika, polemika, epistolografija: tradicija ir aktualijos“ (p. 155–166). Čia pirmiausia vėl grįžtama prie Rotundo „Pasikalbėjimo“, dialogas apibūdinamas lakoniškai, bet tekstas daro kur kas solidesnį įspūdį nei aptartasis „svetimkūnis“ su dviem citatomis poskyryje „XVI a. istoriografija“ (p. 105–106). Užtat šioje vietoje Ulčinaite buvo pateikusi savo parinktą citatą, puikiai iliustruojančią „retorinės argumentacijos taisyklės“ (plg. URBL, p. 105), – taigi tą citatą „nematoma ranka“ iškirpo (matyt, nuspręsta, kad „Pasikalbėjimas“ jau pakankamai pricituotas). Po to pristatomi du publicistinio pobūdžio E. Pilgrimovi-

jaus kūriniai. Vienas iš jų – „Lietuvos bajoro dialogas“ – tikrai nedaug kam žinomas, todėl gaila, kad autorė apie jį teparašė vos vieną sakinį.

Epistolografijai skirtoje teksto dalyje vėl matyti svetimas įsikišimas: iškirpta didžioji dalis citatos (plg. URBL, p. 108) iš A. Kulviečio atviro laiško karalienei Bonai (suprantama, juk visai netrukus mūsų laukia poskyris „Martyno Mažvydo pirmtakai“) ir Ulčinaitei primesta keista formuluotė: „O baigdamas principingai pareiškia, kad „trokšdami dirbti saviesiems, dabar dirbame svetimiesiems““ (p. 156). Kartėlis ir nuoskauda paversti „principingu pareiškimu“!

Nuotaiką pataiso tai, kad toliau nemažai vietos ir dėmesio autorė skiria poleminiam leidiniui „Du laiškai“ (p. 156–157), iki šiol nagrinėtam tik M. Ročkos 1973 m. straipsnyje. Čia parinkta ir vykusių citatų (žodžių junginių), parodančių popiežiaus legato, kaip dabar sakytume, „kultūrinį lygį“. Tik *blasphemorum* turbūt tiksliau būtų versti ne „šmeižikų“ (plg. 53, p. 196), o „šventvagių“ ar „burnotojų prieš Dievą“. Gal dar verta buvo pridurti, kad tas leidinys iš tiesų buvo didesnė knyga, „lyg savo meto poleminės literatūros chrestomatija“ (53, p. 193), ir kad vėliau jis buvo įtrauktas į „Uždraustų knygų sąrašą“ (53, p. 201).

157 puslapyje vidine antrašte išskirta Venclovo Jono Agripas pavadė. Šis autorius ir jo žymiausias kūrinys – „Laidotuvių kalba apie <...> Jono Radvilos gyvenimą ir mirtį“ – irgi iki šiol plačiau buvo pristatytas tik M. Ročkos. Įsidėmėtina, kad cituojama iš Ramunės Dambrauskaitės diplominio darbo, – kiekvienas profesorius ir katedros vedėjas galėtų didžiuotis tokiais savo veiklos rezultatais. Gal tik keistoka, kai apie laidotuvių kalbos herojų šnekama esamuoju laiku: „J. Radvilas siekia reformuoti Bažnyčią <...>“ (p. 158). Ir tikrai negerai, kad ši teksto dalis suardo pasakojimo apie renesansinę epistolografiją nuoseklumą, tarsi pleištu į jį įsiterpia.

Toliau trumpai pristatomas A. Volano laiškas į protestantizmą linkusiam Kijevo vyskupui Mikalojui Pacui, po to – priešingos tikybos atstovo A. Rotundo laiškas vyskupui Jurgiui Radvilai (p. 159). Šie tekstai į Lietuvos literatūros istoriją įtraukti pirmąsyk. Taip pat pirmą kartą tokio pobūdžio knygoje pasakojama ir apie Žygimanto Augusto susirašinėjimą su Barbora Radvilaite (p. 159–160). Tik turbūt derėjo pažymėti, kad susirašinėjo jie lenkiškai, nenurodyta ir kieno vertimas.

160 puslapyje susitelkiama ties polemniais Andriaus Volano traktatais, čia sudėtos ir biografinės žinios apie jį. Šiam iškiliam visuomenės veikėjui, intelektualui, protestantų stovyklos „ruporui“ garbinga vieta

literatūros istorijoje skiriama irgi pirmą kartą. Nuodugniausiai aptariamas didžiausias jo darbas – traktatas „Apie politinę arba pilietinę laisvę“. Šioje vietoje po ilgesnio laiko vėl randame „svetimkūnį“ – maždaug du puslapiai perkelti iš A. Jovaišo vadovėlio (JSLL, p. 77–79). Tačiau šį kartą dėl to intarpo nebe taip pikta (išskyrus tai, kad nesuvienodintos šaltinio nuorodos išnašose p. 161 ir p. 163), mat apie Volaną parašyta tikrai mažokai. Buvo galima plačiau aptarti Volano rastą kompromisą, kaip suderinti aukštą kilmę su luomų lygybės idėja. Gaila, kad nė žodžiu neužsiminta apie „Kreipimąsi į <...> senatą“, kuris ypatingas visų pirma tuo, kad jame gerokai supeiktas (aišku, po mirties) Žygimantas Augustas, į kurį esame pratę žiūrėti pro rožinius akinius. Bet tikroji „Kreipimosi“ svarba – tai ten išdėstyti siūlymai apie karaliaus valdžios ribojimą įstatymais, apie valdžių padalijimą ir pan. Žymiausias Volano religinės polemikos traktatas „Vilniaus lojolininkų stabmeldystės pasmerkimas“ (ir vėl kitoku pavadinimu nei suformuluota „Rinktinių raštų“ leidime) paminėtas tik p. 165, kur kalbama apie Andrių Jurgevičių. Specialiai Volanui skirtoje teksto dalyje (galbūt prie biografijos) tikrai verta buvo paminėti, kad šis svetimos kilmės žmogus buvo nuoširdžiausias Lietuvos patriotas, kad atstovavo Radvilai Rudajam Liublino seime ir iš ten rašė kartėlio kupinus pranešimus apie Lietuvai ruošiamas skriaudas.

Po Volano pristatomas pagrindinis jo religinis oponentas Petras Skarga. Šis žymus pamokslininkas, oratorius ir teologas iki šiol buvo minimas tik Lietuvos literatūros kontekstuose, taigi atrodo tikrai netikėta, kad LLI jam skirta lygiai garbinga vieta, kaip ir tos literatūros „senbuviams“. Šiaip ar taip, Lietuvoje jis kadaise vos kojas spėjo apšilti, lietuviškųjų interesų reprezentantu jo irgi niekaip nepavadinsi. Bet E. Ulčinaitė netrukus įrodys, kad tokių dalykų ji nedaro neapgalvojusi.

Beje, šioje teksto dalyje (p. 164) palikta absurdiška korektūros klaida (plg. URBL, 118): parašyta, kad jėzuitas „P. Skarga pasisako <...> už katalikų [= kitatikių] teisių apribojimą, siekiant užimti valdžios postus“. Tokiu atveju gal net gerai, kad (dėl nežinomų priežasčių) iš pradinio teksto apskritai išmestas skirsnelis apie VU teologijos profesorių Stanislovą Grodzickį (plg. URBL, 120), nes, ko gero, ir su juo dar kartą į LLI būtų parkeliavęs tas pats korektūros liapsusas: ten išspausdinta, kad šis jėzuitas „aistringai triuškins katalikų pažiūras“.

Veikale „Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra“ pirmąją dalį E. Ulčinaitė gražiai užbaigė poskyriu „Renesansinė Mikalojaus Daukšos iš-tarmė“ (URBL, p. 122–128). Čia, akcentuodama esminius dalykus, ji ap-

tarė ne tik garsiąją prakalbą, bet ir pačią Daukšos „Postilę“, kurią laiko „jau <...> ir Baroko epochos kūriniu“ (URBL, p. 125). Pabaigoje išvesta ryški paralelė tarp M. Daukšos ir P. Skargos tekstų: „Siekimas paveikti skaitytoją afektais ir vaizdais, o ne argumentais, apeliuoti į jausmus, o ne į protą – tai Baroko literatūros ir estetikos raiškos būdai, kuriais naudojosi XVII amžiaus menininkai, literatai, pamokslininkai ir teologai“ (URBL, p. 128). Toliau toje monografijoje prasideda antroji dalis, apie baroką.

LLI variante Ulčinaitės tekstas kirste nukertamas ties poskyrio „Publicistika, polemika, epistolografija“ pabaiga. Tačiau krimstis neverta – toli priešaky mūsų laukia staigmena.

„Renesanso“ dalies trečiojo skyriaus (aut. A. Jovaišas) struktūra apgalvota bene prasčiausiai iš visų. Pradžioje įdėti du įvardiniai poskyriai – „Aplinkybės, palankios lietuviškoms knygoms atsirasti“ ir „Reformacija“, po to „Prūsų tautos rašytiniai paminklai“, toliau „Martyno Mažvydo pirmtakai“, „Martynas Mažvydas“, „Volfenbiutelio postilė“, „Baltramiejus Vilentas“ (poskyris!), toliau „Jonas Bretkūnas“, „Simonas Vaišnoras“, „Mikalojus Daukša“, „Merkelis Petkevičius“, „Jokūbas Morkūnas“, „Jokūbo Ledesmos katekizmo 1605 m. leidimas“. Tarp protestantų (be jokio įvado ar perėjimo, be jokio apžvalginio skyrelio apie XVI a. pabaigos kultūrinę situaciją LDK) atsidūręs Daukša tikrai atrodo nei šiaip, nei taip. Schema čia tokia (nekalbant apie nevisavertę įvadinę dalį): pirma Mažosios Lietuvos raštijos veikėjai iki 1600 m. imtinai, po to – Didžiosios Lietuvos, irgi iki 1600 m. imtinai. Ar nebuvo verta padaryti atskirų skyrių, kaip „Baroko literatūros“ dalyje? Ką gi, užtat patogu egzaminams besiruošiančiam studentui: susirasti egzamino biliete įrašytą pavardę lengva kaip enciklopedijoje.

Kuo blogi įvardiniai skyriai? Ogi tuo, kad autorius, iš visko sprendžiant, pats nelabai žino, ką nori pasakyti. Leiskite ištisai pacituoti poskyrio „Aplinkybės, palankios lietuviškoms knygoms atsirasti“ antrąją pastraipą:

Pirmiausia, knygų atsiradimo negalima atitraukti nuo spaudos išradimo. Bet knygos būna ir rankraštinės, ir spausdintos. Todėl spaudos išradimas yra iš dalies formalus kriterijus: juk ir lietuviai, kaip ir kitos tautos, galėjo savo kalba rašyti *rankraštines* knygas. Tačiau lietuvių kultūros lygmuo, kurio augimą stabdė labai sunkūs karai su Vokiečių ordinu, neleido to padaryti. Lietuviai rankraštinę knygą savo kalba, parašytą iki spaudos išradimo, neturi. Maža to, dar reikėjo ir po spaudos išradimo, kuri padarė vokiečių J. Gutenbergas XV a. viduryje <pastaroji žinia LLI mums pranešama jau trečią kartą – E.P.>, laukti visą šimtą metų, kad galėtų atsirasti spausdintos knygos. Bet vis dėlto spaudos išradimas leido, kad ir pavėluotai, atsirasti spausdintoms lietuviškoms knygoms (p. 167).

Kaip tai komentuoti? Vienon krūvon suplakti tokie skirtingų kategorijų kultūros reiškiniai, kaip raštas, knyga, spauda, – nieko nuostabaus, kad paskui galų nebeatrenkama. Pirmieji du ir paskutinis cituotojo fragmento sakiniai apskritai pretenduoja į visų laikų mokslinių veikalų „auksinių minčių“ dešimtuką.

Ne tik į LLI sudėtų, bet ir kitų A. Jovaišo tekstų analizė rodytų, kad šis mokslininkas rašymą, literatūrinę kūrybą, pats to aiškiai nesuvokdamas, laiko tarsi įgimtu žmogaus instinktu ar natūraliu organizmo poreikiu, kurį patenkinti kartais trukdo nepalankios aplinkybės. Tokią idealistinę sampratą galima vadinti netgi romantiška (labai norint turbūt net taikyti jai interpretacinio istorizmo terminą, plg. 20, p. 137), tačiau ji smarkiai kliudo įžvelgti vidinę reiškinų raidos logiką ir priežastingumo ryšius. Autoriaus kuriami rankraštinės knygos ištroškusių ar šimtą metų spaudos nekantriai laukiančių senovės lietuvių vaizdiniai yra tiesiog antiistoriški. Kaip ir, pavyzdžiui, toks teiginys: „XVI a. pirmoje pusėje, kai didelis būrys lietuvių šviesuolių perejo į liuteronybę, dar niekas negalėjo išpranašauti vėlesnio lietuvių kalbos riboto vaidmens Abiejų Tautų Respublikoje“ (p. 167). Tai tėra pastanga pateikti norima kaip esama. Tautai, kuri viduramžių pabaigoje įsileido vakarietiškojo modelio krikščionybę neturėdama jokių nacionalinės raštijos tradicijų, ribotas gimtosios kalbos vaidmuo institucinės kultūros sferoje buvo tiesiog užprogramuotas.

Kalbėdamas apie raštijos nacionalinėmis kalbomis santykį su protestantizmu, A. Jovaišas irgi dažnai stato vežimą pirma arklio. Pasak jo, „M. Lutheris pareikalavo ir pasiekė, kad religija būtų aiškinama ne lotynų, o tautinėmis kalbomis“ dėl to, jog „[v]ienas iš pirmųjų“ suprato universalią Renesanso idėją, kad „tautos turi savo atskirą veidą, kad žmogus priklauso ne tik religijai, ne tik valstybei, bet ir tautai“ (p. 167). Skamba gražiai, tačiau Lutheris 15 gyvenimo metų paskyrė Biblijai versti ne iš meilės gimtajai kalbai, bet įgyvendindamas savo religinę doktriną, – kad išganymas pasiekiamas vien tikėjimu (*sola fide*), o vienintelis tikėjimo šaltinis yra Šventasis Raštas (*sola scriptura*), kuris turi būti prieinamas kiekvienam tikinčiajam. A. Jovaišo teiginį „Liuteronybei būdingi tautiniai bruožai, todėl nuo pat XVI a. apeigose <kas? – E.P.> vartojo tikinčiųjų gimtąsias kalbas <...>“ (p. 169) derėtų apversti „nuo galvos ant kojų“: gimtąsias kalbas liuteronai vartojo siekdami, kad kiekvienas išgirstų ir suprastų Dievo Žodį (ir, beje, apsieidami be lotyniškai mokančio kunigo, kaip tarpininko tarp žmogaus ir Biblijos, žmogaus ir

Dievo), – štai dėl ko protestantų bažnyčios gana greitai įgijo tautinį pobūdį. Žodžiu, Lutheris – tai tikrai ne Dantė, nors literatūrinių jo talentų niekas neneigia.

Neverta perdėti ir kunigaikščio Albrechto intencijų taurumo (plg. p. 169). Jeigu jo laikais visi lietuvininkai jau būtų laisvai kalbėję ar bent supratę vokiškai, nebūtų reikėję (vadinasi, nebūtų ir buvę) nei Mažvydo katekizmo, nei apskritai lietuviškosios raštijos Rytų Prūsijoje.

Bet ryškiausias neistoriško mąstymo įrodymas yra štai toks A. Jovaišo pasvarstymas: „Kyla klausimas, kodėl XVI a. pirmoje pusėje beveik visa lietuvių šviesuolių karta (A. Kulvietis, S. Rapolionis, J. Zablockis, M. Mažvydas, B. Vilentas ir kiti) perėjo iš katalikybės į liuteronybę. Juk jie visi tikriausiai buvo krikštyti katalikiškai <...>. Jei toji karta arba žymi jos dalis būtų likusi ištikima katalikybei, tai tada niekas jiems veikti Lietuvoje nebūtų trukdęs. Visas lietuvių raštijos kūrimosi procesas būtų buvęs kitoks, gal net platesnis, svaresnis, perspektyvesnis“ (p. 186). Norėdamas komentuoti nė nežinotum, nuo ko pradėti. Leiskite tik paklausti, ką tokio M. Mažvydas būtų galėjęs lietuviškai parašyti – juolab publikuoti – XVI a. vidurio Didžiojoje Lietuvoje?

Niekas neabejoja, kad A. Jovaišas daug skaitė šia tema, gilinosi į protestantizmo problematiką, anaip tol ne visi jo teiginiai tokie subjektyvūs, – tačiau, regis, jam tiesiog psichologiškai nepriimtinas „ciniškas“ situacijos pragmatizmas: dvi tikybos grumiasi dėl įtakos zonų, ir knygos nacionalinėmis kalbomis tėra priemonė tikslui pasiekti, bet ne tikslas.

Keistokas šiame kontekste ir autoriaus spėjimas, kad Lietuvos kancle-rį A. Goštautą susimąstyti apie „bažnytines lietuviškas knygas“ galėjęs paskatinti P. Skorinos pavyzdys (p. 168). Reikia atsižvelgti į esminį skirtumą: stačiatikiai jau nuo XI a. naudojami ir slavų kalbą išversta Bibliją, taigi Skorinos veikla buvo novatoriška, tačiau ne revoliucinga ir, kaip žinome, ne tik nesukėlė jokio LDK stačiatikių pasipriešinimo, bet buvo jų remiama. O štai lietuviškų religinių knygų atsiradimą LDK XVI a. pirmoje pusėje Katalikų Bažnyčia būtų įvertinusi kaip nedviprasmišką pasikėsinimą į savo autoritetą (neužmirškime, protestantai visus tuos katekizmus nacionalinėmis kalbomis laikė tik paruošiamuoju etapu Biblijos vertimui, o visiems prieinamas Šventasis Raštas leido apskritai eliminuoti dvasininkus kaip luomą). Taigi jei Goštautas tikrai mąstė apie religines lietuviškas knygas, tai privalėjo numatyti konflikto su Bažnyčia perspektyvą; tokiu atveju jį greičiau galėjo drąsinti Lutherio ir Albrechto, bet ne Skorinos pavyzdys.

Visa tai šioje recenzijos vietoje susakyta tam, kad vėliau nebereikėtų atskirai komentuoti vis pasitaikančių kiek „nuo vulgarios realybės pakylėtų“ A. Jovaišo vertinimų.

Grįžtant prie įvadinio III skyriaus tekstų, dera dar pažymėti, kad poskyryje „Aplinkybės, palankios lietuviškoms knygoms atsirasti“ apie Didžiąją Lietuvą papasakota tik iki Goštautų giminės išmirimo 1542 m. Toliau, smulkiai išnagrinėjus A. Goštauto realius ir spėjamus ateities planus bei jo santykius su kunigaikščiu Albrechtu, kalbama jau tik apie Prūsiją ir Mažąją Lietuvą. Šioje vietoje tai atrodo nuoseklu, juoba kad akcentuota Goštauto parama A. Kulviečiui. Tačiau visai nepagalvota, kad tame pačiame skyriuje teks kalbėti ir apie XVI a. pabaigos LDK raštijos veikėjus, – taigi M. Daukša tolimesnėje teksto vietoje pasirodys kaip iš dangaus nukritęs.

Poskyryje „Reformacija“ vienoje pastraipoje greitosiomis išvardinami „[s]varbiausi liuteronybės teiginiai“ (tai irgi signalas, kad autorius nelinkęs lietuviškosios raštijos analizuoti atsižvelgdamas į protestantų ideologijos įtakas), paskui daugiausia kalbama apie Albrechtą Brandenburietį, apie kurį nemažai ir ne pačių būtiniausių žinių jau buvo sugrūsta į ankstesnį poskyrį.

Toliau – nelabai aišku kam – įdėtas poskyris „Prūsų tautos rašytiniai paminklai“. Lietuvių literatūros kontekstui svarbia galima pavadinti tik teksto dalį apie tris prūsiškus katekizmus, – tie duomenys papildo protestantiškos leidybinės Albrechto politikos vaizdą ir padeda suvokti, kad Mažvydo katekizmas XVI a. vidurio Rytų Prūsijos kultūriniame kontekste nėra kažkoks išskirtinis, fenomenalus reiškinys. Visa kita – įdomios, bet su lietuvių/Lietuvos literatūros istorija sunkiai susiejamos žinios apie prūsų kalbos žodynėlį Simono Grunau „Kronikoje“ (beje, tekstas redaguotas taip, kad atrodo, jog kalbama apie dvi atskiras knygas) ir imaginacinio pobūdžio pasvarstymai apie XIV a. prūsiško hegzametrinio dvieilio genezę. Poskyris užbaigiamas pranešimu apie 1206 m. žiemą Rygoje rodytą misteriją (LLI apie tai skaitome jau antrą kartą) ir štai tokiu sakiniu: „Žinoma, tuos reiškinius reikia laikyti sporadiniais, bet vis dėlto jie rodo, kad į baltų tautas ateina iki tol neregėtos kultūrinės ir religinės naujovės“ (p. 171). Primename, – skaitytojas senokai panardintas į XVI amžiaus kontekstą!

O toliau jau nurodyta seka išrikiuota „portretų galerija“.

Poskyrių „Martyno Mažvydo pirmtakai“ ir „Martynas Mažvydas“ pagrindu imta aukštesniųjų klasių mokiniams skirta A. Jovaišo knygelė „Martynas Mažvydas“ (toliau JMM, žr. santrumpų sąrašą recenzijos pa-

baigoje). Reikia pripažinti, „savo svorio kategorijoje“ ta knygelė netgi labai neprasta, tačiau veltui kas tikėtusi LLI rasti kokių nors naujų koncepcijų, sinchroninių ar diachroninių „pjūvių“ ir pan. Mums siūloma ta pati iš J. Lebedžio vadovėlio gerai pamenama schema: asmens biografi-ja – nuveikti darbai.

Natūralu, kad minėtoji knygelė (kyla įtarimas, kad greičiau – neredaguotas jos rankraštis) rengiant tekstus LLI buvo smarkiai trumpinama, tačiau kaip tik šiuose poskyriuose daugybė pavyzdžių, kai „su vandeniu išpiltas ir kūdikis“. Nesinori skaitytojų varginti priekaištavimais dėl trumpinant atsiradusių stiliaus ir net sintaksės netolydumų, – jų tikrai labai daug. Pateiksime vieną būdingą pavyzdį: „Po kelerių metų Albrechtas stipriai parėmė A. Kulvietį ir kitus pirmuosius lietuvių humanistus, perėjusius į liuteronybę. Po studijų <išeina, kad Albrechtas? – E. P.> grįžo į Lietuvą su teisių daktaro diplomu, gautu Sienoje“ (p. 171 – plg. JMM, p. 53–54). Bet kartais trumpinant pašalinta tikrai svarbi ir įdomi medžiaga. Tarkim, be reikalo „minimalizuota“ citata iš vertingo dokumento – Pauliaus Sperato laiško Kulviečiui (JMM, p. 61). LLI šioje vietoje pakeliui ir stilius sujauktas: „Prūsijos Kunigaikštystėje į A. Kulvietį žiūrėta kaip į žmogų, atsakingą už lietuvių švietimą. Pamėdęs vyskupas Paulius Speratas liepia A. Kulviečiui nepaniekinti savo „kūno, t.y. lietuvių, savo brolių““ (p. 173). Toje JMM vietoje esamasis pasakojimo laikas visai pagrįstas, o čia smarkiai rėžia akį.

Visai nesuprantama, kodėl išmestas vienas, bet esminis sakinyš apie S. Rapolionio garsiausio veikalo – „Disputo dėl Bažnyčios ir jos požymių“ – turinį (p. 174, plg. JMM, p. 64). Toliau iš buvusio sakinio „Kunigaikštis Albrechtas labai vertino S. Rapolionio paskaitas, dažnai jas lankė“ (JMM, p. 66) liko: „Kunigaikštis Albrechtas labai vertino savo auklėtinį <??> S. Rapolionį“ (p. 174). Sutaupyta pusė eilutės, sunaikinta esmė. Apskritai iš LLI teksto nelabai aišku, už ką gi Rapolionis buvo taip vertinamas savo amžininkų (plg. LSL, p. 41).

Labiausiai gaila, kad nurėžtos visų trijų tekstų – apie Kulvietį, Rapolionį ir Zablockį – pabaigos, kur cituojamos jų verstos giesmės (plg. JMM, p. 61–62; 67–68 ir 70–71). Ypač apmaudu dėl paskutinės JMM teksto apie Zablockį pastraipos su citatomis iš Lutherio velykinės giesmės vertimo, – tokios jos vaizdingos ir sodrios!

Tai ir turėjome omenyje, kai kalbėjome apie nepateisinamą popieriaus taupymą. Juk dabar LLI visuose skirsniuose apie Mažvydo pirmtakus biografiniai duomenys smarkiai nusveria žinias apie tą jų

veiklą, dėl kurios jie apskritai pateko į lietuvių literatūros istoriją. Skirsnio apie Rapolionį pabaigoje net užmiršta paminėti, kad kalbamoji giesmė išspausdinta Mažvydo giesmyno II dalyje.

Nors skyrius vadinasi „Raštai lietuvių kalba“ (gal dėl to ir išmesta informacija apie Rapolionio lotyniško teologinio traktato turinį?), skirsnyje apie Kulvietį atpasakojamas ir plačiai cituojamas jo atviras laiškas karalienei Bonai, parašytas, savaime suprantama, ne lietuviškai. E. Ulčinaitė anksčiau aptartoje LLI vietoje (p. 156) viena pastraipa sugebėjo parodyti A. Kulviečio argumentacijos lygį, stiliaus retoriškumą, įtikinimo meną. A. Jovaišui, kaip įprasta, labiau rūpi ne pats tekstas, o kultūrinės situacijos atspindžiai jame.

Derėjo kaip nors aiškiau pasakyti, kad apie Stanislovą Rapolionį ir jo laikus ne taip seniai išleistas visai solidus veikalas, – vienintelė nuoroda (p. 174) į ten įdėtą J. Girdzijausko straipsnį gali ir nepatraukti potencialaus skaitytojo dėmesio.

Poskyris apie Martyną Mažvydą pradedamas ne itin ilgu, bet itin griozdišku sakiniu (plg. JMM, p. 75), kuris, tiesą sakant, net nėra sakinys, nes neturi tarinio.

Keista ir poskyrio pradinės dalies kompozicija. Pirma su daugybe nereikalingų detalių aptariama Mažvydo kilmė, paskui įterpta pastraipa su jo parengtų lietuviškų knygų sąrašu, po to vėl grįžtama prie biografijos. Gal tada vertėjo pirmiausiai išvardinti knygas, taip sakant, parodyti, už ką mes Mažvydą taip vertinam, o jau po to gilintis į galimos jo bajorystės klausimą? Negi manoma, kad literatūros istorijos skaitytojams tikrai būtina sužinoti, jog „<...> M. Mažvydo bajorų kilmės motina, B. Vilento tėvo bajoro sesuo, greičiausiai buvo ištekJusi už nebajoro Vaitiekaus Mažvydo <...>“ (p. 175)?

Tai, be abejo, smulkmena. Kur kas labiau šioje teksto dalyje užkliūva minėtasis knygų sąrašas, konkrečiai – jame pavartotos formos „Katekizmuso“, „Ambroziejaus“ ir „Parafrazis“. Paaiškinimą randame toliau, skirsnyje „Katekizmas – pirmoji lietuviška knyga“. Čia parašyta: „Pirmoji lietuviška knyga vadinasi (pagal dabartinę rašybą ir tartį; ir toliau senieji lietuviški raštai cituojami dabartine literatūrine kalba) „Katekizmuso prasti [paprasti] žodžiai <...>“ (p. 180). „Katekizmuso“ – tai dabartinė rašyba ar dabartinė literatūrinė kalba? Zigmas Zinkevičius (73, p. 24), aptardamas „Katekizmo“ antraštę, pirma transkribuoja pagal tarimą (šiuo atveju – „Katekizmusa“), paskui dabartine kalba pateikia, kaip pats sako, vertimą (čia matome formą „Katekizmo“).

Painiavos priežastis aiški: visiems iš matymo pažįstamame antraštiniame lape išspausdinta „CATE//CHISMUSA“. Tačiau atkreiptinas dėmesys į du niuansus. Pirma, turbūt ne atsitiktinai tas žodis išspausdintas ne gotišku šriftu, o antikva, – taip pabrėžiama klasikinė jo prigimtis (XVI a. apskritai buvo madinga antraštę pradėti graikiškos etimologijos žodžiu, išspausdintu kitokiu šriftu). Antra, nedera išleisti iš akių M. Lutherio autoriteto. Jo tekstai buvo laikomi kanoniniais, o jis vartojo tik formą *Catechismus* (ji išlaikyta ir dabartinėje vokiečių kalboje – *Katechismus*). Aišku, kad Mažvydas negalėjo jos laužyti, bet mums juk tikrai niekas netrukdo dabartinę kalbą rašyti tiesiog „Kateizmas“. Tas pat pasakytina ir apie vėliausiai publikuotą Mažvydo knygelę. Jos antraštėje taip pat antikva išspausdintas taip pat lotyniškai transliteruotas graikiškas žodis – „PARAPHRASIS“. Jis moteriškosios giminės, todėl lietuvininti „Parafrazis“ ir kaityti pagal antrąją linksniuotę nėra korektiška, nors tokia tradicija, deja, jau nusistovėjo (plg. LSL, p. 102; 73, p. 49–50). Daug tiksliau būtų arba rašyti originalo formą *Paraphrasis* ir nelinksniuoti, arba lietuvininti ir šiuolaikinti – *Parafrazė*. O štai A. Jovaišo pasirinktą formą „Ambrožiejus“ paaiškinti tikrai keblu. Originale – „Ambraßeijaus“, lotyniškai būtų „Ambrosius“, šiuolaikinėje vartosenoje – „Ambraziejus“, LSL – „Ambraziejus“, Z. Zinkevičius apsisusto ties „Ambroziejumi“ (73, p. 43)... Ir toliau LLI nemažai vietų, kur senųjų raštų ištraukos cituojamos nei autentiška rašyba, nei dabartine kalba, o kažkokiais tarpiniais, nei skustais, nei luptais variantais.

Bet net ir ne tai svarbiausia.

Svarbiausia štai kas. Pasirodo, lietuvių literatūrologai iki šiol nėra sutarę, kaip suprasti Mažvydo „Kateizmo“ antraštės sintaksę! Jos literatūrinėje dalyje (iki duomenų apie leidimo vietą ir datą) tėra vienas kablelis, sintaksinė struktūra nelietuviška, galūnės tarmiškos, taigi atsidranda nemažai erdvės interpretacijoms. Bet interpretuoti aiškiai baiminamasi. Didžiulėje literatūrologijos ir kultūros istorijos darbų krūvoje (3, t.1, p. 85; LLCh, p. 36; 8, p. 320; 19, p. 133; 22, p. 157; 23, p. 50; 26, p. 105; 33, p. 231; 51, p. 47; 72, p. 345; 74, p. 31; 75, p. 28) „Kateizmo“ antraštė pateikiama kuo įvairiausiai – daugiau ar mažiau trumpinta, visaip transkribuota, o kartais ir fotografiniu tikslumu, tačiau ničniekur (net mokiniam skirtose Sauliaus Žuko knygelėse) nepasiūlyta adaptuota visos antraštės versija su šiuolaikiškai sutvarkyta rašyba ir ypač skyryba. To nesiryžo padaryti net J. Lebedys, kuris tą antraštę transkribavo pagal tarimą, bet punktuacijos nekeitė ir (tikrai ne šiaip sau) įrašė atsargią pastabą: „skamba maždaug taip“ (LSL, p. 44).

Vienintelis Z. Zinkevičius, kalbininkas, neabejodamas pateikė savo interpretaciją. Minėtasis jo „pažodinis vertimas dabartine kalba“ yra toks: „Katekizmo (gali būti ir katekizmas) prasti žodžiai, mokslas skaitymo rašto ir giesmės <, – E.P.> dėl krikščionystės bei dėl vaikelių jaunų naujai sukurtos“ (73, p. 24). Iš principo taip pat tą antraštę skaito ir A. Jovaišas, tik skliausteliuose patikslina, kad „prasti“ reiškia „paprasti“, užtat palieka nekeitęs Z. Zinkevičiaus sušiuolaikintus žodžius „bernelių“ bei „suguldytos“ (16, p. 43; JMM, p. 118; JSLL, p. 104, na ir, žinoma, LLI, p. 180).

Svarbiausia čia vis dėlto sintaksė. Taigi kaip vis dėlto teisingiau: „mokslas, <...> naujai suguldytas“ ar tik „giesmės, <...> naujai suguldytos“?

Pati sintaksinė antraštės konstrukcija tarsi diktuoja tam tikrą ritmą. Specialiai nemokyti žmonės, beje, taip ir skanduoja: „Mokslas skaitymo, rašto ir giesmės...“. Reikia pasakyti, kad turbūt kiekvienas neolotyniškosios literatūros specialistas jiems pritartų. Mat XVI-XVIII a. lotyniškose (taip pat itališkose, lenkiškose etc.) knygose tokia konstrukcija visiškai įprasta: antraštė pradedama daiktavardžiu – kvaziveiksniu, paskui kurį išrikuojami nederinamieji pažyminiai (dažniausiai kaip tik trys), traktuojami kaip vienaarūšės sakinio dalys, pvz.: „Fastigium triplex familiae, virtutis, honoris...“ (paž.: „Viršukalnė triguba giminės, dorybės, garbės...“). Visa konstrukcija užbaigiama išplėstiniu dalyviniu pažyminiu, – mūsų atveju tai kaip tik ir būtų „dėl krikščionystės bei dėl bernelių jaunų naujai suguldytas“. Tiek to, galima ginčytis dėl detalių: „mokslas skaitymo rašto“, t.y. „mokymas kaip skaityti raštą“ ar „mokslas skaitymo <ir> rašto“. Iš tiesų, rašyti Mažvydas nemoko. Kita vertus, ar „rašto mokslas“ tai tas pat, kas „mokymas rašyti“? Šiaip ar taip, sunku būtų užginčyti, kad antraštės dominantė yra žodis „mokslas“ (pakanka pasižiūrėti, kaip tas žodis akcentuojamas visame eiliuotosios prakalbos tekste), tad logiška manyti, kad prie jo Mažvydas ir bus prijungęs visą pažymininę konstrukciją. Pagaliau jei tas giesmės jis būtų laikęs atskira knygos dalimi ar priedu, greičiausiai būtų pasiėlgęs taip pat, kaip pasiėlgė formuluodamas kito savo leidinio antraštę (pateiksime sušiuolaikintą): „Giesmė šv. Ambraziejaus bei šv. Augustino, kurią vadina „Te Deum laudamus“. *Su giesmėmis* <išskirta mano – E.P.> apie iš numirusių pri<si>kėlimą Jėzaus Kristaus <...>“.

Be abejo, čia ne vieta ilgoms diskusijoms, tačiau labai svarbu pabrėžti, kad šiuo klausimu jokios konvencijos kol kas neturime. Tuo tarpu A. Jovaišas savąją interpretaciją baigia įtvirtinti pirma mokiniams, o dabar jau ir studentams skirtose knygose.

Ir dar apie Mažvydo elementorių. Taip, pats elementorius – t.y. jo tekstas ir terminologija – lietuviškas, tačiau klaidinga sakyti, kad „[j]ame atspausdinta pirmoji lietuviška abėcėlė“ (p. 183). Abėcėlė tame elementoriuje grynai lotyniška, su visomis „q“ ir „x“, o tarp „dvibalsinių“ idėti dar ir diftongai „ae“ bei „oe“. Autorius, regis, prastai skiria sąvokas „raidė“ ir „šriftas“, – kaip kitaip paaiškinti pastebėjimą: „Abėcėlėje nėra mažųjų lotyniškų raidžių ir didžiųjų gotiškų raidžių <...>“ (*ibidem*). Vokiečių abėcėlė sudaryta lotyniškosios pagrindu, taigi kalbėti galima tik apie skirtingus šriftus, bet ne raides (o tokio „lotyniško“ šrifto apskritai nėra). Verčiau jau būtų pažymėta, kad į savo abėcėlę Mažvydas neįdėjo nė vieno lietuviškam tarimui pritaikyto (ar tam pačiam tikslui iš lenkiško raidyno paimto) rašmens, kokių pasitaiko jo raštuose.

Visiškai nesuprantama, kodėl teksto dalis apie patį katekizmą redukuota iki nedidelės pastraipėlės, dvigubai trumpesnės už skirtąjį kelių puslapių elementoriui. Ir trumpinta tarsi aklomis. Pirmasis pastraipos sakinyss mus informuoja, kad „[r]eliginėje knygos dalyje, kurią sudaro pats katekizmas bei tarp jų <ko? – E.P.> įsiterpę pasaulietinio pobūdžio socialiniai ir doroviniai paaiškinimai bei pamokymai, išdėstomi krikščionių mokslo pradmenys <...>“ (p. 183). Pirminėje teksto versijoje (JMM, p. 137) buvo aiškiai pasakyta, kad tie „paaiškinimai bei pamokymai“ įsiterpę tarp katekizmo ir giesmynėlio. Tačiau ir ten dėl nesuprantamų priežasčių nutylėta, kad iš tiesų tai ne „pasaulietinio turinio paaiškinimai bei pamokymai“ (šią „Katekizmo“ dalį, beje, įprasta vadinti „Urėdais“), o – nei daugiau, nei mažiau – citatos iš Naujojo Testamento (konkrečiau, iš Apaštalo laiškų), taigi pirmieji spausdinti Biblijos fragmentai lietuvių kalba! Toliau dar gražiau: antrasis iš dviejų katekizmui skirtų sakinių Dievo įsakymus (!) pervadina „teigin[iais], pagrįst[ais] visos žmonijos patirtimi“. Tokie „eufemizmai“ nestebintų gūdaus sovietmečio leidinyje, bet 1996 m. išleistoje knygoje (jau nekalbant apie LLI) juos tikrai sunku paaiškinti.

Teksto dalis, skirta „Giesmei šv. Ambraziejaus“ aptarti, irgi trumpinta labai šiuurkščiai. Stilistiškai ypač negrabi pastraipa apie tos knygelės dedikaciją (1 pastraipa 184 p.). Negi gaila buvo palikti eilutes apie Mažvydo pajuokavimą, kad S. Perbantui jis tą leidinėlį siunčiąs „vietoje Velykos pauto“ (plg. JMM, p. 150), – juk tai tikrai pirmoji lietuviška gyno žanrinio pavidalo dedikacija!

Iš „Formos krikštymo“ aptarimo (plg. JMM, p. 151–152) paliktos tik žinios apie antrąjį Mažvydo akrostichą. O juk toje knygelėje esama visai

įdomių dalykų, kad ir nurodymas, „kada kalbėti „aukštu ir permąnyti nu balsu““ (JMM, p. 152), arba, tarkim, pastabos paraštėse, kur prastai lietuviškai mokantiems pastoriams aiškinama, kaip pakeisti vienaskaitą į daugiskaitą, vyriškąją giminę – į moteriškąją ir kokius žodžius įterpti, jei krikštijamas senas žmogus.

Vargšei Mažvydo „Paraphrasis“ teko tik paskubom įterptas penkių žodžių sakinukas. Galbūt ketinta išsamiau jį pristatyti poskyryje apie Bretkūną (plg. JMM, p. 171–174), bet ir ten tėra vienas sakinelis (p. 191).

Gaila, kad pasakojant apie giesmyną tik probėgšmais paminėtos jame esančios originalios lietuviškos giesmės, ypač kad visai neskirta vietos vaizdingai ir šurpiai „Giesmei raudingai apie marą“ (JMM, p. 157, buvo jos citata).

Apskritai poskyryje „Martynas Mažvydas“ solidų įspūdį daro tik teksto dalis apie lietuviškąją prakalbą (p. 181–182); regis, ji vienintelė iš pirminio teksto sutrumpinta profesionaliai: atsakyta (nors ir įdomių, bet čia tikrai nereikalingų) žinių apie kultūrinį ir literatūrinį kontekstą (plg. JMM, p. 127–135), sklandžiai ir nuosekliai pateikta visa reikiama informacija (be kita ko, ir apie prakalbos teksto apimtį, kompoziciją, eilėdarą).

Didelį darbą A. Jovaišas nudirbo rinkdamas žinias apie 12 Mažvydo pagalbininkų, bet gal nevertėjo kiekvienam skirti po pastraipą (p. 185–186), juolab kad ten pateikiami biografiniai duomenys – kone iš-tisai spėlionės.

Poskyrį lyg ir apibendrina skirsnelis „Mažvydas ir jo tėvynė Lietuva“, kuriame nepasakyta beveik nieko konkretaus, vieni numanymai ir hipotetinės projekcijos, o smarkiai retorizuota paskutinė pastraipa vaizduoja jį tarytum kokį XVI amžiaus Daukantą.

Toliau trumpame poskyryje apie Volfenbiutelio postilę (p. 187) mums trečią kartą pranešama, kad Augustinas Jomantas buvo vedęs Mažvydo žmonos seserį, – šįsyk kontekste, kuris jau visai niekaip su ta santuoka nesusijęs. Šis poskyris nuvilia sausumu. Apie nestandartinę postilės turinį – viena pastraipa, užtat nuodugniai išdėstytos visos turimos žinios apie Joną Bylaukį, kuris galbūt – ir net neaišku kaip – prisidėjo prie jos perrašymo.

Striukame poskyryje „Baltramiejus Vilentas“ aptinkame absoliutų trumpinant išgauto originalaus stiliaus šedevrą: „Gimė Lietuvoje, nes buvo bajoras“ (p. 188). Kaip sakoma, nei pridėt, nei atimt.

Toliau eina didelis poskyris „Jonas Bretkūnas“. Čia, regis, nuspręsta per daug netaupyti popieriaus, todėl dėstymas sklandus, informatyvus,

pajvairintas naujomis detalėmis. Matyt, to paties rankraščio pagrindu buvo sudarytas ir vadovėliui skirtas skyrius, bet šį sykį atsižvegta į numanomą auditoriją, pvz., atsisakyta mokiniškų Biblijos siužetų aiškinimų (plg. JSLL, p. 117-118). Gal tik reikėjo paminėti, kad pirmieji Bretkūno leidiniai buvo platinami įristi į vieną tomą, – J. Lebedys jį vadino „knyga, neturinčia bendro titulinio puslapio“ (LSLL, p. 101; plg. 42, p. 16), ir kad trumpumo dėlei įprasta tą knygą vadinti tiesiog „Bretkūno giesmynu“.

Iš skirsnio apie „Postilės“ turinį nemažai medžiagos perkelta į apibendrinamąjį skyrelį 193 p. (plg. JSLL, p. 116, taip pat 16, p. 52-54), todėl šioje LLI vietoje (p. 191) tų žinių trūksta, skirsnelis atrodo gerokai per striukas.

Matyt, per neapsižiūrėjimą nė vienoje išnašoje nenurodyti nei J. Bretkūno „Rinktiniai raštai“, nei ten įdėtas Jono Palionio įvadinis straipsnis, nors autorius, be abejonės, tais tekstaais naudojosi. Primename: ko nėra išnašoje, to nėra ir LLI literatūros sąrašė!

Poskyrio „Simonas Vaišnoras“ pradžia irgi, regis, rašyta neskubant, specialiai šiai „Literatūros istorijai“, todėl ir skaityti malonu. Net iš pirmo žvilgsnio keistą kompozicijos logiką – iš pradžių Vaišnoras, paskui Blotnas, paskui vėl Vaišnoras – nesunku perprasti. Bet štai teksto dalis apie literatūros kritikų klasifikaciją „Žemčiūgos“ pratarmėje jau buvo panaudota vadovėliui (JSLL, p. 127), ir, kaip įprasta, ten buvęs dailus sakinyš LLI stilistiškai sudarkytas: „Juos S. Vaišnoras vadina „Zoilais“, t.y. antikinio graikų filologo Dzoilo vardu, neteisingai ir priekabiausiai kritikuojant Homero kūrybą“ (p. 195).

O toliau, kaip ir buvo matyti iš „Turinio“, be jokio perėjimo įdėtas poskyris „Mikalojus Daukša“. Pats pirmas jo skirsnis „Gyvenimo bruožai“ (p. 195) lyg niekur nieko pradedamas sakiniu: „Daukšų giminės pirmtakas buvo <...>“ – ir pasipila genealogija, tarsi skaitytume ne literatūros istoriją, o Biblijos Pradžios knygą.

Nuo čia didžiama kliaudų yra tos pačios prigimtys, kaip ir poskyriuose apie Mažvydą, jo pirmtakus bei padėjėjus. Mat vėl greitosiomis „dorotas“ pamatinis tekstas – A. Jovaišo knygelė „Mikalojus Daukša ir jo laikai“ (toliau JMD; žr. santrumpų sąrašą). Dėl tos priežasties ir stilius kartais erzinausiai mokykliškas, ir vėl pasitaiko moralizavimų, pvz.: „Gyveno kaip tikri broliai, tarytum būtų ne tik vieno tėvo, bet ir vienos motinos pagimdyti. Tai rodo aukštą šeimos moralumą, nuoširdžią tarpusavio meilę, tikrą krikščioniškumą“ (p. 202). Vėl kliša trumpinant

sudarkyta sintaksė, pvz.: „Pirmasis vyskupas, su kuriuo M. Daukša dirbo ir sutarė, pakėlė jį <kas ką? – E. P.> kanauninku, buvo Jurgis Petkevičius <...>“ (p. 197; plg. JMD, p. 20). Kartais į tekstą paskubom įbrukama kokia nors informacija, kuri visai nelimpa prie konteksto (pvz., sakinys apie Liublino unijos pasirašymą p. 202).

Daukšos gyvenimo aprašymui skirta nepaprastai daug vietos (p. 195–202, daugiau nei puslapį čia užima Merkelio Giedraičio biografija); beveik visas šis pasakojimas paremtas J. Lebedžio monografija „Mikalojus Daukša“. Po to eina skirsnis „Kultūrinis ir literatūrinis kontekstas“ (p. 202–203), kuriam nepalyginamai tinkamesnė vieta būtų šio poskyrio pradžioje. Mat tik jame pagaliau paaiškinama, kad lietuviškų knygų atsiradimą LDK paskatino Tridento Susirinkimo priimta Katalikų Bažnyčios veiklos programa. Tiesa, dar pamėginta greitosiomis aprėpti XVI a. II pusės Lietuvos politinio ir kultūrinio gyvenimo panoramą, suminėtos (viena – ne tokiu pavadinimu) lotyniškosios poemos, apie kurias mums jau plačiai papasakojo E. Ulčinaitė ir kurias Daukša gal buvo skaitęs, bet gal ir ne. Į skirsnio pabaigą papasakojama apie leidinius, kurie galbūt buvo Vilniuje išleisti anksčiau už Daukšos „Katekizmą“ (p. 202), apie taip ir neišleistą B. Vainos įteiktąjį vertimą, po to pereinama prie lituanistinių Daukšos darbų. Čia regime dar vieną skuboto redagavimo pavyzdį: „M. Daukšai priklauso du svarbiausi jo versti iš lenkų kalbos XVI a. paskutinio dešimtmečio Lietuvos leidiniai <...>“ (p. 203).

Skirsnelyje „*Katekizmas*“ vis dėlto derėjo dar kartą akcentuoti, kad Daukša jį vertė ne iš Jokūbo Ledesmos originalo, – dabar ta žinia tarsi užmaskuota. Turbūt vėl trumpinant įveltas nenuoseklumas: „Įdėta Tomo Akviniečio <...> giesmė <...>. Tai dvi pirmosios Didžiojoje Lietuvoje atspausdintos giesmės lietuvių kalba“ (*ibidem*). Ir dar: šioje teksto dalyje minima mįslinga „krikščionio ženklą“ derėjo išskirti kabutėmis, tai archaizmas (dabartine kalba – kryžiaus ženklas arba tiesiog žegnojimasis).

Skirsnyje „*Postilė*“ gerokai perdėtas Jokūbo Vujeko genialumas, apskritai šiam veikėjui skirta per daug dėmesio. Iš tiesų po jo mirties tą jo Biblijos vertimą dvejus metus taisė penkių asmenų komisija (šis faktas J. Lebedžiui buvo žinomas – 24, p. 227), ir pertaisė taip, kad paties Vujeko darbo teliko Naujasis Testamentas ir Dovydo psalmės. Šiuolaikiniai lenkų literatūrologai tą leidinį netgi vadina „neva Vujeko Biblija“ (1, p. 108).

„*Postilės*“ turinio atpasakojimas perimtas iš J. Lebedžio monografijos, taigi natūralu, kad kartkartėmis dvelkteli aštuntojo XX a. dešimtmečio stiliumi: „<...> joje liečiama ir konkreti gyvenamojo laiko tikrovė“,

„smerkiami girtavimas, <...> liaudies beteisiškumas <...>“ (24, p. 204). Lebedys bent jau nurodė, kad tokios temos Vujeko postilėje kliudomos retai, kad ji „mažai tesusijusi su konkrečia tikrove“ (24, p. 229).

Tolimesnėje teksto vietoje evangelijų fragmentai išvadinti pamokslių „įžang[omis]“ (p. 205). Betgi toks fragmentas – viso pamokslo atspirties taškas, tradicinės homilijos apskritai yra evangelijų komentarai.

Skirsnyje „Daukša: kalba – tai didžiausia lietuvių tautos vertybė“ vadinami „paties M. Daukšos ir V. Daujoto-Labunausio original[ūs] „Postilės“ pried[ai]“ (p. 205). Tarp jų 2 punktu įrašytas Giedraičių giminės herbo „grafinis vaizdas“ (gal Labunauskis jį piešė?) ir 4 punktu Daukšos „lotyniška prakalba, dedikuota <...> M. Giedraičiui“. Nebūna dedikuotų prakalbų, – minimoji prakalba pati yra dedikacija.

Apie lenkišką Daukšos pratarinę vėl be jokių išlygų kalbama skyriuje „Raštai lietuvių kalba“ (JSLL atitinkamas poskyris vadinosi „Knygos lietuvių kalba“, taigi lenkiškąją prakalbą ramiai buvo galima aptarinėti kaip lietuviškos knygos sandą). Nežinia kam į šią teksto dalį reikėjo sugrūsti svarstymus apie Radvilų tautinę savimonę. Šiokių tokių nesigaudymą realioje rodo autoriaus nusistebėjimas „Kiek keista, kad M. Daukša Liubline įvykdytą Lietuvos ir Lenkijos sąjungą vadina „miela“ <...>“, – XVI a. pabaigoje net protestantas J. Radvanas, „Radviliadoje“ kaip įmanydamas kūręs savarankiškos Lietuvos „nuo jūrų iki jūrų“ vaizdinį, nė vienu žodžiu atvirai tos unijos nedrįso supeikti.

O toliau gauname staigmeną: daugiau nei puslapis (p. 208–209) maloniai užleistas E. Ulčinaitės tekstui, iškirptam iš jos skyriaus apie Renesansą pabaigos (URBL, p. 125–128). Žinoma, jokio įspėjimo, kad skaitome kito autoriaus darbą, nėra. Ir jau tikrai nei šis, nei tas padaryta su citatų nuorodomis. Mat Ulčinaitė Daukšos „Postilę“ citavo iš 1904–1927 m. Sankt Peterburgo perspaudo. Nežinia kodėl (gal laukta naujojo faksimilinio leidimo, bet nespėta juo pasinaudoti, gal planuota puslapių numerius sužymėti pagal fotografuotinį 1926 m. Kauno leidimą) Ulčinaitės nuorodos į LLI neperkeltos, taigi iš kur cituojama – taip ir lieka neaišku. Labai keistai atrodo ir prie ilgesnės citatos prilipdyta pastaba „(kursyvas cituojant – A.J.)“, nors išnašoje URBL p. 126 matome: „Visi paryškinimai „Postilės“ citatose – mano [E.U.]“. Ką reiškia „kursyvas cituojant“? Ar čia toks redakcinis eufemizmas?

Tiesa, nespėta užmiršti, kad „senieji lietuviški raštai cituojami dabartine literatūrine kalba“, todėl „Szatono“ pakeista į „Šatono“, o „Credoje“ – į „Kredoje“ (p. 209, plg. URBL, p. 127), – taip juk nepalyginamai šiuolaikiškiau.

Gražiai ir taikliai suformuluotos E. Ulčinaitės atitinkamo poskyrio pabaigos (URBL, p. 128) vis dėlto atsisakyta, vietoj jos įdėtas skirsnelis „Daukšos kalba ir stilius“.

Poskyriai „Merkelis Petkevičius“, „Jokūbas Morkūnas“ ir „Jokūbo Ledsmos katekizmo 1605 m. leidimas“, palyginti su J. Lebedžio vadovėliu (LSLL, p. 77–80), gerokai papildyti nauja medžiaga iš Z. Zinkevičiaus, R. Koženiausienės, I. Lukšaitės, D. Pociūtės mokslinių darbų. Matyti, kad autorius daug ir nuoširdžiai padirbėjo kaupdamas naujas žinias, tik poskyrių kompozicija vietomis galėtų būti apgalvota geriau. Pvz., poskyrio apie Petkevičių pradžioje (p. 210) tik puse sakinio užsiminta, kas paskatino LDK protestantus pradėti leisti lietuviškas knygas, o daug išsamesnė pastraipa apie tai kažkodėl nukelta į visai netinkamą vietą 212 puslapyje.

Remdamasis Z. Zinkevičiaus nuomone (p. 213, 5 išnaša p. 214), A. Jovaišas teigia, kad J. Morkūnas galbūt „yra tik dalies teksto vertėjas“. Tačiau pastaruoju metu vis labiau linkstama pripažinti jam visos knygos vertimo autorystę, – pavyzdžiui, I. Lukšaitė, kurios veikalui irgi remiamasi šiame LLI poskyryje, ta autoryste beveik neabejoja (33, p. 450–451, žr. taip pat parašą po iliustraciją p. 455).

Toliau eina A. Jovaišo parašytas IV skyrius, reikia pripažinti, neturintis analogų ligšiolinėje lietuvių/Lietuvos literatūros istorijoje. Ten aptariami kūriniai ir šiaip rašytos paminklai, susiję su religine konfrontacija XVI a. vidurio–XVII a. pirmųjų dešimtmečių Lietuvoje. Skyrius pavadinamas gal kiek per tiesmukai: „Religiniai konfliktai tarp katalikų ir protestantų“, jo kompozicija irgi neapsvarstyta kaip reikiant, per daug svorio nedidelės apimties tekste (p. 217–220) tenka kultūros ir religijų istorijai, – gal verčiau iš tos medžiagos, taip pat iš panašaus pobūdžio žinių, išbarstytų kitose vietose, reikėjo sulipdyti kokią apžvalginį poskyrį ir įdėti jį prieš „Mikalojų Daukšą“? Bet medžiagos čia esama įdomios. Tiesa, nelabai aišku, kodėl įtrauktas paskvilis prieš vyskupą Valerijoną Protasevičių. Jis atspindi daugų daugiausia trintį tarp tautybių, bet ne tarp tikybų, – būsimojo katalikų vyskupo šalininkai puola esamąjį katalikų vyskupą. Skaitydama komentarą apie paskvilį prieš Volaną, šios recenzijos autorė pasijuto mažumėlę nuplagijuota (plg. 43, p. 315), bet vis tiek džiugu, kad tokiame įdomiam teksteliui LLI atsirado vietos. Tačiau, manytume, tikrai per daug dėmesio skirta arijonų Rakovo albumui (p. 219–220): atskiromis pastraipomis vardinti penkis asmenis su visais žinomais biografijų duomenimis vien dėl to, kad jie po frazė ar dvi į tą

albumą įrašė lietuviškai – tikrai per didelė prabanga, ypač prisimenant, kiek vertingesnės informacijos iš LLI buvo išmesta. Ir ar derėjo trumputį literatūros (!) istorijos skyrių apkrauti sausa informacija apie antitrinitorius, anabaptistus, socinistus? Kam reikia, tas gali šias žinias be vargo rasti kad ir „Religijotyros žodyne“.

Penktojo skyriaus (autorius taip pat A. Jovaišas) antraštė krinta į akis vos pirmą kartą atsivertus „Turinį“: „Stačiatikiai. Unitai. Žydai. Karaimai. Totoriai“. Nieko panašaus ligšiolinėse literatūros istorijose nebuvo, taigi sumanymas laikytinas radikalai nauju (žinia, reikia tik išmesti iš galvos nelemtąją knygos antraštę, taip pat numoti ranka į klausimą, kodėl šis skyrius įdėtas į dalį „Renesanso literatūra“, jei kiekviename poskyryje užkliudomas ir XVII, ir XVIII amžius).

Kiek glumina tai, kad poskyrių antraštės, irgi surašytos turinyje, po žodį atkartoja skyriaus antraštę: „Stačiatikiai“, „Unitai“, „Žydai“... Problema išryškėja pradėjus skaityti pirmąjį poskyrį – apie stačiatikius (jame ji ir akivaizdžiausia): nevaliota apsispręsti, kuris kriterijus pagrindinis, – asmens ar giminės kilmė, tikyba ar raštų kalba. Todėl poskyris pradedamas gana chaotišku informacijos griozdiniu tema „rusai Lietuvoje“: čia ir kalbų statusas XVI a., ir „slavų kilmės <...> Katkevičiai“, ir Algirdo žmona Julija, ir išimties tvarka Trakų vaivada tapęs Konstantinas Ostrogiškis, ir – jau visai nežinia kam – Pacai, kurie, „manoma, žemaičių kilmės“, nors „kai kurie <iš jų> buvo protestantai“ (p. 221–222).

Apie pačią stačiatikybę, kaip krikščionybės kryptį, informacijos duota daugiau nei per visą LLI – apie protestantizmą (tiesa, atitinkamos pastraipos pradžia logiškumu nepasižymi: „Kai kurios stačiatikių tikėjimo nuostatos skiriasi nuo Romos katalikų“, p. 222). Toliau dvi pastraipos skirtos Laurušavos vienuolynui ir XIV a. Laurušavos evangelijai, kuri su Lietuva (net ne su jos literatūra!) bendro teturi tiek, kad jos „priekinį viršelį puošia medalionas, vaizduojantis kunigaikštį Laurušą, iš tradicijos siejamą su Vaišvilku“ (p. 223). Toliau vėl – LLI jau trečią kartą – skaitome apie „legendin[i] roman[ą] „Aleksandrija“, taip pat trečią – apie A. Goštauto biblioteką (tiesa, apie šią yra anksčiau neminėtų žinių). Toliau – apie metraščių Trumpojo sąvado slaviškąją dalį, apie Pskove surašytą „Pasakojimą apie kunigaikštį Daumantą“ (p. 223–224).

Labai plačiai (p. 224–226), su citatomis, pasakojama apie „Vilniaus kankinių gyvenimus“ ir to hagiografinio siužeto recepcijas literatūros kūriniuose. Tačiau pastraipos apie Vilniaus universitetą ir jo mokykliniame teatre pagal šį siužetą pastatytą dramą į tekstą įterptos, regis,

paskutiniu momentu ir tikrai ne geriausioje vietoje (p. 225). Didelė citata iš Mykolo Balsamono „pagiriamojo žodžio“ (apie tuos pačius kaninius), parašyto „pakiliu retoriniu bizantišku stiliumi“, pradėta šitaip: „Kilimo būdami rusai – ne iš tų, kurie yra mūsų krašto kaimynai, bet iš tų, kurie už jų valdo sausumą, kuriuos pasakojimas vadina lietuviais, taip pat ugnies garbintojais, – prie įžangos pridūrė visai kitą pabaigą. 2. Mat jie negarbino tėvų bedievytės <...>“ (*ibidem*). Pabrėžiamo, visa tai pateikta kaip citata! Kur žiūrėjo redaktorius?

Toliau (p. 226–228) – apie LDK stačiatikių vienuolynus, spaustuves ir mokyklas. Turbūt kiek per kategoriškai broliams Zizanijams primestos arijoniškos pažiūros (plg. 72, p. 379, 424, 498). Paskutinis poskyrio trečdalis skirtas konkretiems autoriams. Manytume, be reikalo Meletijaus Smotrickio lenkų kalba parašyto veikalo antraštė „ΟΡΗΝΟΣ, to iest, Lament <...> Wschodniej Cerkwie <...>“ išversta „Rauda, arba Rytų bažnyčios verksmas“ (p. 228). Vienakalbėje versijoje „rauda“ ir „verksmas“ – tautologija; teisingiau čia palikti graikišką terminą „trenas“, kuris, beje, nuolat vartojamas E. Ulčinaitės tekstuose, – juolab kad ir rusiškoje literatūroje rašoma „Трехос“ (76, p. 105). Intriguoja pasakojimas apie Andriaus (Andriejaus?) Kurbskio poleminius raštus Ivanui Rūsčijam (p. 229), bet nurodyta, kad susidomėjusieji gali juos pasiskaityti toje pačioje P. Ivinskio knygoje, į kurią rodo kito konteksto išnaša. Skirsnis apie Simeoną Polockietį (p. 229–230) pridurtas turbūt paskutiniu momentu, mat jau prieš pusę puslapio sakytą: „Baigiant šią <...> apžvalgą <...>“ (p. 229). Pastarojo biografija įdomi, bet su lietuvių raštijos istorija ši asmenį tiesiogiai sieja tik žinia paskutinėje pastraipoje, – kad kaip tik jo bibliotekoje išliko vienintelis Sirvydo žodyno pirmojo leidimo egzempliorius.

Kam LLI reikalingas poskyris „Unitai“ (p. 230–231), taip ir lieka neaišku. Šiokių tokių sąsajų su literatūra pateikta tik pačioje poskyrio pabaigoje.

Poskyryje „Žydai“ mums labai detalai paaiškinama, kas jie tokie, kas yra judaizmas, sinagoga, rabinas, Toros, Mozė, Talmudas, šabas ir t.t. (p. 232). Nemažai vietos skirta žydų istorijai Lietuvoje, jų savivaldos klausimui. Tai nenuostabu, nes didelė poskyrio dalis rašyta remiantis Jurgitos Šiaučiūnaitės-Verbickienės straipsniu (66), įdėtu į leidinį „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra“ (beje, 2 išnašoje p. 234 nurodytoje vietoje ši autorė kalba ne apie „krikščionių skurdinimo kaltę“, bet apie „fobiją“, – LLI atsiradęs pakeitimas, švelniai tariant, nekorektiškas!). Skirsnelis „Senoji žydų literatūra ir spausdintos knygos“ už-

ima tik trečdalį poskyrio, bet ir tame skirsnielyje, parašytame kapotu konspekto stiliumi, dėmesys vėl daugiausia kreipiamas į žydų vartojamas kalbas, aptariama žydiškų knygų spausdinimo Vakarų ir Vidurio Europoje pradžia, tų knygų plitimas, šiek tiek (vėl) žydų istorija. Pačiai literatūrai skirtos dvi pastraipos – sausas žymesnių autorių ir veikalų išvardinimas, vaizduotei nėra už ko užsikabinti. Irgi nereikia stebėtis: šios teksto dalies pagrindas – Lariso Lempertienės straipsnis „Lietuvos žydų literatūra“ iš „Lietuvių literatūros enciklopedijos“. „Enciklopedijoje“ daugiausia dėmesio skirta naujausiųjų laikų – XIX ir XX a. – grožiinei ir pasaulietinei žydų literatūrai, taigi natūralu, kad duomenys apie ankstesniųjų amžių raštiją ten suglausti iki minimumo. Vardan raiškesnio kolorito buvo galima bent transliteruotas originalias veikalų antraštes iš enciklopedijos perkelti.

Tas pat pasakytina ir apie poskyrį „Karaimai“: jis irgi daugiausia sukonspektuotas iš straipsnių „Lietuvių literatūros enciklopedijoje“ ir leidinyje „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra“. Derėjo bent iš nurodytojo Stepheno C. Rowello straipsnio (p. 235) paimti daugiau: ten, pavyzdžiui, teigiama, kad „[j]oks kitas LDK gyvenęs autorius, išskyrus galbūt Adomą Mickevičių, nėra taip plačiai išgarsėjęs“, kaip Izaokas Abramaitis Trakietis (57, p. 125), pateikiama įdomiausių LLI minimo veikalo *Munimen fidei* ištraukų ir pastabų apie to veikalo išskirtinumą.

Poskyrio „Totoriai“ (p. 235) nemaža dalis taip pat skirta aiškinimams, kas jie tokie; mums kaip mokinukams dėstoma, kad „[i]slamo išpažinėjai vadinami musulmonais“ ir kad „[m]usulmonų Dievas arabiškai vadinamas Alachu“. Yra netgi toks įdomus sakiny (lyg ir apie paralelinius pasaulius): „Kaip ir krikščionių bei judėjų Dievas, taip ir Alachas sukūrė dangų, žemę ir žmones“ (p. 236). Vidinė antraštė „Totorių literatūra“ pažymėtas skirsnis tikrai įdomus, bet už tą įdomumą labiausiai turime būti dėkingi Tamarai Bairašauskaitei, kurios straipsniu čia daugiausia remtasi.

Išvada turbūt aiški: jei LLI tikrai būtų buvusi rengiama kaip solidus, ilgaamžis mokslinis veikalas, tokius poskyrius jai būtų turėję rašyti tam tikslui pakviesti specialistai.

Prie poskyrio „Totoriai“ be jokio perėjimo prilipintas lyg ir abiejų pastarųjų skyrių – IV ir V – apibendrinimas: religinių konfliktų ar greičiau religinės polemikos tema pratęsiama, įtraukiant kiek duomenų apie aptartųjų tautinių bei religinių mažumų tokio pobūdžio raštiją. Tiesa, stilius čia (p. 238) vėl gana „mokykliškas“, atpasakojama kažkokia abstrakčiai įvardinta „[v]iena tokių diskusijų“ ir taip pat nekonkretizuotas „[k]itas

rankraštis“. Ne kaip citata, o kaip autorinis tekstas įrašyta dabartinės kalbos kultūros požiūriu nepateisinama frazė „<...> Ponas Dievas „nežino“ pas save vaikų, nei sūnaus, nei dukrelės <...>“.

Toliau, po jau minėto Renesansui skirtos dalies apibendrinimo (p. 239–240), kažkuo primenančio filologijos studentų bakalaurinių darbų „Išvadas“ (tiesa, jame minimas vienas toje dalyje neaptartas tekstas, – studentams taip elgtis draudžiama), prasideda trečioji dalis – „Baroko literatūra“.

Tris jos ketvirčius sudaro antroji E. Ulčinaitės veikalo pusė, pirmiame variante pavadinta tiesiog „Baroku“, o LLI perkrikštyta „Lotynišk[aisiais] ir lenkišk[aisiais] kūriniai[s]“. Prieš ją, kaip jau įprasta, įterpta A. Jovaišo autorystės „Trumpa Baroko epochos apžvalga“ (p. 243–246) daro geresnį įspūdį nei analogiškas „Renesanso“ dalies poskyris, bet iš principo skirta tik tam, kad būtų galima suminėti lietuviškosios raštijos faktus, kurių E. Ulčinaitė į savąją orbitą neįtraukė.

Šios autorės apžvalginis poskyris „Baroko epochos specifika Lietuvoje“ yra tokio lygio, kad rengėjai tiesiog nerado kur įsiterpti su kokiais nors „patobulinimais“ (išskyrus prie visų pavardžių įkyriai prisegiotus inicialus). Nors būtų ir galėję pastebėti pačioje pirmoje pastraipoje akis badančią bjaurią korektūros klaidą, perkeltą iš prastai redaguotos URBL (p. 129), – baroko chronologinės ribos nubrėžtos nuo „XVI a. paskutinių dešimtmečių iki XVII [=XVIII] a. ketvirto dešimtmečio“ (p. 247). Už gryną pinigą tokią informaciją priėmęs skaitytojas tik pečiais gūžčios, tolimesnėje pastraipoje radęs, kad toji epocha truko „maždaug pusantro šimtmečio“ (p. 247). Ne dėl autorės kaltės dubliuojamos žinios apie Tridento Susirinkimo trukmę ir jėzuitų kolegijos bei akademijos įkūrimą, vėl skliausteliuose kartojamas Jėzaus Draugijos lotyniškas pavadinimas (plg. p. 246 ir 248), – tai derėjo pastebėti rašančiajam „Trumpą Baroko epochos apžvalgą“.

Labai gerai apgalvotas E. Ulčinaitės poskyris „Senosios raštijos žanrų sklaida ir plėtotė“, – juo tarsi išpurenama dirva dideliems tolimesniems poskyriams. Puikiai apibrėžta, kuo „meninė ir stilistinė Baroko literatūros raiška“ skiriasi nuo renesansinės (p. 249), šiems teiginiams pailius-truoti išradingai pasitelktos XVI ir XVII a. proginių leidinių antraštės.

Tiesa, kalbamajame poskyryje vėl esama ženklų, kad autorė kiek per daug tikisi iš savo numanomos auditorijos. Ji rašo: „Jėzuitų mokymo nuostatuose *Ratio studiorum* (Romae, 1599) aiškiai pasakyta: *Epigrammata, inscriptiones, epitaphia condere*“ (p. 249). Kaip sakoma, kam aiškiai, o kam... Ir toliau: maždaug pusantro puslapio (p. 250–251) skirta M.K. Sarbievijaus

literatūros teorijai, taigi jis „įvedamas“ į tekstą kaip senas pažįstamas; čia pat, tarsi visuotinai žinomas dalykas, aptariamas jo skaitytas paskaitų kursas, nors iki šiol LLI pats Sarbievijus keliose vietose tebuvo paminėtas „per kabelį“, o pagrindinio pristatymo dar teks gerokai palaukti.

Poskyris „Proginės raštijos prasmė ir patosas“ (p. 252–263) laikytinas visiškai naujo požiūrio į bendrąjį XVI–XVIII a. LDK literatūrinės kūrybos srautą ženklą, jis ryškiausiai atspindi per pastaruosius dešimtmečius šioje lietuvių literatūrologijos srityje įvykusius vertybių sistemos pokyčius. Lietuviškai rašę autoriai išskirti kaip svarbiausi, bet į juos nesutelkiamas visas dėmesys, – pateiktas platus kitakalbės tokio pobūdžio kūrybos fonas, t.y. pasistengta išlaikyti proporciją, teisingai sudėlioti akcentai. Tie keli lietuviški panegiriniai eilėraštukai nebeatrodo kažkoks išskirtinis reiškinys (plg. LSL, p. 120–123), o visa mažųjų žanrų proginė poezija traktuojama kaip gausus, įdomus ir reikšmingas epochos kultūrinis palikimas, bendrų europinės kultūros tendencijų apraiška, joje išvelgiamos nebe vien panegirinės intencijos, bet ir ryšys su mokymo procesu, su to meto literatūros estetika, „istorinė[mis] realijo[mis], politinė[mis] problemo[mis], etinių vertybių sistema“ (p. 206). Ypač svarbus pastebėjimas: „<tuo> metu, kai lietuviškoji raštija dar tik formuojasi, lotyniškieji proginiai kūriniai aiškina Lietuvos valstybingumo ir tautinio identiteto sampratą, suaktualina istorinę atmintį, įprasmina svarbius Lietuvos istorijos įvykius“ (*ibidem*). Pagrįstai išskirtas netgi visai naujas žanras – „panegirika-kronika“ (p. 262), pateikta įtikinamų pavyzdžių.

Dėstymas gausiai iliustruotas pačios autorės verstomis, puikiai parinktomis citatomis. Tačiau čia tenka išsakyti gan rimtų priekaištų teksto tvarkytojams. Kaip lotyniškųjų citatų šaltinis nurodyta antologija *Dainos pasauliui, saulei ir sau*, taigi citatas kažkas taisė žiūrėdamas į ten išspausdintas faksimiles. Bet neatsižvelgdamas į tai, kad literatūrologijos darbuose priimta tokius tekstus transliteruoti pagal sunormintą lotynų kalbos rašybą. Todėl „novo“ perrašyta „nouo“ (p. 254), „Vive“ – „Viue“, „saevorum“ – „saeuarum“ (p. 256), bet kažkodėl pražiopsotos URBL buvusios korektūros klaidos „quod“ [=quid] (p. 254) ir „in offensum“ [=inoffensum] (p. 256). Dar labiau sujaukta citata iš lietuviškos Benedikto Petravičiaus epitafijos (p. 257). Nurodyta, kad jos šaltinis – M. Biržiškos „Rinktiniai mūsų senovės raštai“ (2, p. 207). Tačiau rašyba ne tokia, kaip pateikta Biržiškos: jau ir jis kiek adaptavo<sup>26</sup>, o čia vienoje vietoje

<sup>26</sup> Nuorašą iš originalo žr. 43, p. 29.

atlikta kažkokia priešinga procedūra („nubūtingą“ pakeista į „Nubūtingą“, – tada jau derėjo ir „Klaudijo“ atstatyti į originalo „Claudia“), kitoje „fartūnė“ pakeista į (lietuviškesnę?) „fortūnė“, bet Biržiškos sunormintas junginys „garbė nesek kūno“ perrašytas „garbė nesek kūną“. Kokie čia principai? Ar čia žadėtoji „dabartinė lietuvių kalba“? Ir dar kupiūra nurodyta citatos pabaigoje, nors „nupjauta“ kaip tik jos pradžia.

Šį tą prikišti galima ir autorei. Tos pačios epitafijos komentare ji rašo, kad galbūt „tai tolima aliuzija į lietuvių kilmės iš romėnų legendą“ (p. 257), – kur ji tą aliuziją išvelgia, visai neaišku. Toliau pernelyg nutrumpinta citata iš dedikacinio S. Jaugelio-Telegos eilėraščio. Teigiama, kad tas eilėraštis „aiškiai imituoja lotynišką herbinę poeziją“ (*ibidem*), bet nepacituotos pirmos dvi eilutės, kur kaip tik kalbama apie Radvilų herbą. Šalia, tiesa, išspausdinta faksimilė, bet per drąsu būtų tikėtis, kad specialiai neparuoštas skaitytojas pats ją išsišifruos. Kalbama (p. 258) apie „[i]ššrading[ą] herbo simbolikos panaudojim[ą]“, tačiau nepaaiškinta, kad autorius rėmėsi senoviniu įsitikinimu, jog erelis vienintelis iš visų gyvų padarų gali žiūrėti tiesiai į saulę, taip pat kad trimitas – tai įprastas šlovės, išgarsėjimo simbolis. Taigi tas teiginys daugeliui taip ir liks miglotas.

Itin keistu nesusipratimu laikytinas panegirinio eilėraščio vyskupui K.J. Šembekui komentaras: „tvirtinama“, – rašo autorė, – „jog į Lietuvą atkeliavo didelis svečias vyskupas, savo šlove pralenkęs Pegasą“ (*ibidem*). Nė vienam tos epochos poetui nebūtų šovę į galvą lyginti vyskupą su arkliu, tegu ir sparnuotu, – eilėraštyje juk sakoma, kad Pegasą šlove pralenkė Palemono žirgas (aliuzija į Lietuvos herbą), pagerbtas šitokio svečio apsilankymo. Tokį logikos liapsusą galima paaiškinti tik skubėjimu, – ankstesniame E. Ulčinaitės rašinyje tas eilėraštis pakomentuotas nepriekaištingai (plg. 68, p. 36).

Ir dar. Iš sveikinimų Steponui Batorui leidinio (p. 253–254) parinkti aptarimui ir pacituoti tikrai įdomūs eilėraščiai, tačiau netikslu jų formą aiškinti tik autorių – Vilniaus universiteto studentų – meninėmis aspiracijomis. Iš tiesų abu tie tekstai – tai literatūriniai žaidimai pagal anuomet visuotinai žinomas ir teoriškai apibrėžtas taisykles: Petro Stšeleco kūrinėlis yra artificiozinės formos, vadinamos „echo“ („aidas“), pavyzdys, Stanislovas Kličevskis irgi nemėgino sužibėti originalumu, – jis sukomponavo vadinamąjį serpentiną (plg. 43, p. 309–313, 318). Vargu ar teisinga „echo“ firmos eilėraščių gretinti su leoninu (p. 253): leoninuose paskutinytis eilutės žodis rimuojamas su žodžiu, esančiu prieš cezūrą,

taip eilutę skeliant į dvi lygias dalis, taigi rimuoti žodžiai niekada neina vienas paskui kitą. Daug tiksliau leoninu vadinti lietuvišką dvieilį iš rinkinio „Lukiškių pavasaris“ (p. 255): jo komentare mažybinės formos „žiedeliai“ pavartojimą nedrąsiai mėginama aiškinti tautosakos įtaka, nors iš tiesų „žiedeliai“ – „karaliai“ tėra toks pat vidinis rimas, kaip ir „išvydo“ – „pražydo“.

Matyt, trumpumo dėlei paliktas neaiškumas citatoje iš „Pėdelio miros“ (p. 258). Antroje to eilėraščio strofoje yra žodis, originalo tekste įrašytas „Karalaui“. Šaltinyje, iš kurio cituojama (LLICh, p. 141), jis transponuotas kaip „karaliau“, – taip ir perkeltas į URBL (p. 150), o iš jos – į LLI. Tačiau LLICh po šio žodžio išnašoje pridėta svarbi pastaba: „gal: tekaraliauja“. Tokia interpretacija būtų daug logiškesnė negu LLI be jokių komentarų pateikta versija „<...> šventam Jėzaus kryžiui vietą / Parėdė ans, karaliau išganymui svieto“.

Kadangi šiam Ulčinaitės skyriui primesta antraštė „Lotyniškieji ir lenkiškieji kūriniai“ vis tiek niekaip nesiderina su poskyryje nagrinėjamais lietuviškais eilėraščiais, be didelių skrupulų į jį įterptas ir „svetimkūnis“ apie Mažajoje Lietuvoje kurtą proginę poeziją (p. 259). „Svetimumą“ labiausiai išduoda čia pavartotas terminas „epitalamas“, – E. Ulčinaitė visada rašo „epitalamijas“.

Poskyrio pabaigoje (p. 263) randame puikų paaiškinimą, ką iš tiesų nuo pat antikos laikų reiškė retorika, koks ir antikos, ir Renesanso bei baroko epochose buvo išsilavinusio ir pilietiškai aktyvaus žmogaus idealas, – tiesiog gaila, kad šios mintys neišsakytos įvadiniame poskyryje, ir net ne baroko, bet Renesanso dalies. Dar gaila, kad sąvokos „emblema“, „emblematisinis mąstymas“ vartojamos be jokių komentarų, – daugelio jos tikrai nebus teisingai suprastos.

Toliau eina poskyris „Istoriografija, memuaristika, pamokslininkystė“ (p. 263–272). Pati jo antraštė rodo, kad nerasta konkretesnio aspekto, leidžiančio susieti A. Vijūko-Kojalavičiaus istoriją ir, tarkim, M.K. Sargebievijaus pamokslą, – tai tiesiog poskyris apie barokinę kontrreformacinę XVII–XVIII a. prozą.

Pirmoji publikuota lotyniška Lietuvos istorija pristatyta, sakytume, labai neblogai; ypač vertinga glausta formuluotė, kuria šis veikalas išskiriamas iš ligtolinio istoriografijos srauto: tai „pirmoji Lietuvos istorija, eliminuota iš slavų pasaulio“ (p. 263). Taikliai ir grakščiai akcentuoti naujos epochos ženklai, nauja vertybių sistema, naujas požiūris į žinomus siužetus ir situacijas, gerai išryškinta iš esmės tolerantiška,

patriotiška autoriaus jėzuito pozicija. Tik apmaudu, kad netiksliai pateikta sutrumpinta Vijūko-Kojalavičiaus veikalo antraštė: „*Historia Lituaniae*“ [= *Historia Lituana*] (p. 263). Tai kažkoks neapsižiūrėjimas, – kitoje E. Ulčinaitės teksto vietoje (p. 324) ta antraštė nurodyta teisingai.

Tačiau LLI rengejams pasirodė, kad apie *Lietuvos istoriją* Ulčinaitė parašė per mažai. Jiems būtinai prisireikė pagraudeno, kad Vijūko-Kojalavičiaus veikale „beveik nieko nerašoma apie lietuvių kultūrą“ (čia kaip sektinas pavyzdys primenamas „gerai lietuviškai nemokėj[ęs]“ Strijkovskis, p. 265). Toliau įterpti beveik du puslapiai iš A. Jovaišo vadovėlio (JSLL, p. 154–155) su, kaip įprasta, ilgomis sutrauktinėmis „citatomis“ (tai suponuoja nuorodos paraštėse ir kupiūrų ženklai tekstuose, nors, pvz., paskutinė „citata“ p. 266–267 tėra ištisinis turinio atpasakojimas). Pikčiausia, kad šis „svetimkūnis“ įterptas absurdiškai ne vietoje, – t.y. ne po E. Ulčinaitės teiginių apie Vijūko-Kojalavičiaus *Istoriją*, bet po pastraipos apie kitą šio autoriaus veikalą – *Įvairenybes apie Bažnyčios būklę* (p. 265). Vėl pastebimi skuboto trumpinimo pėdsakai: vadovėlyje buvęs (irgi ne itin apgalvotas) sakinyš „Jis <Vijūkas-Kojalavičius> pats sau ir visiems kitiems atrodo dramatiškas, tragiškas“ (JSLL, p. 154) LLI išvirto į jau visai groteskiškai skambantį „Jis pats sau ir visiems kitiems atrodo tragiškas“ (p. 265); buvęs pasakymas „eiti nuodėmių bedugnėn“ perfrazuotas nei šiaip, nei taip: „eiti nuodėmių bedugnėmis“.

267 puslapyje kalbėti vėl leidžiama E. Ulčinaitei, ir ji mums papasakoja apie kelis lietuvių/Lietuvos literatūros istorijose iki šiol visiškai nefigūravusius A. Vijūko-Kojalavičiaus veikalus, pristato irgi neregėtus tokiam kontekste autorius – Mikalojų Lancijų ir baroko „grynuolį“ Albertą Stanislovą Radvilą, o paskui pereina prie įvairiomis kalbomis rašytų pamokslų. Apie lotyniškai rašiusį Kazimierą Vijūką-Kojalavičių jai duodama pasisakyti, teksto gabalas apie Konstantino Sirvydo „Punktus sakymų“ iškirtas, tačiau bent jo pavardę leista paminėti p. 269 (skliausteliuose netgi pridėta nuoroda „žr. toliau“), dalis apie Pranciškų Šrubauskį pradanginta visai (plg. URBL, p. 166–167), o štai Mykolas Olševskis, rašęs nors ir labai makaronizuota, bet vis dėlto lietuvių kalba, paliktas, taigi apie jį, it apie didžiausią ižymybę, skaitome ir šioje vietoje (p. 270–271), ir A. Jovaišo skyriuje „Lietuviškos knygos Didžiojoje Lietuvoje“.

Poskyrį autorė užbaigia labai gerai čia derančiu skirsniumi apie Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus pamokslus. Daugiausia vietos skirta vieninteliam išlikusiam lenkų kalba rašytam proginiam pamoksliui „Maršalo

lazda“, – jis (pelnytai) aptariamas kaip barokinio stiliaus kvintesencija. Kaip kontrastas, pabaigoje keliomis pastraipomis pristatomas kitas, lotyniškas, Sarbievijaus pamokslas, sukomponuotas pagal klasikinės retorikos reikalavimus.

Toliau eina du poskyriai apie baroko epochos teatrą Lietuvoje. Į bekylantį klausimą – ar nebuvo galima jų sujungti į vieną – E. Ulčinaite argumentuotai atsako antrojo poskyrio pradžioje (p. 279): takoskyra jį laiko repertuaro pobūdį.

Taigi poskyryje „Mokyklinis teatras ir drama: aktualijų atspindžiai ir istorinės savivokos ugdymas“ daugiausia dėmesio skiriama Vilniaus universiteto teatrui (derėjo patikslinti informaciją, kad jis veikė jau nuo 1570 m. (p. 272), – juk ten kalbama dar tik apie kolegiją). Išvedamas leitmotyvas: šiam teatrui, kurio repertuarą lėmė jėzuitų profesorių sprendimai, „iš prigimties“ būdingą religinę didaktinę pakraipą gan anksti papildė ir modifikavo istorinio patriotinio turinio dramaturgija (LLI rengėjai, žinoma, neiškentė teksto nepraturtinę tarpų apie pjeses daugiau ar mažiau „metraštiniais“ siužetais, žr. p. 273). Atskiruose skirsniuose E. Ulčinaite pristato iškiliausių Universiteto dramaturgų – Kasparo Pentkovskio (p. 274–276) ir Grigaliaus Knapijaus (p. 276–277) kūrybą. Apie pirmąjį Lietuvoje iki šiol niekas nėra plačiau rašęs, antrojo pavardė ir žymiausia drama „Filopatris“ jau įtrauktos į kultūros kontekstą (už tai turime būti dėkingi Vandai Zaborskaitei), tačiau E. Ulčinaite pati yra tą kūrinį išvertusi, taigi tikrai turi ką pasakyti. Nesuprantama, kodėl iškirpta unikali, beveik niekam Lietuvoje nežinoma medžiaga apie kitas dvi Knapijaus dramas – „Feliciją“ ir „Eutropiją“ (plg. URBL, p. 180–181). Ar tos dvi pastraipos tiek jau daug vietos užėmė?

Užtat prikabinta prie Ulčinaitės pasirinktos koncepcijos menkai deranti „uodega“: statistika apie provincijos mokyklinių teatrų veiklą XVI–XVIII a. ir skirsnis apie Gabrielių Šimkevičių (p. 277–278). Pats Šimkevičius, irgi profesoriavęs Vilniaus akademijoje, prie konteksto derėtų, bet nė vienos jo dramų tekstas neišlikęs, žinomi tik du makaroniniai, daryta lenkų ir lietuvių kalba parašyti prologai. Apie vieną iš jų čia ir nuspręsta mums papasakoti. Jis, be abejo, „linksm[as], visiems suprantam[as] ir nuotaiką keliant[is]“ (p. 278), bet taip nelimpa prie Ulčinaitės teksto...

Tai dar būtų pusė bėdos. Rimtesnių priekaištų vėl kelia citavimo būdas. Išnašoje (p. 278) nurodyti M. Biržiškos „Rinktiniai mūsų senovės raštai“ (2, p. 203–206), tačiau LLI regime ne vieną kurį iš ten pateiktų variantų (transliteruotą arba adaptuotą), bet kažkokį jų abiejų hibridą.

Lenkiškos frazės išverstos ir išspausdintos kursyvu, todėl smarkiai nukentėjo pašiepiamoji autoriaus intencija, mat žemaičių provincijos bajorų (ypač *Pirmojo*) lenkų kalba toli gražu ne literatūrinė. Įvelta ir klaida: originalo „Ey, nukulsiot <...>“ (Biržiškos adaptuota: „Eik, nukulšiok <...>“ ir paaiškinta: „šlubuodamas nueik“, žr. 2, p. 204) virto priešingybe: „Eik, nekulšiok <...>“.

Iš E. Ulčinaitės puikiai suformuluoto baigiamojo sakinio (plg. URBL, p. 181), – reikia pasakyti, kad lakoniškos, preciziškos ir nepaprastai talios apibendrinamosios skyrių „užsklandos“ apskritai yra didelis šios autorės pranašumas, – liko tik vos pastebimas rudimentas paskutinėje pastraipoje (p. 278).

Poskyrį „Dvarų teatras: pramogos ir didaktikos dermė“ sudaro du skirsniai: „Vladislovo IV Vazos teatras“ (p. 279) ir „Radvilų teatras Nesvyžiuje“ (p. 280–281). Abu jie svarbūs visų pirma kultūros istorijos požiūriu, dėmesys telkiamas į pasaulietinių pjesių pobūdį, jų temų aktualumą. Antrajame skirsnyje pristatoma anksčiau mūsų literatūros istorikų akiratin nepakliuvusi literatė Pranciška Uršulė Radvilienė (visai neseniai, nemaža dalimi E. Ulčinaitės pastangomis, reikšmingesni jos kūriniai Lietuvoje publikuoti originalo ir lietuvių kalbomis).

Nemažas poskyris „Dienoraščiai, kelionių aprašymai, memuarai“ (p. 281–288) taip pat vertingas visų pirma pažintiniu, kultūros istorijos požiūriu. Bet toji vertė didelė: autorė visiškai teisingai pastebi, kad „unikali LDK kelionių ir memuaristikos medžiaga tebėra labai mažai tyrinėta ir publikuota“, nors ji „yra svarbi kaip to meto žmonių mentaliteto, išsilavinimo, tam tikro *modus vivendi* paliudijimas“ (p. 288). Be Lietuvos skaitytojams jau pažįstamų Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio, Teodoro Bilevičiaus, „Lietuvos bajorų“ pasirašiusio anonimo, Elijo Pilgrimovijaus, Teodoro Jevlašauskio, Jono Golijaus ir Jurgio Radvilos, kurio kelionės dienoraštį išvertė pati E. Ulčinaitė (visų šių autorių kūriniai lietuviškai publikuoti jau atgautos nepriklausomybės laikotarpiu, ankstyviausi – 1990 m., taigi visa medžiaga, galima sakyti, nauja), poskyryje mums pristatomi tokiam kontekste dar neregėti Stepono Paco, Boguslavo Radvilos, Stepono Pranciškaus Medekšos, Kristupo Zavišos, Martyno Matusevičiaus, Motiejaus Forbeko-Letovo vardai, pirmą kartą pasakojama apie Alberto Stanislovo Radvilos dienoraštį.

Pastaruoju atveju kaip tik regime vieną iš minėtų „baltų varnų“: apie tą patį Albertą Stanislovą Radvilą visai neseniai buvo kalbama poskyryje „Istoriografija, memuaristika, pamokslininkystė“. Turbūt net nepa-

stebėta, kad toji „memuaristika“ dubliuojasi su „memuarais“ šiuo metu aptariamo poskyrio antraštėje. Taigi apie „įspūdingiausi[a] ir vertingiausi[a]“ A.S. Radvilos „memuaristikos žanro kūrin[i]“ pasakojama pirmajame iš minėtų dviejų poskyrių, o apie konspektišką ir sausą jo kelionės dienoraštį – antrajame. Abiejose vietose šio autoriaus pavardė išskirta vidinėmis antraštėmis, abiejose (p. 268 ir p. 284) nurodytos jo gimimo ir mirties datos, tik pirmuoju atveju su klaustuku, o antruoju – jau be. Biografija gan plačiai papasakota ne pirmajame, bet antrajame skirsnyje. Rengėjai jokiomis kryžminėmis nuorodomis nepasirūpino.

Beje, apie biografijas. Kartais susidaro įspūdis, kad pagal pradinį sumanymą autorė ir neketino labai į jas gilintis (gal buvo planuojami kokie nors iškilųjų autorių gyvenimų aprašymai specialiai tam skirtoje knygos dalyje), – matyt, tuo galima paaiškinti, kodėl, pvz., Alberto Vijūko-Kojalavičiaus biografija sutilpo į vieną eilutę (p. 263). Tačiau tais atvejais, kai kuris nors marginalinis autorius minimas tik vienoje teksto vietoje, jo biografija kartais „nusveria“ kūrybą, ypač kai asmuo neeilinis, o kūrinys – tik trečiaeilis jo gyvenimo epizodas. Ryškus pavyzdys – detali vyskupo Jurgio Radvilos biografija p. 281.

Dar vienas akmuo į rengėjų daržą – vėl dėl to keisto principo „ko nėra išnašoje, to nėra ir literatūros sąrašė“. Skirsnelio apie T. Bilevičių pabaigoje autorė pasidžiaugia: „Jau turime lietuvišką dienoraščio publikaciją <...>“, – bet prie pavardės „Bilevičius“ literatūros sąrašė jos ieškoti neverta. Reikia susiprasti ir pažiūrėti prie „Mikalonienė“, mat jos įvadinis straipsnis nurodytas išnašoje (dera pažymėti, kad LLI išnašose pateikiami tik straipsnių pavadinimai, be nuorodų į knygas, kuriose jie publikuoti). Galbūt ir rengėjai pernelyg pasitikėjo numatomo skaitytojo nuovokumu...

Ir dar dėl vidinių antraščių. Jau buvo kalbėta, kad į E. Ulčinaitės tekstą jos įterptos tik rengiant LLI (URBL reikiamos pavardės tiesiog paryškintos). Kartais tokie intarpai niekam netrukdo, bet kartais tiesiog nepateisinamai ardo naratyvą, pvz.: „BOGUSLAVAS RADVILAS. Su Radvilų gimine buvo artimai susijęs XVII a. poetas, publicistas, arijonas Samuelis Pšipkovskis <...>“ (p. 285). Panašių atvejų yra ir daugiau.

Didelį skyrių „Baroko epochos poema“ pradeda įdomi įžanga, kurioje taikliai apibūdinami esminiai skirtumai tarp renesansinės „riterinės epikos“ ir naujojo šimtmečio poemų (p. 289). Gal tik nevertėtų išskirti niu poemos ypatumu laikyti istorinio fono, t.y. konkretaus karo, kuriame pasižymėjo vienas ar kitas herojus.

Pirmoji plačiai pristatoma Laurencijaus Bojerio „Karolomachija“, išėjusi 1606 m., – beje, nei pastarasis faktas, nei poemos antraštė originalo kalba niekur nenurodyta, o tai tikrai nebūdinga E. Ulčinaitei. Yra informacija apie kūrinio apimtį (p. 290), bet nė žodžio nepasakyta apie gana neįprastą (palyginti, pvz., su „Radviliada“) jo sąrangą. Tai būtų smulkmena, tačiau kaip tik dėl tos ypatingos sąrangos po „Karolomachijos“ citatų nėra prasmės žymėti poemos dalių numerius, kaip padaryta URBL ir LLI, – eilučių numeracija ten ištisinė.

Smarkiau kritikuoti norėtume kitką. Autorė, puiki lotynistė, kažkodėl visai nekritiška publikuotojo vertimo, kuriuo remiasi, atžvilgiu. Vertėjas Benediktas Kazlauskas, antikinės literatūros specialistas, ilgai nesukdamas galvos Bojerio tekste nuolat mirgančius *divi* ir *Superi* išvertė kaip jam buvo įprasta – „dievai“. Tačiau poema juk kontrreformacinė, autorius – jėzuitas! Šitaip išvertus buvo visiškai niveliuotas toks išskirtinis šios poemos tematinis motyvas, kaip šventųjų kultas, – o juk poetas sąmoningai sudėjo daugybę prasminių akcentų. Ko vertas vien epizodas apie švedų karį, kuriam sviedinys nutraukė tą pačią ranką, kuria jis kadaise nukirto ranką šv. Jurgio statulai (*Carol. I*, 674–681)! Dar reikia turėti omenyje, kad nors aptariamąsios epochos tekstuose labai dažnai metonimiškai vartojami antikinių dievų vardai, Dievui taikomi antikiniai Jupiterio epitetai „Griausmavaldis“ ar „Griausmininkas“, vis dėlto nė vienoje vietoje nerasime parašyta, kad krikščionis herojus melsųsi „dievams“. Ta riba anuomet buvo juntama labai stipriai ir niekada neperžengiama.

Tokiame kontekste itin neadekvačiai skamba ši E. Ulčinitės pateikta citata: „Bet prieš tai jie visi susirenka Dievo šventovėn, / Kad aukštuosius dievus [=Dangaus gyventojus, šventuosius; originale *Superos*] maldavimais savo palenktų <...>“ (p. 290). Suprantama, ši recenzija – ne vieta kritikuoti B. Kazlausko vertimą, bet juk rašydama apie „Radviliadą“ autorė, siekdama „didesnio tikslumo“ (1 išnaša p. 135), nesitenkino S. Narbuto vertimu, o čia susiduriame su rimtomis vertimo klaidomis, tad bent trumputis komentaras tikrai būtų pravertęs.

Be reikalo Bojerio aprašytas pranašingas ženklas – liūtis, prieš pat mūšį permerkusi švedus – traktuojama kaip „baltiškojo pagoniškojo tikėjimo apraiška“ (bent taip galima suprasti iš konteksto, p. 293). Poemoje juk yra toks šio įvykio komentaras: „O gal tikrai Olimpas bepročių / Verke? Gal sukliudyti planus jis prieš norėjo?“ (*Carol. II*, 1135–1136). Manytume, labai tinkama prasminė paralelė – eilutės Merkelio Švobos

religinėje giesmėje „Česu ilgo lytaus“: „Bet dėl griekų mauduokime, – / Dėl jų tvanai užėjo: / Neverkus mums piktybėje / Dangus nuverkt tu-rėjo!..“ (cit. iš: LLICh, p. 109).

Trumpiau tariant, teiginys, kad ši poema „yra aiškus kontrreformacinės nuostatos išsakantis kūrinys“ (p. 293), yra visiškai teisingas, tačiau nepakankamai pagrįstas, t.y. per mažai pasinaudota paties L. Bojerio teksto teikiamomis interpretacijų galimybėmis.

Labai abejotinas regisi autorės sprendimas po „Karolomachijos“ pristatyti M.K. Sarbievijaus nepavykusį epikos bandymą „Lechiada“. Kadangi apie išlikusį jos fragmentą nėra ką daug kalbėti, pasinaudota formaliu pretekstu – 1621 m. Chotino mūšio atspindžiais poezijoje – ir šiton teksto vieton (t.y. į poskyrį „Baroko epochos poema“) sudėta viskas apie Sarbievijaus poeziją Chotino mūšio tema. Dėl tokio sprendimo apie Sarbievijų plačiau skaitome jau trečią kartą (be vidinės antraštės jis buvo aptartas kaip literatūros teoretikas (p. 250–251), su antrašte – visai neseniai kaip pamokslininkas, p. 271–272), tačiau specialus poskyris apie jį vis dar priešaky. Šiame skirsnyje sudėlioti akcentai – kad vienas kūrinys parašytas apie aktą, kurį J.K. Chodkevičius atliko ruošdamasis į žygį prieš turkus, kad kito kūrinio herojus pavadintas Vergilijaus „Eneidos“ veikėjo vardu, kad „[v]artojamos tradicinės epo formulės“ – paties fakto nekeičia: abu cituojamieji kūriniai yra odės iš „Lyrikos knygų“. Savo ruožtu, paskutinis skirsnyje aptariamas „Lechiados“ fragmentas tiesioginio ryšio su Chotino mūšiu neturi.

Tačiau visai puiki idėja „suporuoti“ lietuviškai jau publikuotą lotynišką Jokūbo Beneto poemėlę apie 1673 m. Chotino mūšį ir mažai kam girdėto Stanislovo Samuelio Šemetos lenkišką analogą. Įspūdinga pastraipa, kurioje Ulčinaitė parodo lotyniškosios poemos barokiškumą (p. 297). Vienu sakiniu taip puikiai nusakytas kontrastas tarp renesansinių ir barokinių poemų tematikos, kad tai formuluotei tinkamesnė vieta būtų poskyrio apie baroko poemą įžangoje, o ne šiame kukliame kontekste.

Tik vėl tenka pabarti knygos rengėjus. Sutikslinti citatas, aišku, pagirtinas siekis, bet jis neturi virsti savitiksliu. E. Ulčinaitė, į sakinį įterpdama Beneto poemėlės fragmentų, vardan sklandumo kai ką pakeitė, sujungė, ir vieną citatą pateikė šitaip: „ginkluotas lietuvis kartu su savim Gedimino priesaką neša“ (URBL, p. 213). LLI ši citata „ištaisyta“, tad skaitome: „ginkluotas lietuvis. Ir kartu su savim Gedimino priesaką neša“ (p. 296). Kam nuo to geriau? Ar nebuvo galima tiesiog kupiūrą pažymėti?

Vidinė antraštė „Mikalojus Kazimieras Šemeta“ šį kartą, matyt, siekiant prisiderinti prie autorinės sintaksės, išryškinta visa pastraipa žemiau nei turėjo būti pagal bendrąją logiką (p. 297).

Apie M.K. Šemetą ir jo „Reliaciją“ turbūt niekas nebūtų parašęs geriau, – juk pati E. Ulčinaite tą autorių ir pristatė Lietuvos skaitančiajai visuomenei. Tik va bėda: LLI ničniekur nenurodyta, kad būtent ji „Reliaciją“ vertė, parengė spaudai ir parašė tai publikacijai įvadinį straipsnį apie literatūrinius poemos aspektus! URBL p. 215 buvusi išnaša su publikacijos duomenimis LLI pakeista (5 išnaša p. 297), galbūt tiksliau pritaikyta prie atitinkamos teksto vietos, bet duomenims apie vertėją ir parengėją nei čia, nei literatūros sąrašė (kur, žinoma, nėra prasmės ieškoti „Šemetos, M.K.“) vietos nebeliko.

Teksto dalyje apie poemos formą kliūva keistas pastebėjimas: „„Reliacija“ parašyta sapfine strofa (visos iki šiol nagrinėtos herojinės poemos buvo parašytos hegzametru), tačiau nesilaikoma antikinei eilėdarai būdingo izochroninio principo <...>“ (p. 298). Tarsi lenkiškoje poezijoje tai būtų įmanoma. Toliau, žinoma, paaiškinama apie silabinę eilėdarą, kaip „įprast[ą] eiliavimo būd[ą] senojoje lenkų literatūroje“, bet pats toks gretinimas atrodo nenatūralus, kaip ir tolimesnis „lenkiškos leksikos ir eiliavimo“ supriešinimas su „antikinės poezijos įtaka“. Kodėl gi XVII a. poeto eilėse neturėtų jaustis antikos įtaka, net jei jos ir vengriškai būtų parašytos? Ir antra: nevertėjo taip kategoriškai teigti, kad visos kitos nagrinėtos poemos – hegzametrinės. O kaip gi A. Rimšos poema? Trumpiau tariant, stebina pats sumanymas lenkiškiems ir lotyniškiems kūriniams taikyti kažkokius bendrus eilėdaros kriterijus.

Ir dėl proporcijų: suprantama, kad E. Ulčinaite daug labiau įsigilinsi į tuos kūrinius, kuriuos pati vertė ir rengė publikacijoms, bet vis dėlto nelabai logiška, kad rankraštyje likusiai Šemetos „Reliacijai“ skirta beveik tiek pat vietos, kiek „Radviliadai“, ir kur kas daugiau nei Rimšos „Dešimtmečiam pasakojimui“.

Prie herojinių poemų, pastebėjus, kad „Baroko epochoje epinio užmojo ir epinio stiliaus patoso kartais įgauna ir visai kitokios žanrinės priklausomybės kūriniai, tokie kaip epicedijas, panegirika, elegijas <=elegijas; čia nematoma ranka įvėlė klaidą – plg. URBL, p. 221>“, pridurtas skirsnis apie Samuelio Daugirdo „Genealogiją“ ir dar kelių autorių kūrinius, tikrai pasižyminčius herojiniam epui būdingais bruožais. Gal kaip tik šioje vietoje ir anos Sarbievijos odės būtų labiau pritikusios?

Poskyris „Dvarų poetų kūryba“ turbūt vienas iš stipriausių ir URBL, ir LLI. Jį perskaičius sunku patikėti, kad Lietuvos literatūros istorija dešimtmečius apsiėjo be Danieliaus Naborovskio, Saliamono Risinskio, Samuelio Pšipkovskio, Zbigniewo Morštino. Jų kūryba laikoma (ir tai įrodoma) individualiausia, meniškiausia, galima sakyti, moderniausia toje epochoje. Pačioje pradžioje paaiškinama tokio požiūrio priežastis, kuri drauge pagrindžia ir sprendimą šiuos poetus aptarti viename poskyryje: „<...> dvaro poetų nevaržė mokykliniai kūrybos kanonai, todėl jų mąstymas laisvesnis, jausmų skalė platesnė, meninė raiška labiau individualizuota“ (p. 303). Gyvenimų aprašymuose autorė taip sudėliojo akcentus, kad nebekyla ir klausimas, ar turime teisę šiuos poetus laikyti „savais“, – nebent atsisakytume „savais“ pripažinti biržiškius Radvilas.

Truputį suvelta informacija apie kol kas vienintelį lietuviškai publikuotą S. Risinskio darbą – „Trumpą pasakojimą <...>“. Visų pirma, išnašoje ši publikacija atskirai nenurodyta, taigi į literatūros sąrašą ji nepateko. Apie ją sužinos tik tas, kas nepatingės patikrinti, iš kur paimtas pirmoje išnašoje p. 307 nurodytas S. Narbuto straipsnis „Žmogiškumo sklaida <...>“. Antroje išnašoje (po kūrinio citatos) įrašyta ne minimoji publikacija (2000 m. „Ištakų“ serijos leidinys), bet S. Narbuto „Lietuvos Renesanso literatūra“, kurią atsivertę nurodytoje vietoje rasime gluminančią pastabą: „Saliamono Risinskio XVII amžiuje *nurašytas* <išskirta mano – E. P.> Radvilos Rudojo sarkofagą puošęs įrašas“ (35, p. 61). Beje, naujesniame iš šių S. Narbuto tekstų Risinskio autoryste jau nebeabejojama (38, p. 44). Žodžiu, redaktorius nepersistengė, ne taip, kaip nežinomas asmuo, tvarkęs citatos grafinį pavidalą. Jam turbūt niekas nepaaiškino, kad elegijų eilutės dėliojamos ant vertikalios simetrijos ašies (kitai tariant, „centruojamos“), taigi citatą matome visiškai fantastinio strofinio pavidalo.

Skirsnelyje apie Z. Morštiną pati autorė suklydo – Cz. Hernaso apibūdinime „Zbigniew Morsztyn – ironia poetycka i heroizm niedoli“ (12, p. 346) žodį „niedoli“ – „nedalios, negandos“ išvertė kaip „niewoli“ – „nelaisvės“ (p. 311). Keistai išversta S.S. Jagodinskio „Grašio“ antraštė: „Grašis, uždengtas ir papuoštas paukščių karaliaus erelio sparnais, kunigaikščių Radvilų, visada maloningų ir visokeriopai darbingų [herbo simbolis]“ (p. 313). Išeina, kad Radvilų „herbo simbolis“ – tai grašis? Greta pateiktą lenkišką antraštę reikėtų versti kitaip: „Grašis, <...> papuoštas Erelio, kunigaikščių Radvilų [herbo], sparnais“. Pasakymas „[v]isokeriopai darbingų“ irgi abejotinas; „wieloczynnych“ greičiausiai yra perdirbinys iš „dobroczynnych“ ir reiškia „visokeriopai dosnių“.

Kiek kliūva vis ta pati medžiagos struktūrinimo problema: Stanislovas Samuelis Šemeta čia pristatomas jau antrą sykį (plg. p. 297), šįkart daug plačiau, su biografija (p. 314–316). Abejonių kelia ir Aleksandrui Teodorui Lackiui skirta vieta<sup>27</sup>. Tikrai galima sakyti, kad čia kaip tik tas atvejis, kai „per vieno žmogaus biografiją atsiskleidžia“ jo gyvenamosios epochos kultūrinė situacija (p. 314), bet ar dėl vieno, nors ir labai gerai atlikto, vertimo šį veikėją dera gretinti su D. Naborovskiu? Apie tą vertimą labai tiktų kalbėti poskyryje, pavadintame „Barokinė emblemika“ ar panašiai, tačiau tokio E. Ulčinaitė neparašė. Tai bene vienintelė jos neakcentuota tema: kaip jau sakėme, terminai „emblema“, „emblematis mąstymas“ keliuose teksto vietose vartojami be paaiškinimų, emblemos žanras plačiau teoriškai aptariamasis tik skirsnelyje apie Z. Morštiną (p. 312), nors iš tiesų į tokį poskyrį būtų ką dėti. Žinoma, tai tėra atvirai subjektyvi recenzentės nuomonė.

Manytume, nepakankamai pagrįstas ir sprendimas poskyryje „Dvarų poetų kūryba“ pristatyti Udalriką Radvilą, Elžbietą Družbacką ir Kons-tanciją Benislavską. Pirmasis, kad ir didelis keistuolis, vis dėlto Radvila, o antrosios dvi – ne dvariškės, bet dvarininkės. Tačiau šie nauji vardai tikrai praturtina LDK literatūros vaizdą. Tiesa, E. Družbackos kūryba gal labiau tiktų teiginiams apie Dviejų Tautų Respublikos bendrą kultūrinę erdvę iliustruoti, bet štai faktas, kad E. Ulčinaitė „atrado“ Lietuvai U. Radvilą ir K. Benislavską (šis tas iš pastarosios kūrybinio palikimo pastaruoju metu jau publikuota lietuviškai), labai pagirtinas ir sveikintinas.

Taip pat pagirtina, kad į poskyrį apie dvarų poetus sudėta daug informacijos apie dabartinę jų kūrybos tyrimų būklę (kas, kieno, kada, kur publikuota, į kokias kalbas versta, kur saugomi nepublikuoti rankraščiai ir pan.). Senosios Lietuvos literatūros tyrinėtojai tas nuorodas turėtų suvokti kaip ryškiai nužymėtą būtiniausių ateities darbų „maršrutą“.

Viename iš įvadininių „Renesanso“ dalies poskyrių (p. 98–100) E. Ulčinaitė aptarė antikos recepcija pagrįstą „humanitarinio mokymo sistemą, vyravusią visoje Vakarų ir Vidurio Europoje“ (p. 99), dabar „Baroko“ dalyje randame tą pačią temą, tarytum atspindėtą artimesniame veidrodyje – poskyrį „Vilniaus universitetas – LDK Baroko literatūros kūrimo centras“ (p. 319–325). Čia kalbama apie „lotyniškosios edukacinės sistemos“

<sup>27</sup> Kūrinys *Fastigium triplex* kategoriškai priskiriamas Kazimierui Pacui (iš konteksto išeina, kad J.A. Lackiui tuo buvo padaryta didelė garbė), bet kituose šaltiniuose tos knygelės autoriumi laikomas Danielius Račinskis, plg.: 60, p. 199 (pozicija 853).

įtvirtinimą Lietuvoje, aiškinamos terminų „universitetas“ ir „akademija“ prasmės, toliau pateikiami konkretūs duomenys apie studijų apimtis, trukmę, pakopas ir turinį. Pažymima, kad tekstų kūryba (studijuojamų autorių imitacija) buvo ne kokia laisvalaikio pramoga, bet labai svarbi mokymo proceso dalis. Po to pristatomi konkretūs tokių studijų rezultatai: Universiteto absolventų Andriaus Jurgevičiaus, Petro Tarvainio, Jono Eismanto kūryba (gaila, kad nėra nuorodos į antologiją *Dainos pasauliui, saulei ir sau*, kur galima pasiskaityti garsiausią pastarojo kūrinį – „Gedulingą giesmę apie Vilniaus gaisrą“). Po šių trijų skirsnelių pažymėta: „Grožiniai ir moksliniai Vilniaus universiteto auklėtinių leidiniai sudaro daugumą LDK knygų produkcijos“ (p. 323). Taip pereinama prie antrosios poskyrio dalies – Universiteto profesūros mokslinių darbų apžvalgos. Taikliai suformuluota, kad tie veikalai „padėjo šiai aukštajai mokyklai įsitraukti į bendrą Vakarų Europos mokslinį intelektualinį gyvenimą, skleisti vietos autorių mokslines idėjas Vakaruose, ne tik „imti“, bet ir „duoti“ tam tikrų impulsų mokslo raidai Europoje“ (p. 324). Čia kaip mokslinių veikalų autoriai pristatomi Martynas Smigleckis (jo pavardė URBL buvo paryškinta lygiai kaip kitų, bet Ulčinaitė ją taip gerai įkomponavo į tekstą, kad rengėjai nerado, kur įgrūsti vidinę antraštę, taigi „asmeninio“ skirsnelio jis negavo), Žygimantas Liaukšminas, Albertas ir Kazimieras Vijūkai-Kojalavičiai, netgi Mikalojus Daukša ir Konstantinas Sirvydas. Nežinia kodėl pastarieji šikart „neiškirti“, ypač Daukša, kurio ryšys su Universitetu tik „leidybinis“. Beje, jei kalbėsime apie bendrą knygos struktūrą, šioje vietoje kliūva chronologinių rėmų neatitikimas: A. Jovaišas aiškiai deklaravo, kad „M. Daukša lietuvių raštijoje, literatūroje yra stambiausia Renesanso epochos figūra“ (p. 203), o E. Ulčinaitė apie jį rašo poskyryje „Vilniaus universitetas – LDK Baroko literatūros kūrimo centras“. Ką gi, kaip iš anksto spėjome, tokių dalykų neįmanoma buvo išvengti.

Toliau – ir kaip Vilniaus universiteto mokymo sistemos „produktas“, ir kaip vėlesnis „producentas“ – pristatomas Motiejus Kazimieras Sarbievijus. Poskyris apie jį yra pats didžiausias iš visų šios autorės parašytųjų. Tai suprantama: Sarbievijus – vienintelis tarptautinę šlovę pasiekęs Lietuvos ir Lenkijos poetas lotynistas, E. Ulčinaitė jo kūrybos studijoms bei vertimams paskyrė ne vienerius darbo metus. Jos įdirbis šioje srityje nepaprastai didelis, – dabar net keista pagalvojus, kad J. Lebedžio vadovėlyje visa medžiaga apie šį poetą sutilpo trijuose su puse puslapelio (LSLL, p. 133–136); tiesa, ten jis netgi sugretintas su Adomu Mickevičium, bet tik dėl „lietuviškos tematikos“.

Recenzentė prisipažįsta nepajėgusi perskaityti poskyrio apie Sarbievijų „naujomis akimis“, t.y. blaiviai ir objektyviai jo įvertinti, – kaip tik dėl to E. Ulčinaitės įdirbio. Nebeišeina kokias nors išvadas daryti lyginant su ankstesnėmis literatūros istorijomis, lyginti tenka „Ulčinaitę su Ulčinaite“. Artimiausia analogija – įvadinis straipsnis rinktinėje *Lemties žaidimai* (69). Jame išbandyta ir pasiteisinusi medžiagos išdėstymo schema pasitelkta ir rašant poskyrį LLI, tik įvairių duomenų, detalių, citatų čia pateikta gerokai daugiau. Kūryba išanalizuota tematikos, pasaulėjautos, imitacijos šaltinių aspektais. Į platesniam skaitytojų ratui skirtą veikalą bene pirmą kartą įvestas terminas „religinė meilės lyrika“. Labai gerai, kad nuodugniai aptarta „Miškų žaidimų“ autorystės problema (p. 342–343). Truputį gaila, kad šiame LLI poskyryje autorė nebeakcentuoja taiklios antitezės „dviejų pasaulių poetas“, – tai buvo puikus atspirties taškas ir Sarbievijaus asmenybei, ir jo kūrybos esmei perprasti.

Apskritai darbas nudirbtas tikrai didelis. Kiekvienas teiginys paremtas jei ne ilgesnėmis citatomis, tai frazėmis, žodžių junginiais iš Sarbievijaus tekstų. Autorė, puikiai žinodama, kaip smarkiai eliuotas vertimas kartais skiriasi nuo originalo, aklai neseka publikuotomis versijomis, charakteringus pasakymus pateikia originalo kalba, šalia pridėdama pažodinius atitikmenis lietuviškai.

Diskutuoti būtų galima vos dėl kelių interpretacijų. Daugiausia abejonių kelia autorės nekritiškas požiūris į gan šabloniškas Sarbievijaus deklaracijas, neva gyvenimą galima (ir dera) „pratęsti gerais darbais“. E. Ulčinaitė keliuose vietose postuluoja, kad toks yra paties poeto įsitikinimas (p. 333, 335). Manytume, čia reikėtų nužymėti aiškią takoskyrą tarp „privalomos“, „programinės“ pozicijos ir asmeninės, giliai išjaustos nuostatos. Drįstume teigti, kad tikrąjį Sarbievijaus požiūrį į žemiškąją šlovę bene tiksliausiai atspindi šios eilutės (vertė E. Ulčinaitė, cit. iš 59):

Kai mąstau apie mirtį jo <Pompėjaus>  
Nesigvyviešu turėt valdžią karališką  
Ir netrokštu prie knygų džiūt  
Per naktis, išminties siekdamas pasisemt  
Ar Sokrato mintis suprast.  
Ką jos reiškia, jei aš mindyt galiu kapus,  
Pažymėtus garsia šlove,  
Ir sutrypti vardus cezarių įžymių.  
(*Lyric. II, 27, 23–30*)

Apie gerais darbais žmonių atmintyje pelnytą nemirtingumą poetas paprastai kalba eilėse, nukreiptose, Ulčinaitės žodžiais tariant, *ad alios*. Daugelyje Sarbievijaus kūrinių aiškiai matyti didžiulės dvasios pastangos visiškai išsivaduoti (ir net mus išlaisvinti – plg. p. 335) iš mirties baimės, – o štai noras nesvarbu koku būdu „įsiamžinti“ šiame pasaulyje pats savaime yra labai aiški mirties baimės apraiška. Taigi tenka konstatuoti, kad kai kuriomis odėmis poetas prieštarauja pats sau, – vienur išsako savas mintis, kitur tai, ko iš jo tikimasi.

Dar turime vieną menkesnę priekabę, – dėl keisto autorės teiginio, kad Fortūna „panaši į besisukantį kamuolį <...>, į besisukantį ratą <...>, į išmestą burtų kamuoliuką <...>“ (p. 333). Visi suminėtieji objektai yra Fortūnos alegorinės figūros atributai, simbolinę prasmę turintys žaislai, kurių tikrai nedera tapatinti su ja pačia.

Reikia pasidžiaugti, kad kažkas nemažai triūso įdėjo tikslindamas citatas. Ištaisytos absurdiškos pirminiame teksto variante buvusios korektūros klaidos „Dieną [=Dievą]“ (URBL, p. 283); „vyk rūpesčius tuos šaliu [=šalin]“ (URBL, p. 287), bet viskas iki galo taip ir liko nesužiūrėta, pvz. „Visų dorybių [=dalykų] matas“ (p. 334), „taikų sostą [=sostą taikų]“ (p. 331); odės „Ad D. Virginem Matrem“ (*Lyric*. II, 26) pavadinimas užrašytas „Palaimintajai Mergelei Marijai [=Motinai]“ (p. 329).

Ir dar. 329 puslapio išnašoje nurodyta, kad visi Sarbievijaus lyrikos vertimai pateikiami iš leidinio „Lemties žaidimai“, bet 336 p. cituojama R. Katinaitės versta odė (*Lyric*. I, 10), kuri į tą rinktinę neįtraukta.

Keistai „už borto“ lieka M.K. Sarbievijaus poetikos traktatas. Terminas „taiki nesantaika, arba netaiki santaika“ vartojamas kaip savaime suprantamas, minimos „konceptinio trikampio šoninės linijos, susiliejanti viename „akumino“ <...> taške“ (p. 338), bet reikia turėti omeny, kad apie šią teoriją LLI buvo kalbėta kone prieš šimtą puslapių (p. 250–251), poskyryje „Senosios raštijos žanrų sklaida ir plėtotė“. Blogiausia, kad vėl nėra jokių kryžminių nuorodų. Juk visai nesunku įsivaizduoti skaitytoją, kuris nekrims šio veikalo nuo pirmo iki paskutinio puslapio, o žvilgelėjęs į „Turinį“ iškart atsivers poskyrį apie Sarbievijų, būdamas nuoširdžiai įsitikinęs, kad čia sudėta visa reikiama medžiaga. Ką gi, tokiam skaitytojui lengva nebus.

Po aptartojo poskyrio įdėta visiškai naujos tematikos teksto dalis „M.K. Sarbievijaus imitacija“. Jam panaudota medžiaga yra, galima sakyti, VU Klasikinės filologijos katedros kolektyvo sutelktinės veiklos rezultatas. Autorė remiasi ne tik savo tyrinėjimais, bet ir dviejų šios

katedros auklėtinių – J. Raudytės ir Ž. Nedzinskaitės – magistro darbais. Sarbievijaus poezijos imitavimo pėdsakų išvelgta ten, kur anksčiau niekas net nemėgino jų ieškoti. Ir „kapstyta giliai“: vėlesnių poetų kūrinuose atsektos ne vien parafrazuotos citatos ar tie patys konceptai, – išryškinti net „tie atvejai, kai M.K. Sarbievijus bandomas imituoti remiantis jo poetikos principais, panašia įvaizdžių ir prasmų semantika“ (p. 349). Gal tik per daug vietos skirta vienam Valentino Bialavičiaus kūriniai – „Šventojo Kazimiero <...> Lelijai“ (p. 346–348), – skaitant darosi nebeaišku, kuo čia dėtas Sarbievijus.

Poskyrio tekstas dar, galima sakyti, nesusigulėjęs, juo remiantis būsimose publikacijose kai ką reikės taisyti ir tobulinti. Ne visur tinkamai išspręsta originalių antraščių transponavimo problema, mirga didžiosios raidės ten, kur reikėtų mažųjų, ir atvirkščiai. Korektūrą kažkas taisė, bet atsainiai: daugelio netolygumų nepastebėjo, įvėlė klaidą graikiškame žodyje – „XAPIOTHPION [=XAPIΣTHPION]“ (p. 348, plg. URBL, p. 302), vietoj „Tartareis“ (plg. URBL, p. 306) paliko „Tartarcis“ (p. 352). Teksto vietoje apie leidinį Rudaminoms Dusetiškiams pagerbti taisytas URBL (p. 301) buvęs netikslumas, bet kaip rakštis stirksio palikta nebeaktuali informacija „30 metų“ (p. 348). Mėginta tikslinti citatą, kur Ulčinaitė buvo padėjusi tašką vietoj kablelio; rezultatas – „Patsai didysis Pindaras su džiaugsmu / Tokiam varžovui – tau – nusileidžia, o [...]“ (pirma lietuviška citata 351 p.).

Šį tą prikišti galima ir pačiai autorei. Antraštę „Porta ducalis domus Oginsciana <...>“ ji verčia „Pagrindiniai šviesiausių Oginskių namų vartai“ (p. 349). Versti derėtų „Kunigaikštiškieji <...> Oginskių giminės Vartai“, – juk aiškiai turimas omenyje kunigaikščio rangine karūna vainikuotas vadinamasis Vartų herbas. Kitas priekaištas – dėl pavardės *Kmicic* lietuvinimo. LLI (kaip ir URBL) visur rašoma „Mikalojus Kmicičius“, tarsi jis būtų koks serbas. Daug dėsnčiau būtų „Kmicicas“ arba, pagal lenkišką tarimą, „Kmičicas“. D. ir S. Narbutų „XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas“ teikiama forma „Kmiticas“ (60, p. 128, 301).

Šiaip ar taip, šis poskyris – tai reikšmingas žingsnis visai naujai Lietuvos senosios literatūros studijų linkme.

Skyrių „Lotyniškieji ir lenkiškieji kūriniai“ užbaigia poskyris „Perėjimo iš Baroko į Švietimo epochą ypatumai“ (p. 353–357). Čia apžvelgiami pokyčiai, įvykę kultūriniame šalies gyvenime „po Sarbievijaus“, pasakojama apie Vilniaus universiteto nuosmukį po vadinamojo „tvano“, apie jėzuitams pijorų mestą iššūkį ir naujos epochos ženklus literatūro-

je. Kaip naujų laikų, naujo požiūrio į kūrybą reprezentantai, pristatomi Dominykas Rudnickis ir Juozapas Baka. Skirsnelis apie pirmąją tikrai intriguoja, tačiau nepateikus nė vienos citatos teiginys, kad įdomiausias yra ne jo „eilėraščių turinys, bet jų forma“, taip ir lieka tik plikas postulas (p. 355).

Juozapas Baka, galima sakyti, – naujai atrasta ir perspektyvi LDK literatūros „žvaigždė“. Tik gaila, kad jo kūrybos citatos pateikiamos trumputės ir, regis, greitosiomis parinktos. Be to, autorė gal kiek per lengvai pasidavė lenkų literatūrologo A. Czyžo sugestijoms ir J. Baką pavaizdavo kaip valiūką, eksperimentatorių išdaigininką (356 p.), nors ta savo „gatvės šneka“ jis dažniausiai kalba apie pasaulio menkystę, gyvenimo trapumą, bet kokių svajų apie ramybę ir laimę bergždumą, o jo juokeliai – tai dažniausiai „pakaruokliškas humoras“. Cz. Hernasas jo eilėse netgi girdi mirties šokio ritmą (12, p. 565).

Dėl šios priežasties abejotina regisi autorės apibendrinamoji pastaba (irgi paremta A. Czyžo formuluote), kad vėlyvojo baroko periodu imamas akcentuoti „žmogiškumas, mokėjimas džiaugtis gyvenimu“. Manytume, šitaip epochos vaizdas pernelyg supaprastinamas.

Turime dar kelias pastabas autorei ir rengėjams. Poskyrio pradžioje (p. 353) vėl pateikta neatidžiai išversta leidinio antraštė. „Głosy trąb oyczystych <...>“ šiame kontekste reiškia ne „Tėvynės trimitų garsai“ o „Giminės Trimitų...“, arba „Paveldėtųjų Trimitų garsai“, – juk vėl turimas omenyje herbas. Rimtesnis priekaištas: autorė neteisingai nurodo lotynišką pijorų vienuolijos pavadinimą: „*Societas Piorum*“ (p. 354). Matyt, remtasi analogija su *Societas Jesu*, tačiau iš tiesų pijorai save vadino *patres scholarum piarum* („dievobaimingųjų mokyklų tėvai“); dėl to, jei knygos autorius priklauso šiai vienuolijai, prie jo pavardės niekad nebūna nurodyta *Societatis Piorum*, o tik *Scholarum Piarum* (tai, beje, aiškiai matyti šalia pridėtoje faksimilėje).

Tas, kas skaitė korektūrą, pražiopsojo tikrai apmaudžią klaidą: toje teksto vietoje, kur vardinami L. Piechniko išskirti Vilniaus universiteto raidos etapai (p. 353), paskutinis etapas, trukęs iki Edukacinės komisijos veiklos pradžios, nurodytas „1730–1755“. Ši klaida, nežinia kaip įsivėlusį į ankstesnį teksto variantą (URBL, p. 310), LLI dar lengviau pastebima, nes greita išnašoje pateikta šaltinio antraštė, kurioje aiškiai matyti: „(1730–1773)“.

Tai paskutinis Eugenijos Ulčinaitės teksto poskyris. Pirminiame variante dar yra „Baigiamosios pastabos“ (URBL, p. 317–318), bet ten kalbama

apie pastarųjų metų laimėjimus senosios literatūros tyrimų srityje ir brėžiamos ateities gairės, – suprantama, šioje LLI vietoje jam būtų buvusi netinkama vieta.

Visą likusį LLI tekstą parašė Albinas Jovaišas.

Antrasis ir trečiasis dalies „Baroko literatūra“ skyriai pavadinti „Lietuviškos knygos Didžiojoje Lietuvoje“ (p. 358–376) ir „Lietuviškos knygos Mažojoje Lietuvoje“ (p. 377–388).

Kaip LDK baroko laikų lietuviškosios raštijos autoriai, chronologine tvarka pristatomi: Konstantinas Sirvydas, Saliamonas Slavočinskis, Steponas Jaugelis-Telega, Samuelis Boguslovas Chilinskis, Pranciškus Šrubauskis ir Mykolas Olševskis. Suprantama, radikalių naujovių (išskyrus Olševskio atvejį) tikėtis nėra pagrindo, – šioje srityje didelių vertybinių perversmų neįvyko, XVII a. lietuviškoji raštija tyrinėjama jau seniai, kažką netikėta pasakyti labai sunku.

Todėl džiugina, kad poskyryje „Konstantinas Sirvydas“ autorius ryžosi pagaliau iškelti į pirmą vietą ne žodyną, o „Punktus sakymų“, taip sulaužydamas senąją formaliai chronologinę schemą. Pagirtina ir tai, kad didžiąją teksto dalį jis rašė specialiai LLI leidiniui, per daug nepasikliaudamas vadovėlinės versijos (JSSL, p. 136–139) tinkamumu. Malonu skaityti šio poskyrio dalį apie „Trijų kalbų žodyno“ leksiką (p. 362–363), – ji pakankamai mokslinė, bet visai ne per sausa, pateikiami tikrai gerai atrinkti pavyzdžiai. Tačiau literatūrologiniu požiūriu aktualiausia, žinoma, tai, kas LLI parašyta apie lietuviškąją Sirvydo pamokslų rinkinį.

„Punktai sakymų“ poskyryje apibūdinami kaip „pirmoji visiškai originali lietuviška postilė“ (p. 359). Betgi taip sumažinama tikroji šio veikalo reikšmė, – juk tai pirmoji visiškai originali lietuviška knyga! Užtat bene pirmą sykį lietuvių literatūros istorijoje lietuviškai pateikiamos abiejų postilės dalių antraštės: „Punktai sakymų nuo advento iki gavėnios“ ir „Punktai sakymų gavėniai“. Vis dėlto gal vertėjo akcentuoti, kad ši postilė neapima visų metų, nors Sirvydo darbas iš pradžių greičiausiai buvo sumanytas kaip tik taip (3, t. 1, p. 249), – ir tik jei tas sumanymas būtų iki galo įvykdytas, „Punktai“ būtų galėję Vilniaus vyskupijoje visiškai „pavaduoti“ Daukšos postilę. Turbūt buvo galima ir paaiškinti, kodėl versdami lenkišką antraštę „Punkty kazań“ vartojame archajišką žodį „sakymai“, o ne šiuolaikinį „pamokslai“, – juk antraštiniuose lapuose lietuviško varianto nėra (kad tą žodį pats Sirvydas vartoja knygų „viduje“, nedaug kas žino).

Komentuodamas lotyniškąją pirmos „Punktų“ dalies dedikaciją, A. Jovaišas smarkiai perdeda vyskupo Eustachijaus Valavičiaus reikšmę ir vaidmenį. Teiginys, kad Sirvydas, vartodamas posakius *patria lingua* ir *patrius sermo*, daro „aliuziją į lietuvių kilmės Valavičių protėvius ir į tuos, kurie, kalbėdami lietuviškai, sukūrė LDK“, manytume, tėra tik dar vienas mėginimas pateikti norima kaip esama. Nežinia, kuo autorius galėtų pagrįsti informaciją, kad E. Valavičius „[b]uvo K. Sirvydo mecenatas, rėmė jo lietuvišką veiklą“ (p. 359). Lenkiškoje „Prakalboje į skaitytoją“, apgailestaudamas, kad knyga išeina be „tam tikrų ženklų, lotyniškai vadinamų *accentus*“ (apie šį faktą A. Jovaišas kalba p. 360), Sirvydas pasiaiškina: tada „prisidėtų <...> išlaidų, kurių dabar aš neįstengčiau padengti“ (cit. iš: 23, p. 296). Kur gi ta mecenato globa? Nei lotyniškoje dedikacijoje, nei lenkiškoje prakalboje nerasime nė užuominos apie konkrečią vyskupo paramą, nėra nieko nė iš tolo panašaus į Daukšos padėką M. Giedraičiui: „<...> mano darbu, o Tavo sumanymu, liepimu ir lėšomis <...>“ (cit. iš: 23, p. 142). Paulius Rabikauskas, kalbėdamas apie Sirvydo veiklą, pabrėžia didžiulę Lietuvos jėzuitų provincijos tuometinės kalbinės politikos įtaką (49, p. 454–456, ypač p. 459–465); E. Valavičiaus pavardės tame kontekste jis iš viso nemini. Išeitų, kad visa pastraipa, LLI skirta šio vyskupo biografijos faktams, tėra nereikalingas balastas.

Pirmosios originalios lietuviškos postilės turinys nušviestas, sakytume, skurdokai. Pastraipėlė apie „„Punktuose sakymų“ paliečiam[us] <...> viešojo visuomenės gyvenimo reiškini[us]“ (p. 361) tokia lakoniška, kad taip ir knieti čion perkelti keletą sakinių iš J. Lebedžio vadovėlio (LSLL, p. 84). Stiliumi apibūdinimas taip pat sausokas, akcentuojama tik retorinių figūrų ir alegorijų gausa. Apskritai, jei taip galima pasakyti, trūksta „mėsos“, t.y. ilgesnių gerai parinktų citatų, kurios parodytų šio lietuviško barokinio teksto grožį ir be ypatingų komentarų. Vadovėlyje (JSLL, p. 138) bent jau kaip iliustracija įdėta puslapio su puikioju skyriumi „apie marias“ faksimilė, ten Sirvydo-skriaudžiamųjų gynėjo pozicija parodyta citatėle apie „didę žuvį“, kuri „mažesnę praryja“, – LLI net šito atsisakyta. Reikia turėti omenyje, kad bent kiek naujesnio, lengviau prieinamo „Punktų“ leidimo neturime ir nežinia kada sulauksime, taigi šiuo atžvilgiu LLI galėjo būti ir dosnesnė. Netikslus komentaras „<...> žmogus panašus į marias (vandenyną) – beribis ir audringas <...>“ (p. 361), – Sirvydas su mariomis lygina ne žmogų, o jo gyvenimą arba šį pasaulį.

Labiausiai (ir jau tradiciškai) trūksta bent menkiausio literatūrinio konteksto. Net nemėginama atskleisti, kiek Sirvydas yra originalus, o kiek – tik kartoja visuotinai paplitusius savosios epochos šampus, „bendrąsias vietas“. Bet iš A. Jovaišo to reikalauti būtų nelabai teisinga. Darius Kuolys šią temą, regis, galutinai užmetė, o daugiau niekas Lietuvoje, bent jau kiek žinoma recenzentei, į ją specialiai nesigilina, taigi nėra beveik jokio įdirbio, kuriuo literatūros istorijos autorius galėtų pasiremti.

Pasakodamas apie „Trijų kalbų žodyną“ A. Jovaišas, sakytume, perdeda švietėjiškas jo rengėjų intencijas: rašo, kad tas žodynas „buvo skirtas mokyklos reikalams“. Taip, pratarinę trečiajam leidimui (1642) J. Jaknavičius tikrai pavadino „Studijuojančiai jaunuomenei“, tačiau lietuvių kalba tuomet buvo aktuali tik būsimesiems lietuviškų parapijų kunigams. Pagrindinis abiejų Sirvydo veikalų (kaip ir hipotetinės gramatikos) adresatas turėjo būti provincijos dvasininkai, nesusišnekančys su savo ganomaisiais. Jo veiklos variklis – ne abstraktūs liaudies švietimo ar lietuvių kalbos išsaugojimo siekiai, o visai pragmatiškas Bažnyčios poreikis. P. Rabikauskas tą žodyną vadina „kita <po „Punktų“> tam pačiam lietuviškos pastoracijos reikalui turin[čia] tarnauti priemon[e]“ (49, p. 456).

Vertinant poskyrį kaip visumą, dera pastebėti, kad jame (drauge ir visoje LLI) labai jau nuskriaustas liko Jonas Jaknavičius. Jo pavardė atitinkamoje teksto dalyje (p. 358–359) net neparyškinta vidinė antrašte, prie lenkiškos formos skliausteliuose pridėta nežinia iš kur paimta (lyg ir angliška) „Jacknowicz“, neteisingai konstatuota, kad Evangelijų ištraukas į lietuvių kalbą jis vertė tik pirmajai „Punktų“ daliai, apie kitus jo darbus tepasakyta: „<...> pats rašęs knygeles lietuvių, lenkų ir lotynų kalbomis <...>“ (p. 359), – ir tai kalbant apie laikotarpį, kai tą „lietuviškų knygelių“ tebuvo kaip katino ašarų.

Poskyryje yra keli stilistiškai sujaukti sakiniai (ypač nesklaidus vienas, prasidedantis žodžiais „Jeigu iš tikrųjų tokia gramatika buvo parašyta <...>“, p. 358). Vienoje vietoje vėl matyti skuboto trumpinimo ydos: vadovėlyje buvo sakinytis „Lotyniškojoje knygos dedikacijoje <...> autorius pabrėžia, kad darbą parašė tėvų kalba, sunkiai sirgdamas“ (JSLI, p. 137), LLI pataisys: „<...> autorius pabrėžia, kad darbą parašė sunkiai sirgdamas *tėvų kalba*“ (p. 359). Skamba tarsi diagnozė.

Ir dar. E. Ulčinaitė poskyryje „Mokyklinis teatras ir drama“ pristatė Vilniaus universiteto dramaturgą Grigalių Knapijų (p. 276–277), ten pat paminėdama, kad šis autorius buvo taip pat ir „žymus <...> leksiko-

grafas“, kad jo žodynu vėliau rėmėsi Sirvydas. Dabar A. Jovaišo tekste randame teiginį, kad III Sirvydo žodyno leidimas „sudarytas pagal <...> Grigaliaus Knapskio <...> žodyną <...>“ (p. 362); skliausteliuose dar pateikta nežinia iš kur atsiradusi neva lotyniška forma „Knapius [=Cnapius]“. Jei jau taip, tada derėjo Ulčinaitei palikti jos „Radvilas“ su „Chodkevičiais“.

Poskyris apie Saliamoną Slavočinskį ir jo giesmyną (p. 363–367) iš pirmo žvilgsnio daro nuoseklus, gerai argumentuoto teksto išpūdį. Tačiau ir čia ne viskas pakankamai apgalvota, o redaktoriaus pasidaruota (jei darbuotasi) dar menkliau.

Visų pirma užkliūva autoriaus teiginys, neva Slavočinskio giesmyno dedikacijoje „pasakyta, kad „šioms giesmėms gimtąja kalba pasirodyti“ reikėjo vyskupo pagalbos“ (p. 364). Gretimame puslapyje netgi pui-kuojasi, kaip skelbia parašas, „Žemaičių vyskupo Jurgio Tiškevičiaus herbas“ (iš tikrųjų – neindividualizuotas Tiškevičių giminės herbas). Pasidomėję, kuo pagrįsta tokia sąsaja, atsiverčiame R. Koženiausienės „Prakalbas ir dedikacijas“ (A. Jovaišas juk cituoja šios mokslininkės vertimą, nors tai niekur nenurodyta) ir skaitome: „Šviesiausiasis Vyskupe, šioms giesmėms gimtąja kalba pasirodyti būtinai reikėjo spindinčios Tavo, Tėvynės Tėvo, šviesos“ (23, p. 308). Apie paramą tiesiogiai nieko nepasakyta, tam tikrų įtarimų kelia paminėtoji „šviesa“. Pažvelgę į lotynišką originalo tekstą (faksimilę žr. 23, p. 302–303) matome, kad pažodinis vertimas turėtų būti maždaug toks: „[Giesmės] yra [parašytos] gimtąja [arba: tėvų, lot. *patria*] kalba, Šviesiausiasis, [tač] po [tavo.] Tėvynės Tėvo, šviesa viešumos šviesą privalėjo išvysti“. Akivaizdu, kad retoriškai gretinami žodžių junginiai *patria lingua* – *Parentis Patriae* ir *sub [tua] luce* – *publicam lucem*. Vyskupo „šviesa“ – tai, be abejo, aliuzija į pagrindinę jo herbo figūrą – Pusmėnulį su žvaigžde. Taigi Slavočinskio tekste jokių žinių, leidžiančių kalbėti apie konkrečią J. Tiškevičiaus paramą, nėra. Istoriniai duomenys šiuo atveju ne tokie vienareikšmiai, kaip dėl anksčiau aptarto E. Valavičiaus. Pvz., I. Lukšaitė mini J. Tiškevičių, kalbėdama apie Katalikų Bažnyčios pastangas XVII a. viduryje didinti savo įtaką pasitelkiant lietuvių kalbą, bet pavadina ją tik vienu iš „uol[ių] <...> Tridento nuostatų vykdytojų“; tarp asmenų, nuveikusių šį tą pozityvaus lietuviybės srityje, jo pavardės nėra (19, p. 225–226). Tiesioginė vyskupo J. Tiškevičiaus parama giesmyno leidimui geriausiu atveju lieka tik hipotetinė (plg. LSL, p. 88). Taigi galime sakyti, kad šioje vietoje A. Jovaišas vėl pagražino pilką tikrovę. Nesunkiai įžiūrimas ir taurus,

nors nelabai moksliškas jo siekis: „padovanoti“ Lietuvos kultūrai dar porą Merkelių Giedraičių.

Vietoj tos iliustracijos su herbu arba kitame puslapyje geriau jau būtų įdėta kurio nors giesmyno puslapio faksimilė – įdėsmenis skaitytojas galbūt pastebėtų, kad šiame leidinyje „pirmą kartą gausiai panaudotas lotyniškas šriftas vietoj anuomet įprasto gotiško“ (73, p. 208).

Daug rimtesnis priekaištas išsakytinas dėl to, kad knyga, iki šiol ataminė bet kokioms Slavočinskio giesmyno studijoms, – 1958 m. J. Lebedžio parengtas leidimas – tekste aptarta (p. 363), bet čia pat išnašoje nenurodyta, taigi literatūros sąrašė pagal pavardę „Slavočinskis“ jos ieškoti neverta. Vienintelė išnaša, rodanti į šį leidinį, šmėkšteli tik paskutiniame poskyrio puslapyje (p. 367), ir ta „prikabinta“ nei šiaip, nei taip, mat joje įrašytas įvadinis J. Lebedžio straipsnis, o pažymėta ji po giesmės citatos, t.y. veda į fotografuotinės giesmyno kopijos puslapius.

Toje poskyrio vietoje, kur apibūdinama Slavočinskio giesmyno kalba, akis bado keistos klaidos. Nors išnašoje nurodytas Z. Zinkevičiaus straipsnis, tiesiog pėda pėdon sekama minėtuojų J. Lebedžio įvadu. Tai štai, LLI teigiama, kad „[a]rchajinį atspalvį kalbai suteikia <...> enklitiniai įvaizdžiai [=įvardžiai]“, o paskui pateikiamas tokio neva „įvaizdžio“ pavyzdys: „apleidai – *apleidai* mane [=apleidaim – apleidai mane]“ (plg. 25, p. 26, taip pat LSL, p. 90). Čia pat, kaip termino „poetinė laisvė“ lotyniškas atitikmuo, įrašyta „*licentia poetika* [=poetica]“ (p. 365). Kitame puslapyje vietoj „Kartey (karčiai) verkdamos“ (plg. 25, p. 36) įrašyta „Karštai verkdamos“ (p. 366). Ir stilius čia kapotas, šokama nuo kalbėjimo trečiuoju asmeniu prie beasmenio nusakymo būdo ir atgal, dviejuose beveik vienas po kito einančiuose sakiniuose tas pats tarinys – „mokėjo“.

Tolimesnėje pastraipoje vėl pasidarbavo nematomas „taisytojas“, taigi paaiškinimas, kas yra moteriški rimai, išėjo gan mįslingas: „kirtis antrame skiemenyje eilutės gale“ (vadovėlyje suformuluota aiškiai: „kirtis antrame skiemenyje nuo eilutės galo“ (JSL, p. 141)).

Poskyrio pabaigoje žioji spąstai neatidiesiems: jis užbaigiamas tikrai gražia giesmės citata, bet toji teksto dalis vizualiai niekaip neatskirta nuo Slavočinskio giesmyno aptarimo (net nauja eilute nepradėta), taigi dažnas tą giesmę priskirs Slavočinskiui (iš tiesų ji išspausdinta Roberto Bellarmino katekizmo vertime (1677), apie kurį A. Jovaišas kalbės kitoje teksto vietoje).

Trečiojo šio skyriaus poskyrio antraštė nustebina vos pamatyta „Turinyje“. Logiška būtų tikėtis „Knygos nobažnystės krikščioniškos“, o ne

asmeniškai S. Jaugelio-Telegos pristatymo, – juk tas sudėtinis leidinys, šiaip ar taip, yra didžiausia XVII amžiaus lietuviška knyga, o dėl konkretaus Jaugelio-Telegos indėlio dar ne viskas aišku. Pasirodo, tokiu būdu autorius garbingai mus išpėjo: poskyryje plačiau kalbama tik apie vieną „Knygos nobažnystės“ dalį – giesmyną. Kitos dalys tik išvardintos poskyrio pradžioje, čia pat nurodytos ir jų parengėjų pavardės. Tai keista, turint omenyje, kad anoniminiam 1605 m. Lėdesmos katekizmo vertimui buvo atriektas visas poskyris. Beje, „Knygoje nobažnystės“ esančio katekizmo autorius net nelaiko atskira leidinio dalimi.

Tenka konstatuoti, kad A. Jovaišui būtų labai pravertęs nedidelis, bet pakankamai aukšto mokslinio lygio leidinys, kažkodėl nepatekęs į jo akiratį, – „*Knyga nobažnystės krikščioniškos*“ (1653) – XVII a. Lietuvos kultūros paminklas“, ypač čia įdėti Ingės Lukšaitės ir Dainoros Pociūtės straipsniai. D. Pociūtė, pavyzdžiui, nurodo, kad kaip tik „Knygos“ maldynas, kurį A. Jovaišas visiškai ignoruoja, buvo „naujas žanrų požiūriu“ (47, p. 41); abi minėtosios tyrinėtojos skiria ne tris, o keturias knygos dalis, nors katekizmas ir neturi atskiro antraštinio lapo.

I. Lukšaitės straipsnyje gausu medžiagos, rodančios, kad XVII a. viduryje Didžiosios Lietuvos evangelikai reformatai ne šiaip dėl neaiškių priežasčių suaktyvėjo (plg. p. 367), – jie buvo aktyvūs ištisus dešimtmečius, tik knygas leido lenkų kalba, o aptariamuoju laikotarpiu, jų Bažnyčios padėčiai valstybėje vis prastėjant, tiesiog ėmėsi ieškoti atsparumo rezervų pačių bendruomenių viduje (32, p. 6). Taigi „*Knyga nobažnystės*“ buvo tokio atsisukimo į vidaus galimybes ženklas“ (32, p. 7). A. Jovaišas apie Kėdainius, kaip reikšmingiausią Lietuvos kalvinistų kultūros centrą, prabyla tik ėmėsis aptarinėti „Knygos“ dedikaciją Jonušui Radvilai (p. 369), nors kur kas logiškiau būtų buvę šia tema pradėti visą poskyrį. Po lenkiškosios dedikacijos (taip pat J. Radvilai) paminėjimo randame keistą teiginį, lyg ir išvadą: „Vadinasi, Lietuvos reformatai rado bendrą kalbą su aukščiausiais valstybės pareigūnais, išpažįstančiais tą patį tikėjimą“, – tarsi jie visi nebūtų buvę tos pačios religinės bendruomenės nariai, veikiantys petys petin vis nepalankesnėje aplinkoje, tarsi privatus miestas Kėdainiai nebūtų tarpę po savininko, to paties Jonušo Radvilos, sparnu. Lituanistinė šios bendruomenės veikla buvo ne sporadiška, o gerai suplanuota ir kryptinga. Ir spaustuvė čia anaip tol ne pati savaimė „veikė“, kaip pasakyta antrajame poskyrio sakinyje (p. 367). Vėliau (p. 369) ta informacija papildyta ir sukonkretinta, bet abiejose vietose pateikta neteisinga spaustuvininko vardo forma.

Lituanistikoje tas iš Gdansko atvykęs spaustuvininkas tradiciškai vadinamas taip, kaip pats pasirašė „Knygos nobažnystės“ antraštiniame lape – Joachimas (kartais Joakimas) Jurgis Rhetas (neretai lietuvinama „Retas“). Tad neaišku, kodėl LLI prie lietuviškos pavardės formos „Retas“ nurodyti ne įprastiniai – „J. J.“, – bet vokiški (lotyniški?) inicialai „J.G.“ (p. 367, 369). Savo pavardę šis asmuo lotyniškai rašė „Rhetius“ (Z. Zinkevičius dar pridėdą „Rhetus“, 73, p. 214), vokiškai – „Rhete“. LLI, kaip originali, nurodoma nežinia iš kur paimta forma „Rhet“ (p. 367); tas pat ir asmenvardžių rodyklėje.

Ir paties Jaugelio-Telegos pavardės originalo forma 368 p. nurodyta „Jawgiel“, nors „Knygos nobažnystės“ „Prakalbos į malonųjį skaitytoją krikščionių“ fotokopijoje (žr. 23, p. 318) aiškiai matyti lenkiška kilmininko forma *IAWGILA*, taigi atstatytas vardininkas būtų „Jawgil“ (kaip tik taip, beje, ta forma pateikta ką tik pasirodžiusio naujo fotografuotinio leidimo įvadiniame straipsnyje; aut. D. Pociūtė).

Moksliskai nekorektiškas A. Jovaišo teiginys, kad Jaugelis-Telega „[b]uvo lyginamas su lenkais M. Rėjumi <...>, J. Kochanovskiu, vokiečių giesmių kūrėju A. Lobvazeriu [=Lobvaseriu, vok. *Lobwasser*], prancūzų <...> poetu K. Maro <...>“, – visa tai paimta iš „Prakalbos į malonųjį skaitytoją krikščionių“, kur tėra pasakyta, kad kaip lenkai, vokiečiai bei prancūzai turi giesmynus tautinėmis kalbomis (čia ir suminėtos tos pavardės), taip „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė šiuo mūsų kėdainiškųjų poetų „Psalmynu“ neabejojamai gerai gali naudotis“ (cit. iš: 23, 324).

Panaši ir menkai argumentuota autoriaus prielaida (p. 368), neva Jaugelis-Telega „[i]š bajorų turėjo įkaitu paėmęs <...> žemės Bačėnuose, tad jam buvo žinomos ir iš ten kilusio M. Daukšos knygos“ (teiginys, matyt, sukompiliuotas iš kelių Z. Zinkevičiaus sakinių (73, p. 216), nors šio formuluotė kur kas atsargesnė). Manytume, jei Jaugelis-Telega žinojo Daukšos darbus, tai dėl savo lituanistinių interesų, o ne dėl įkeistos žemės, – realiame gyvenime žinios apie iš kokio nors krašto kilusius švieuosius įdomios tik tiems, kuriems jau ir šiaip jų pavardės kažką sako.

Poskyrio kompozicija padrikoka, regis, niekaip negalėta apsispręsti, kurioje vietoje tinka kalbėti apie lietuvišką eiliuotąją dedikaciją (E. Ulcinaitė ją jau pristatė poskyryje „Senosios raštijos žanrų sklaida ir plėtotė“, ten įdėta ir faksimilė, bet nuorodos į anuos LLI puslapius, aišku, nėra). J. Radvilos biografijos faktai, LLI pateikti pramaišiu su žiniomis apie Kėdainių kultūros centrą, irgi labiau būtų tikę apžvalginiam skirsniiui poskyrio pradžioje (tokio čia labiausiai ir trūksta).

Galima susigaudyti, kodėl garsioji „Giesmė apie pavietrį gailingą“ cituojama iš „Lietuvių literatūros skaitinių“, – juose išspausdintas pilnesnis tekstas nei LLICH<sup>28</sup>, nors cituojamosios strofos yra ir ten (LLICH, p. 82–83). Blogiau, kad pacituota netiksliai: antrosios strofos paskutiniųjų eilučių rimai „rausti“ – „skausti“ sušiuolaikinti į „rauda“ – „skauda“. Ar manyta, kad LLI skaitytojas nesupras formų, pateiktų literatūros skaitiniuose vyresniosioms klasėms?

Esama šiame poskyryje ir vieno faktinio liapsuso (p. 369 Jonas Kazokas Lietuvis paverstas J. Morkūno rėmėju), ir stilistiškai negrabių sakinių, bet vis dėlto apmaudžiausia, kad ničnieko, išskyrus kelis sausus faktus, nesužinojome apie kitas „Knygos nobažnystės“ dalis.

Pačioje nedidelio (tai suprantama) poskyrio apie Samuelį Boguslovą Chilinskį pradžioje įvelta gal perrašymo, gal korektūros klaida smarkiai iškraipo visą teiginio prasmę. Čia parašyta: S.B. Chilinskis „[s]ave vadino *lietuwnykų* <sic!> *Chilinsku*“ (p. 371). Žinia greičiausiai paimta iš Z. Zinkevičiaus teksto, tačiau ten skaitome, kad Biblijos vertimo antraštiniame lape vertėjas taip pažymėjo savo tautybę: „BIBLIA tatey ira Rasz-tas Szwėtas... Pirmą kartą dabar perguldytas Lietuwiszkañ liežuwin <...> nog Samuelies Baguslawo Chylinska Lietuwniko“ (73, p. 223). Taigi „lietuwnykų Chilinsku“ šis raštijos veikėjas savęs tikrai nevadino.

Atsargus Zinkevičiaus pasakymas „Linkstama manyti, kad jis vertė iš olandiško <leidimo>, lygindamas su hebrajišku tekstu“ (73, p. 225) LLI paverstas kategorišku teiginiu „Vertė iš olandiško vertimo“ (p. 371).

Poskyryje nėra nė žodžio apie to Biblijos vertimo ypatumus ir kokybę. Jį būtų praturtinę keli Z. Zinkevičiaus pastebėjimai šia tema, pvz., kad nelietuviškų sintaksinių konstrukcijų čia vis dėlto „mažiau negu Petkevičiaus „Katekizme“ ar Morkūno postilėje“, kad polonizmai irgi „nėra tokie gausūs, kaip ankstyvuosiuose kalvinų leidiniuose“ (73, p. 227). Dar nepaprastai įdomi Z. Zinkevičiaus pateikta informacija, kad Chilinskio vertimo „lietuviškų tekstų nuotrupos pateko į įvairius poliglotinius rinkinius, kurie buvo labai populiariūs XVII–XVIII a.“, ir tai „išgarsino lietuvių kalbą Vakarų Europoje“ (*ibidem*), – tokia citata LLI poskyrį tikrai būtų papuošusi.

Po šio poskyrio, palikus tarpelį, įdėta apžvalginio pobūdžio pastraipa, kur apgailestaujama, kad „[l]iteratūrinis, kultūrinis gyvenimas LDK

<sup>28</sup> Antologijoje *Giesmės Dangaus Miestui* dėl nepaaiškintų priežasčių šios giesmės nėra.

XVIII a. pradėjo atsilikti nuo Mažosios Lietuvos“ (p. 371), pateikiama statistika, kiek knygų XVIII a. I pusėje buvo išleista Mažojoje ir kiek – Didžiojoje Lietuvoje, pažymimas vis didesnis LDK leistų lietuviškų tekstų užterštumas polonizmais, – ir visa tai teisinga, tačiau po to, kaip pirmasis autorius, atstovaujās šiam laikotarpiui, pristatomas Pranciškus Šrubauskis, gimęs ir miręs XVII-ame amžiuje, dar J. Lebedžio apibūdintas, kaip „vienas pirmųjų XVII a. antrosios pusės rašytojų“ (LSLL, p. 140).

Kone pusę P. Šrubauskiui skirto poskyrio užima jo asmenybės apibūdinimas. Be abejo, ir asmenybė buvo neordinarinė, ir tos žinios apie ją unikalios, bet tokiu atveju derėjo išnašoje nurodyti tikrąjį, pirminį duomenų šaltinį, Juozo Tininio verstą Jėzuitų archyvo Romoje dokumentą, – nuorodos į V. Biržiškos „Aleksandryną“ (p. 372) nepakanka.

Šis nedidukas poskyris būtų visai neblogas, jei stropiau būtų pasidarbavę teksto tvarkytojai. Giesmyno „Balsas širdies“ antraštėje praleistas įvardis „jo“ (o tas „jis“ ten, beje, Viešpats Dievas); į tą patį sakinį įterpti du visiškai nereikalingi kableliai (*ibidem*).

Nenurodyta lenkiška Šrubauskio pavardės forma, kuria jis pats pasirašinėjo – „Szrubowski“ (*ibidem*).

Palikta logikos klaida pasakyme „žmones ir vaikus mokė tikėjimo tiesų“ (*ibidem*).

Netaisyklingai pavartotas terminas „de visu“ (*ibidem*).

Neaišku, kaip derėtų suprasti apibūdinimą „protingai sukurta giesmė“ (p. 373).

Apgaildestaujama, kad „Balso širdies“ vertimuose „buvo pasukta priešingu keliu negu ėjo M. Daukša, K. Sirvydas, S. Slavočinskis“, kad Šrubauskio giesmyne „lietuviški žodžiai buvo keičiami barbarizmais“, ir čia pat konstatuojama: „Tai būdinga lietuvių Barokui“ (*ibidem*). Ar reikia suprasti, kad Sirvydas su Slavočinskiu priklauso kažkuriai kitai epochai?

Ir tikrai nederėjo palikti esamąjį laiką sakinyje „„Balsas širdies“ yra viena populiariausių lietuviškų knygų“ (p. 372).

O štai tolimesnis poskyris apie Mykolą Olševskį nuteikia maloniai. Aišku, labai gerai, kad A. Jovaišas jau galėjo naudotis Artūro Tereškino ir Miko Vaicekausko straipsniais, radikaliai (plg. LSLL, p. 142–143) pakeitusiais ne tik požiūrį į Olševskio „Bromą“, bet ir pačius lietuviškų vėlyvojo baroko tekstų vertinimo kriterijus. Bet ir autoriaus padirbėta gražiai: poskyris atrodo parašytas įkvėptai, vienu užsimojimu, su simpatija „herojui“ – ir vaizdingai. Gal verta buvo pridėti dar daugiau iliustracinės medžiagos (citatų), ypač apie pragaro vaizdus, kuriuos Olševs-

kis iš tiesų piešia taip, tarsi pats ten būtų lankęsis. Na ir, žinoma, derėjo nurodyti, iš kur cituojama „Broma“.

Toliau poskiryje „Kiti leidiniai“ (p. 375–376) pristatomas XVIII a. giesmynas „Giesmės apie Švenčiausią Paną Mariją“, konkrečiai – tikrai pati įdomiausia jame esanti (ir apskritai to laikotarpio) „Giesmė apie smertį“. Tik nurodytame šaltinyje – „Giesmėse Dangaus Miestui“ – ji pavadinta „Giesme apie mirtį“, o ir citata nėra tiksliai nurašyta iš ten (sakytume, hibridas iš nurodytojo šaltinio versijos ir M. Biržiškos varianto, žr. 2, p. 177–180). Tai formalumas; rimtą apmaudą kelia, kad nepasinaudota proga akcentuoti, jog ši giesmė – vienintelis toks ryškus „mirties šokio“, arba *danse macabre*, siužeto perteikinytis lietuvių literatūroje, galima sakyti – žanro grynuolis. Ir pacituoti tikrai buvo galima daugiau nei dvi strofas, – iš jų nevaržomo mirties siautėjimo vaizdas nespėja susidaryti.

Skyrių užbaigia poskyris „Lietuvos kalbų visuma“ (p. 376). Tai viena (!) 7 eilučių pastraipa apie anoniminę 1737 m. gramatiką. Ar tos informacijos nebuvo galima sudėti kur nors kitur (kad ir į poskyrį apie Sirvydą), klausimas retorinis. Tačiau tokie medžiagos struktūrinimo netolydumai tikrai „neprideda balų“ visai LLI, ypač jei palyginsime A. Jovaišo skyrius su E. Ulčinaitės skyriais, – pastaruosiuose net reikšmingesniems autoriams, išskyrus Roizijų „Renesanso literatūros“ dalyje ir Sarbievijų „Baroko literatūroje“, nesuteikta garbė „gauti“ po specialų poskyrį.

Trečiasis dalies apie baroką skyrius, pavadintas „Lietuviškos knygos Mažojoje Lietuvoje“, pradedamas konstatavimu: „Kaip atskiras lietuvių literatūros žanras XVII a. įsitvirtino Mažojoje Lietuvoje liuteroniški giesmynai“ (p. 377). Atrodytų, jei jau to nebuvo padaryta anksčiau, čia būtų pats laikas paaiškinti tokį giesmynų populiarumą ir tokią jų gausą protestantiškame krašte, pabrėžti, kad ir protestantai (ne vien stačiatikiai – plg. p. 222) atsisakė instrumentinės muzikos bažnyčiose, „siekdami visų besimeldžiančiųjų bendro giedojimo liturgijoje ir <kaip tik dėl to – E.P.> pirmieji pradėjo visuotinai versti giesmes į taut[ines] kalbas ir leisti giesmynus“ (46, p. 451).

Poskyrio „Lozorius Zengštokas“ (p. 377) pradžioje pateikiamos žinios apie naujoves šio asmens parengtame giesmyne – poreformacinio laikotarpio liuteroniškas, kalvinistų giesmes, apie rekatalizacijos apraiškas. Tos žinios paimtos iš D. Pociūtės veikalo (48, p. 63–64), bet jokios nuorodos į jį nėra.

Vokiškoji Zengštoko pavardės forma buvo įrašyta, kaip žadėjo „Įvadas“, „minint pirmą kartą“, t.y. „Trumpoje Baroko epochos apžvalgoje“

(p. 244), bet tik „Sengstock“ (taip ir asmenvardžių rodyklėje). Pats jis pasirašinėjo dviem formomis: *Sengstak* ir *Sengstok*, o „Sengstocku“ jį vadino tik „Giesmių krikščioniškų ir duchauniškų“ sveikinamųjų eilėraščių autoriai (faksimiles žr. 23, p. 215–229; plg. taip pat 3, t. 1, p. 220). Apie vertimo kokybę poskyryje nepasakyta nė žodžio, nepaminėta ir nauja, vėliau Rytprūsiose labai išplitusi knygos sandaros ypatybė – autorių liaupsinantys bendradarbių eilėraščiai, J. Lebedžio pripažinti „įdomesn[iu] dalyk[u] šiame giesmyne“, net žaismingai pavadinti „reklama“ (LSLL, p. 111). Turbūt autorius manė, kad pakaks „Trumpoje apžvalgoje“ įrašytos frazės „knygą lydi keturios L. Zengštoku skirtos dedikacijos“, – tokiu atveju kaip tik jis šį kartą per daug optimistiškai įsivaizdavo savo skaitytojus. Tai juo labiau keista todėl, kad A. Jovaišas kaip tik prakalbų ir dedikacijų gausą laiko kone pagrindiniu leidinio „barokiškumo“ požymiu, kaip ne sykį matome jo tekste. Taip pat gaila, kad neskirta bent kiek daugiau dėmesio šiame giesmyne išspausdintoms A. Jomanto „raudingosioms“ maro giesmėms, iš kurių viena, kaip manoma, originali (48, p. 58–59).

Jono Rėzos pavardės vokiška forma LLI tekste apskritai nė karto neužrašyta. Asmenvardžių rodyklėje, turbūt pagal analogiją su Liudviku Rėza, pridurta „Rhesa“, bet iš tiesų esama dar trijų variantų – *Rehsa*, *Rehse*, *Rhese* (73, p. 82); „Psaltere Dovydo“ įrašyta: *per K[un.] JONA REHSA* (faksimilė žr. 23, p. 246).

J. Rėzos „Dovydo psalmynui“ skirta kiek daugiau vietos (p. 377–379). Manytume, tikrai gerai, kad pacituotos aktualios mintys iš Rėzos dedikacijos (p. 378), kad įdėtos nemažos citatos iš įdomių Kristupo Sapūno eilėraščių (p. 379); tiesa, iš LLI teksto susidaro išpūdis, tarsi tai būtų vienas tekstas, o ne du (3 išnašoje turėtų būti pažymėta „p. 277“).

Bet ir vėl – nė žodžio apie kalbinį lygį (J. Lebedys (LSLL, p. 111) ir Z. Zinkevičius (73, p. 84) pripažįsta, kad „Psaltero“ lietuviškas tekstas išėjo prastesnis nei buvo išversta Bretkūno, – manytume, tai svarbu). Taip pat neužsiminta apie tokį reikšmingą faktą, kad šis J. Rėzos leidinys – tai „pirma knyga, kurioje visiškai įtvirtinta <...> <vakarų aukštaičių> tarmė, tapusi Prūsijos lietuvių rašto kalbos pagrindu, artima ir dabartinei literatūrinei kalbai“ (LSLL, p. 111), tarmė, „kurią vėliau raštų kalboje teoriškai įtvirtino Danielius Kleinas“ (73, p. 84).

Šioje vietoje jau galima įtartį principinį A. Jovaišo apsisprendimą, itin išryškėsiantį kitoje LLI dalyje, – kiek tik įmanoma vengti kalbinės problematikos. Pritartume sprendimui atsisakyti kiekvieno leidinio,

kiekvieno autoriaus kalbos tarminių, morfologinių, leksinių, sintaksinių ypatybių nagrinėjimo (J. Lebedžio vadovėlis šiuo požiūriu tikrai neretai atrodo gerokai perkrautas), palikti tą sritį kalbos istorikams. Kita vertus, tenka pripažinti: retos kurios iš tų knygų tekstas pats savaime vertintinas iš lietuviškosios literatūrologijos pozicijų. O kaip kitaip nustatyti vertimo kokybę, jei ne vadovaujantis kalbos grynumo, leksikos turtinumo ir panašiais kriterijais? Taigi šių aspektų visiškai ignoruoti negalima, antraip nebelieka pagrindo ir pačias knygas laikyti lietuvių literatūros istorijos objektu.

Todėl manytume, kad poskyryje „Danielius Kleinas“ derėjo papasakoti ne tik apie įžymiosios jo gramatikos pratarmes bei dedikacijas, bet ir apie pačią gramatiką: kokios dalys ją sudaro, koki svarbų sprendimą Kleinui teko priimti renkantis tarminį pagrindą, kiek jis nudirbo kodifikuodamas lietuvišką garsyną ir normindamas morfologiją, pagaliau kuo iš esmės skiriasi lotyniškasis ir vokiškasis tos gramatikos variantai (plg. 73, p. 90–93). Aišku, tai ne literatūrologinė tematika, bet kai nė žodžio apie šiuos dalykus nepasakyta, skaitytojui gali kilti klausimas, kodėl jam apskritai turėtų rūpėti ta Kleino gramatika ir kodėl skyriuje „Lietuviškos knygos...“ jam siūloma gilintis į kitakalbių įvadinį tekstus.

Taip pat apmaudu, kad šiame poskyryje visai neatkreiptas dėmesys į originalią Kleino maldaknygę.

Poskyrio pradžia daro nekokį įspūdį, – tekstas prastai sukomponuotas, kimšte sukimšta informacija ir apie hipotetinę Sirvydo gramatiką, ir apie Kristupo Sapūno gramatikos publikavimo istoriją. Rezultatas toks: viename sakinyje trys pavardės, iš kurių dvi – su originalo formomis, dvi datos, viena lietuviška antraštė, viena lotyniška ir dar nuoroda, kad Katniava – „dab. Furmanovka“ (p. 379). Bėda ta, kad vėl remtasi vadovėlio tekstu (JSL, p. 144), taigi kaip visuomet kažkas iškirpta, kažkas įterpta. Vėl turime ryškų tokio „taisymo“ pėdsaką: „Rašydamas pirmąją spausdintą <?> lietuvių kalbos gramatiką, D. Kleinas jautėsi, lyg ritintų Sizifo akmenį. D. Kleinas savo „akmenį“ užritino“ (*ibidem*, plg. JSL, p. 144–145).

Nenurodytos Kleino pavardės formos kitomis kalbomis (pats jis pasirašinėjo *Klein*, bet lotyniškuose kolegų tekstuose vadinamas ir *Kleinius*). Užuoat plačiau papasakojus apie neeilinę šio žmogaus asmenybę, apie nepaprastą jo išsilavinimą (plg. 73, p. 88) kažkodėl įstringama ties neįgyvendintu jo projektu steigti Tilžėje spaustuvę. Bet blogiausia štai kas. Net vadovėlyje (JSL, p. 144) atitinkamo poskyrio pradžioje keliomis

eilutėmis buvo nušviesta lietuviškosios raštijos situacija Rytprūsiuose XVII a. viduryje. LLI pradedama tiesiai nuo Kleino pristatymo, ir tik antroje poskyrio pusėje nei iš šio, nei iš to konstatuojama: „Taigi Frydricho Vilhelmo „Visuotinis nuostatas“ D. Kleino interpretuojamas kaip ypatingos reikšmės ir didelio masto lietuviška programa“ (p. 383). Betgi apie tą „Nuostatą“ (kitų autorių, beje, vadinamą „Potvarkiu“ – plg. LSLL, p. 112; 73, p. 87) iki šiol kalbėta tik „Trumpoje Baroko epochos apžvalgoje“, t.y. kone prieš 140 puslapių! Matyt, rašydamas A. Jovaišas neįsivaizdavo, kad tarp to poskyrio ir dabar aptariamo skyriaus bus įterptas didžiulis E. Ulčinaitės „gabalas“. Sakytume, čia ypač aiškiai matyti pagrindinė knygos sąrangos yda.

Nusprendęs papildyti vadovėlio tekstą nauja informacija, autorius įvėlė netikslumą: pirma papasakojama, kad „[l]otyniškoje gramatikos pratarinėje“ Kleinas rašo, kaip visus sunkumus nugalėjo nepaliaujamu darbu, ir atmeta „vokietintųjų“ teiginį, neva nesą galima parašyti lietuvių kalbos gramatikos; po to eina dvi citatos su komentarais – lyg ir iš tos pačios pratarinės (plg. JSLL, p. 144–145). O paskui, minėtame papildyme, kaip dar vienas Kleino rašinys, pristatoma dedikacija Frydrichui Vilhelmui, pateikiama jos citata. Betgi apie „viską nugalėjusį darbą“ Kleinas rašo kaip tik šitoje dedikacijoje, o ne „Prakalboje skaitytojui su sveikinimu“ (žr. 23, p. 378 ir p. 380–383).

Tik ta poskyrio dalis, kurią A. Jovaišas parašė „atitrūkęs nuo vadovėlio“ (p. 381–384), t.y. skirsnis apie D. Kleino giesmyną, yra sklandi, nuosekli ir tokiam veikalui, kaip LLI, deramo mokslinio lygio. Daug dėmesio skirta eiliuotosioms dedikacijoms (jos to vertos, ypač fenomenalusis Vilhelmo Martinio eilėraštis su etnografinėmis detalėmis), bet pateikta pakankamai informacijos ir apie „Naujų giesmių knygų“ vokiškoje prakalboje aptartus poetikos klausimus. Trūkumų vos keli. Svarbiausia – nenurodyta, iš kur cituojamos dvi šio giesmyno giesmės (p. 383–384). Nelabai gerai, kad poskyris vėl užbaigtas – kaip kirviu nukirstas, nė menkiausio apibendrinimo apie Kleino darbų reikšmę tolimesnei lietuviškosios raštijos raidai. Ir dar kliūva Merkelio Švobos pavardės vokiškos fromos: pateikta „Schwab“ ir „Schwob“ (p. 384), o štai V. Biržiška teigia, kad jis „[s]avo pavardę rašė Schwabe“ (3, t. 1, p. 338; plg. 22, p. 727).

Užtat po to įdėtas nedidukas poskyris „Susidomėjimas lietuvių leksikografija“ (p. 385) tikrai išmuša iš vėžių. Jis pradedamas itin keistu pastebėjimu: „Baroko epocha pasižymi ne tik mąstymo ir jausmų sudėtingumu ir religingumu, bet ir, tarsi kokia priešingybe, – susidomėjimu

filologinėmis problemomis“. Tada primenami Kleino bei Sirvydo leksikografiniai darbai, pažymima, kad šioje srityje buvo dirbama ir toliau, o po to padaroma išvada: „Todėl filologinius tyrinėjimus reikia laikyti būdingu Baroko požymiu“. Tarsi mokslo pažanga būtų tiesiogiai susijusi su literatūros ir meno srovėmis! Kaip gi autorius suvokia tą baroką? Kaip chronologinių rėmų „XVII a. II p.–XVIII a.“ atitikmenį? Ir kodėl domėjimasis filologinėmis problemomis traktuojamas kaip religingumo priešingybė? Juk Mažojoje Lietuvoje tas domėjimasis turėjo labai pragmatišką ir tiesiogiai su Bažnyčios reikalais susijusį pagrindą, – reikėjo tobulinti lietuviškų religinių leidinių kalbos kokybę. Be to, jeigu „filologiniai tyrinėjimai“ – toks būdingas baroko požymis, tai Didžiojoje Lietuvoje po Sirvydo turbūt prasidėjo kažkokia kita epocha? Trumpai tariant, su tokia baroko koncepcija šios recenzijos autorė susidūrė pirmą kartą.

Be to, jeigu jau nuspręsta visas žinias apie bendrą leksikografijos raidą sudėti į vieną poskyrį, ar nevertėjo jo įterpti prieš skirtąjį Kleinui? Tada bent jau apie nelaimingąją Sapūno gramatiką nebūtų tekę kalbėti trijose vietose – poskyriuose apie J. Rėžą, D. Kleiną (kaip sakėme, su visomis datomis) ir dabar vėl.

Dar viena pastaba. Skyriuose apie XVIII amžių A. Jovaišas lotyniškų veikalų antraštes pateikia nurašytas paraidžiui, su visais „*Litvanico-Germanicum*“ ir „*Germanico-Lithvana*“. Taip elgiasi bibliografai ir knygotyrininkai, bet tarp literatūrologų įprasta norminti varijuojančią *u* ir *v* (taip pat *i* ir *j*) rašybą, – šiuo atveju turėtų būti *Lit(h)uan-*. Taip pat derėtų rašyti ne *lingva*, o *lingua*.

Skyrių „Lietuviškos knygos Mažojoje Lietuvoje“ užbaigia poskyriai „Etnografiniai aprašymai“ (p. 385–386), „Teodoras Lepneris“ (p. 386–387) ir „Matas Pretorijus“ (p. 387–388). Visuose pasakojama apie etnografinio pobūdžio veikalus, iš kurių nė vienas nėra lietuviška knyga (net Bretkūnas savo „Prūsų krašto kroniką“ rašė vokiškai). Regis, ilgai nesvarsčius paprasčiausiai nueita J. Lebedžio pramintu taku: jo vadovylyje irgi po XVII a. II p. žodynų bei gramatikų apžvalgos eina skirsneliai apie Lepnerį bei Pretorijų, turinyje apjungti sąlygine antrašte „[Etnografiniai darbai]“. Tik atitinkamas šio vadovėlio skyrius pavadintas „Literatūra Prūsijoje“, o poskyris – „Pasaulietinė literatūra“, taigi joks aptariamų veikalų „lietuviškumas“ nesuponuojamas. LLI poskyrio „Etnografiniai aprašymai“ dalis apie Mažąją Lietuvą ir parašyta, regis, sekant J. Lebedžio tekstu (LSLL, p. 136), nors nėra jokių nuorodų. Šiame poskyryje derėjo bent vidinė antrašte paryškinti Erhardo Vagnerio pavardę, – juk jo

knygelė publikuota lietuviškai, nesunkiai prieinama ir tikrai pravarti pasiskaityti. Tiesa, jei kas literatūros sąrašė nepasižiūrės, iš kur paimtas išnašoje nurodytas straipsnis, apie lietuviškąjį leidimą taip ir liks nesužinojęs.

Poskyris „Teodoras Lepneris“ – kone ištisinė žinių apie „Prūsų lietuvių“ turinį sangrūda be jokios aiškos sistemos. Būtų pravertę pacituoti J. Lebedžio pastebėjimą, kad „[l]ietuvius valstiečius jis <Lepneris> apibūdina daug palankiau, negu kai kurie to meto vokiečių dvasininkai apibūdindavo vokiečių valstiečius“ (LSLL, p. 161). Ir be reikalo autorius priekaištauja, kad „T. Lepneris švelnų meilės jausmų reiškimą lietuvių liaudies poezijoje visai nepagrįstai siejo su erotika“ (p. 386). Kaip kas supranta tą erotiką! Antai L. Rėza, klasifikuodamas lietuvių liaudies dainas, kaip didžiausią išskyrė „erotinių“ dainų grupę, tokiomis laikydamas visas dainas apie „lietuvės mergelės gyvenimo kelią – nuo vaikystės iki išteikėjimo, poveidybinio gyvenimo“ (27, p. 596). Paprasčiausiai žodis „erotinis“ (lot. *eroticus*) buvo suprantamas kaip „meilės, apie meilę“.

Poskyryje „Matas Pretorijus“ beveik ištisai kalbama apie šio veikėjo biografiją ir „Prūsijos įdomybių“ sandarą. Turinys gana abstrakčiai aptartas dviejose paskutinėse pastraipose.

Skyrius užbaigiamas įprastiniu trimis žvaigždutėmis atskirtu apibendrinimu (p. 389–390), kuris šįkart kaip reta konspektyvaus stiliaus, bet netikslumų vis tiek neišvengta. Barokas „apkaltintas“ dėl Didžiosios Lietuvos negandų, prasidėjusių XVII a. viduryje. Toliau 1737 m. anoniminė gramatika priskirta ne XVIII a. viduriui, o pradžiai. Apžvelgiant LDK lotyniškąją literatūrą teigiama, kad „įvairios apimties lyrinius ir epinius kūrinius“ rašiusiųjų dauguma buvo „susiję su Radvilų aplinka“ (p. 390), – toks apibendrinimas tinka tik E. Ulčinaitės poskyriui „Dvarų poetų kūryba“. Toliau minimi L. Bojeris ir J. Benetis (Ulčinaitės vadinas Benetu) su Radvilų aplinka tikrai nesusiję, o M.K. Šemeta apskritai priklausė Jonušo Radvilos priešininkų stovyklai.

Dar esama tikro galvosūkio: ir „Trumpoje Baroko epochos apžvalgoje“, ir dabar vėl šiame apibendrinime A. Jovaišas teigia, kad Mažojoje Lietuvoje paskutiniu barokiniu lietuvišku leidiniu laikytinos Jono Šulco „Ezopo pasakėčios“ (p. 245 ir 389). Teiginys ir pats savaime ginčytinas, bet klausimas kitas: jei autorius tvirtai laikosi tokios nuomonės, kur tada dalyje, skirtoje baroko literatūrai, bent viena eilutė apie J. Šulcą ir jo parengtą knygą? Kaip taip gali būti, kad raštijos veikėjas minimas tik įžangoje ir apibendrinime? Ką gi tada pastarasis „apibendrina“?

Čia pat, p. 389, stengiantis nepavartoti žodžių junginio „kalbinė polemika“, trumpai aptariamos „Ezopo pasakėčių“ pasirodymo aplinkybės. Šiame aptarime keistokai suformuluota Šulco ir jo amžininkų aptarinėta problema – „kaip rašyti nemokytiems valstiečiams“. Tarsi nemokyti valstiečiai būtų mokęję skaityti.

Neilga ketvirtoji LLI dalis „Švietimo epochos literatūra“ dėsningai pradedama „Trumpa Švietimo epochos apžvalga“, kuri – irgi jau dėsningai – nuvilia. Vėl nueita pramintu keliu: paimita, kas turėta, šis tas pridėta... „Kas turėta“ – tai daugysk minėtasis vadovėlis (JSL, p. 172). Tai gi „Trumpoje apžvalgoje“ nemažai vietos skirta Prancūzijos Didžiajai revoliucijai, mums vaizdingai pasakojama, kaip „lėkė didikų <...> galvos“, su atsidūsėjimu pranešama, kad „[g]iljotinuotas ne tik Prancūzijos karalius Liudvikas XVI, bet ir jo žmona karalienė Marija Antuanetė...“ (p. 393). Čia ir minėtasis paaiškinimas, kas yra giljotina, ir didžiąja raide įrašytas „Klasicizmas“ (p. 394).

Apšvietos sąvoka aiškinama iš klasių kovos pozicijų. Tiesą sakant, užuot paaiškinus viskas tik supainiojama. Tai teigiama, kad švietėjai „pripažino tautosakos meninę vertę“ (p. 393), tai šokama prie klasicistų (reikia suprasti – irgi švietėjų) susižavėjimo antika, kuris pailiuojamas architektūriniu idealu – „pastatais su kolonomis“ (p. 394), toliau vėl pateikiamas keistos logikos pavyzdys: „Šviečiamoji epocha, kuri padėjo pagrindus tautų „pavasariams“ XIX a., t.y. tautinių kultūrų atgimimui, mūsų valstybėje baigėsi visišku Abiejų Tautų Respublikos likvidavimu 1795 m.“ (*ibidem*). Ar tai ir dėl to kaltos Šviečiamojo amžiaus idėjos?

Dalį „Švietimo epochos literatūra“ kažkodėl pradeda poskyris „Šviečiamosios reformos Vilniaus universitete“. „Kažkodėl“ sakome, nes to poskyrio paskirtis neaiški. Suprantamas noras pasidžiaugti permainomis, vykusiomis VU XVIII a. pabaigoje, pradėjus veikti Edukacinei komisijai, bet apie kokią su tuo susijusią lietuvių literatūrą galima kalbėti? Žinia, tos reformos iš dalies sukūrė prielaidas XIX a. pradžios žemaičių sąjūdžiui, bet tai juk ne šios knygos objektas!

Keista logika nustebina pats pirmas sakiny: „1773 m. popiežiaus sprendimu panaikinamas Jėzuitų ordinas, kuris nebesuspėjo atlikti švietimo reformų“ (p. 395). Tarsi būtų labai veržęsis. Sakiny šio puslapio pabaigoje (p. 395–396) lyg ir patvirtina, kad autorius Edukacinės komisijos veiklą tikrai suvokia kaip tąsą tų naujovių, kurias jėzuitai buvo pradėję diegti dėl didėjančios pijorų konkurencijos.

Nemažoje teksto pastraipoje (p. 395) ne apie reformas pasakojama, bet tiesiog vardinami iškilesni žmonės, dirbę VU XVIII a. II pusėje. Pastraipa pradėta paaiškinimu apie Lietuvos švietimo apygardas (t.y. kalbama apie jau Edukacinės komisijos įvestą tvarką), o užbaigiama observatorijos įkūrimu XVIII a. viduryje, apie kurį kažkodėl pranešama esamuojų laiku. Kitą pastraipą pradeda žinia, kad Universitete „įsteigiamos kelios architektūros ir dailės katedros“. Po kelias abiejų rūšių?

Kam reikėjo poskyryje apie šviečiamąsias reformas VU tiek vietos (p. 396) skirti J.A. Pošakovskio lenkiškiems kalendoriams, leistiems 1737–1740 m. ir ne vienu atžvilgiu (ypač istorijos traktavimu) gerokai atsiduodantiems viduramžiais (plg. 67, p. 63–64)?

Kam tiek kalbėti apie istorijos dėstymą šiame universitete XVIII a. pab.–XIX a. pr.? Net jei prof. T. Husaževskio paskaitos tikrai padarė didelį poveikį I. Onacevičiui ar J. Leleveliui (o tuo galima ir suabejoti – plg. Lelevelio prisiminimų ištrauką, cituojamą 67, p. 114), tai juk nei Lelevelis, nei Onacevičius šiame LLI tome daugiau nebefigūruos. Kam čia gilintis dar ir į T. Husaževskio biografijos peripetijas?

Žodžiu, poskyris tutintė pritutintas informacijos, pavardės jame mirgėte mirga, ir tai tik vargina – nes niekur neveda.

Toliau įdėto poskyrio „Švietimas Mažojoje Lietuvoje“ (p. 397–398) irgi nepavadinantume gerai apgalvotu. Jo tekstas paimtas iš vadovėlio (JSLL, p. 176), papildytas keletu naujų sakinių. Beje, vadovėlyje atitinkamas poskyris pavadintas „Švietimo epocha Mažojoje Lietuvoje“, tai leidžia kalbėti ir apie istorinius XVIII a. įvykius, ne vien švietimą. O LLI skaitytojas yra priverstas klausti, ką bendra su švietimu turėjo 1709–1711 m. maro padariniai bei kolonizacija.

Beje, nežinia kodėl autorius akcentuoja, kad „[m]asinė kolonizacija vyko 1732 m.“ ir kad daugiausia kolonistų atgabenta iš Zalcburgo krašto (p. 397). Šitų iš savo žemės ištremtų „zalcburgerių“ pakvietimas Prūsijon buvo tik didžiausio atgarsio Europoje susilaukusi vienkartinė akcija, ir persikėlėlių iš Zalcburgo buvo apie 2,5 karto mažiau nei atvyko kolonistų jau per pirmąją kolonizacijos laikotarpį 1710–1713 m. Apie tai išsamiai rašo Leonas Gineitis studijoje „Kristijono Donelaičio aplinka“ (6, p. 22–36, palyginimui duomenys p. 28 ir 33), tačiau A. Jovaišas šiuo veikalu nesinaudojo. O gaila.

Šiame poskyryje būtų tikę paaiškinti, kas yra pietizmas, – toliau visame skyriuje tas terminas ne sykį kartojamas, vienokie ar kitokie raštijos veikėjų sprendimai ar jų veiklos vertinimai grindžiami pietizmo įtaka,

bet apie patį judėjimą pasakyta tik tiek, kad jis „buvo nusistatęs prieš liaudies dainas“ (p. 406). Kiek plačiau paaiškinta bus tik dalyje apie K. Donelaitį, t.y. per vėlai.

Tolimesnis poskyris – „Pilypas Ruigys“ – rašytas, matyt, specialiai šiai literatūros istorijai, bet tikriausiai labai skubant. Ypač tai žymu pradinėje poskyrio dalyje (p. 398–399): medžiaga čia išdėstyta be jokios sistemos. Jau pirmoje pastraipėlėje regime skliausteliuose pateiktą vokišką pavardės formą, gimimo ir mirties datas, po to įdėta pastraipa apie tautybę (ir čia pateiktą citatą, ir pasamprotavimą, kodėl Ruigys lietuvių kalbą pavadino gimtąja, rasime dar ir 403 p.), po to (nauja eilute) pranešama: „P. Ruigys gimė Katniavoje, mirė Valtarkiemyje (dab. Olchovatka)“, tada – vėl naujoje pastraipoje – kad „pasirašydavo vokiška forma *Ruhig*“, toliau pora duomenų apie studijų metus, čia pat – apie Kaune praleistus metus, citata iš vokiškojo „Tyrinėjimo“ varianto apie ten patirtus išpučius (įsivaizduokime, kad skaitytojas to „Tyrinėjimo“ – nei vokiško, nei lotyniško – nėra nė girdejęs); minėtoji citata baigiasi žodžiais „odės, kurių reikia įdėti šioje vietoje“. Kadangi skaitytojas apie tai vis dar nieko nežino, laužtiniuose skliausteliuose paaiškinama: „[čia įdėtos lietuvių ir vokiečių kalbomis <...> trys lietuvių liaudies dainos]“ (p. 398). Paskui lyg ir pradedama kalbėti apie paskatą domėtis liaudies dainomis, gautą dar jaunystėje iš Mykolo Merlino, bet čia pat nutraukta – „apie kurią dar kalbėsime“, toliau konstatuojama, kad „Ruigys žengė toliau už savo mokytoją“, greitosiomis paaiškinama kodėl (nors skaitytojui Merlino pavardė kol kas nieko nesako) – ir vėl šokama prie biografijos.

Galima numanyti šios sumaišties priežastį. A. Jovaišas, kaip jau užsiminėme, aiškiai buvo sumanęs perversmą: kiek įmanoma eliminuoti iš literatūros istorijos kalbinę tematiką. Todėl LLI atsisakyta dar J. Lebedžio pasiūlyto medžiagos dėstymo plano: tekstą apie XVIII-ąjį amžių Mažojoje Lietuvoje pradėti pirmąja kalbine polemika, pristatyti M. Merlino idėjas, paskui – jų įgyvendintojus J. Šulčą ir Pil. Ruigį (plg. LSSL, p. 163–174). A. Jovaišas nusprendė apie tą polemiką atskirai nekalbėti, todėl Pilypas Ruigys LLI, atleiskite už kalambūrą, tarsi „iššoka iš kanapių“ tuoj po teksto apie švietimą Mažojoje Lietuvoje. Ir Merliną, ir Šulčą autoriui vis vien ne kartą tenka minėti, taigi pirmojo idėjos aptartos padrikai (p. 398, 403), o antrojo „Ezopo pasakėčių“ vertimas taip ir liko ignoruotas (tiesa, jis juk priklauso baroko literatūrai...). Tolimesnis poskyris vis vien skirtas leksikografui Jokūbui Brodovskiui (lygiai kaip LSSL). Tačiau nėra jokio specialaus skirsnelio apie J. J. Quandto komisijos leidinius, taigi žinios apie juos

išbarstytos kur pakliuvo (pirmajam lietuviškam Biblijos leidimui (!) šiuo požiūriu pasisėkė dar blogiau nei minėtai K. Sapūno gramatikai).

Poskyrio apie Pil. Ruigį pradžioje jau antrą kartą (pirmas buvo „Trumpoje apžvalgoje“) kategoriškai teigiama, kad „Lietuvių kalbos tyrinėjimas“ buvo išleistas 1745 m., nors daug kur parašyta, kad iš tiesų tas tekstas buvo išspausdintas 1747 m. drauge su žodynu ir gramatika, – tai rodo bendras antraštinis knygos lapas. Tik atskirame „Tyrinėjimo“ antraštiniame lape dėl iki galo neišaiškintų priežasčių įrašyta „1745“ (3, t. 2, p. 21; LSL, p. 170–171). Bibliografai, kaip antai Domas Kaunas, stengiasi kuo tiksliausiai fiksuoti kaip tik antraštinių lapų duomenis, bet literatūros istorikams svarbūs ir kiti aspektai. Galbūt A. Jovaišas šiuo klausimu turi kokios nors recenzentei nežinomos informacijos, – tuomet vertėjo įdėti paaiškinimą, juolab kad atsispiriant nuo skaičiaus „1745“ netgi nustatinėjamos kitų Pil. Ruigio biografijos įvykių datos (p. 398).

Labai abejotina, ar reikėjo tiek vietos (visą skirsnį p. 399–400) skirti Pil. Ruigio pažinties su K. Donelaičiu peripetijoms, dažnu atveju tik hipotetinėms. Specialiai Ruigiui skirtoje monografijoje toks skyrius būtų visai tinkamas, bet LLI? Pagaliau, pats A. Jovaišas teigia, kad „[e]ruditas P. Ruigys bus padaręs K. Donelaičiui įtakos“, tad kur kas logiškiau būtų buvę apie tą įtaką kalbėti Donelaičiui skirtoje dalyje, poskyryje „Kultūriniai-moksliniai veiksniai, formavę poetą“, o ne čia. Ypač iškrenta iš konteksto išsamiai aprašytas Donelaičio konfliktas su amtmonu Teofilium Ruigiu, kuris galbūt (!) buvo Pil. Ruigio sūnus. Ką tai turi bendra su lituanistine Pil. Ruigio veikla?

Skirsnio „Religiniai darbai“ (p. 400–403) pradžia sunkiai paskaitoma: į ją sugrūsta gausybė informacijos apie kolektyvinėmis pastangomis rengtus lietuviškus leidinius nuo pat 1701 m. Naujojo Testamento, čia pat ir duomenys apie Quandto komisijos veiklą. Įdėta negrabi citata iš Ruigio žodyno pratarmės (p. 400): keli žodžiai praleisti, vienas be reikalo pridėtas, nėra ženklų, kad kupiūruota ir cituojamo sakinio pradžia, ir pabaiga.

Sklandesnė ir visai nuosekli tik šio skirsnio dalis apie lietuviškus XVIII a. giesmynus. Toliau malonų išpūdį daro įtikinamas ir santūrus mėginimas apginti Ruigio giesmes nuo vėlesnės Gotfrydo Ostermejerio kritikos. Tačiau vėl nenurodyta, iš kur cituojamas Ruigio verstos giesmės fragmentas p. 401 ir originali giesmė p. 402 – 403.

Skirsnis „Kalbos teoretikas ir praktikas“ (p. 403) gana chaotiškas, – mat vėl Pil. Ruigio veiklos kontekste aiškinama pirmosios kalbinės polemikos problematika. Todėl mirga „kaip minėjome“, „kaip sakėme“ ir

„kalbėsime vėliau“. Vėl nekorektiška citata: jos viduje – perfrazuotas žodžių junginys, bet kabutės pažymėtos taip, tarsi viskas būtų paimta iš Ruigio „Tyrinėjimo“.

Tolimesnis poskyris – „„Meletema“ ir „Tyrinėjimas““ – prasideda pačiu didžiausiu visoje LLI faktiniu liapsusu: čia (p. 403–404) plačiai komentuojama chronograma iš „Meletemos“ antraštės (pateikiamas ir vertimas, ir uždavinio sprendimas, t.y. parodyta, kaip iš tos chronogramos apskaičiuojama data), – tačiau pacituota ne antraštinė chronograma, o visai kita, Ruigio įrašyta po dedikaciniu lietuvišku eilėraščiu Dovydui Vilkui (plg. 58, p. 167 ir 171). Antraštę nurašant, beje, praleistas žodis „globėjų“.

Vokiško „Tyrinėjimo“ turinys pristatytas sklandžiai. Gerai, kad gausiai remiamasi pačiu Pil. Ruigio tekstu. Tačiau gaila, kad visiškai ignoruoti šio traktato „populiariausi“ skyriai – „Apie lietuvių kalbos turtingumą ir tobulumą“ bei „Apie lietuvių kalbos grožį ir patrauklumą“ (kaip tik pastarojo teiginius Ruigys iliustravo liaudies dainomis). Galbūt manyta, kad citatos apie turtingą lietuvių sinonimiką, deminutyvus ir „balsių su l, r ir t“ skambumą jau nuvalkiotos, – bet juk tikrai nemažai daliai skaitytojų tai būtų buvęs atradimas! Juolab kad tie Ruigio pastebėjimai turi istoriją, – daugumą jų atkartos Ksaveras Bogušas garsiojoje 1808 m. studijoje, kuri tapo reikšmingu stimulu XIX a. tautinio atgimimo sąjūdžiui. Bet K. Bogušo nė pavardė LLI nepaminėta, jau nekalbant apie vokiškas Ruigio veikalo recepcijas (plg. LSLI, p. 173–174).

Daugiau negu keista, kad nors Ruigys pavadintas „kalbos teoretiku ir praktiku“, visame poskyryje nerasime nė sakinio apie jo žodyno turinį, – o juk tai pirmasis tautosakine medžiaga papildytas spausdintas lietuvių kalbos žodynas.

Užtat labai daug dėmesio skirta pirmajai liaudies dainų publikacijai. Paskutinis skirsnis pavadintas „Nuopelnai lietuvių folkloristikai“ (p. 405–407). Jis pagaliau parašytas atsidedus, apgalvojus medžiagos dėstymo planą, taigi ir nuoseklus, ir informatyvus, ir įdomus paskaityti. Tik be reikalo tuo, kad viena daina „Tyrinėjime“ ne ta pati, kaip „Meletemoje“, grindžiama išvada „Vadinasi, jau nuo pat XVII a. pabaigos <...> P. Ruigys domėjosi lietuvių liaudies dainomis ir jas rinko“ (p. 406). Nors ir labai knietėtų, nėra jokio pagrindo nukelti šio domėjimosi pradžią toliau į praeitį negu pirmosios kalbinės polemikos laikai (1702–1706).

Taip pat be reikalo A. Jovaišas ne itin švankias kažkokiam Kauno burmistruui priskiriamas eiles priskaičiuoja kaip šeštąją Pil. Ruigio minią liaudies dainą (*ibidem*).

Šiame skirsnys yra ir juokinga korektūros klaida: „lietuviai moka gudriai ir sąmoningai [=sąmojingai] kalbėti“ (p. 405).

Tačiau nebejuokinga, kai A. Jovaišas tam tikrus „Tyrinėjimo“ ne-nuoseklumus paaiškina taip: „Šiuo atveju turime sąvartą tarp Baroko ir Švietimo, todėl sunku apsispręsti, ant kurios iš tų dviejų „lėkštelių“ P. Ruigį dėti“. Prie anksčiau kilusio klausimo, kaip autorius supranta baroką, prisideda ir klausimas, kaip jis suvokia Švietimą? Kaip galima šitaip gretinti skirtingas – estetikos ir ideologijos – kategorijas? Beje, tradicinis, dar XVIII a. pradžioje vyravęs niekinamas požiūris į liaudies dainas aiškinamas klasicistinės estetikos kanonais, o ne „baroku“.

Apie poskyrį „Jokūbas Brodovskis“ (p. 407–408) nėra ką daug kalbėti: išskyrus Brodovskio biografijos duomenis, beveik visą jį sudaro citata iš J. Lebedžio straipsnio.

Poskyrio „Adomas Frydrikas Šimelpenigis“ pradžioje, skirsnys „Religiniai darbai“ (p. 409), vėl skaitome informaciją apie 1735 m. Biblijos vertimą (plg. p. 400) ir apie „Pagerintas giesmių knygas“ (plg. p. 401). O poskyris „Pasaulietinė kūryba“, iš kurio būtų galima tikėtis paties įdomumo (pagaliau poetinė kūryba) vėl paremtas vadovėliui rašytu tekstu (plg. JSLL, p. 179–180), ir mes vėl džiuginami tokiu stiliumi: „Iš pradžių tėvas apsimeta labai išsigandęs, kad dukros, kurią jis vadina avelė, nesuėstų... vilkas (jaunikio pavardė Vilkis!)“ (p. 410). Palyginti su vadovėliu, esama vieno naujo vertinimo: „Jį <Šimelpenigį> domino tik šeimyninė tematika, todėl ir kalbinė išraiška kasdieniška, buitishka, rodanti Baroko saulėlydį“ (*ibidem*). Kyla įtarimas, kad autorius tai prirašė, pasiskaitęs E. Ulčinaitės poskyrį „Perėjimo iš Baroko į Švietimo epochą ypatumai“ (p. 357), tačiau kas tinka J. Bakai, vargu ar mechaniškai taikytina Šimelpenigiui.

Gaila, kad tik trys eilutės (p. 411) skirtos garsiajai eiliuotai Biblijos prakalbai (ir tos kažkodėl įterptos tarp epigramų aptarimų). Eiliuotoji prakalba, nors ir ne itin sklandi ar vaizdinga, vis dėlto yra labai įdomus mūsų literatūros faktas, – jau vien dėl paties sumanymo eilėmis aprašyti Mažosios Lietuvos lietuviškos raštijos istoriją. Įdomu ir tai, kad išspausdintas jis kaip proza, nesuskaidytas nei į eilutes, nei į strofas (faksimilė žr. 23, p. 523–525), – LLI apie tai nėra nė žodžio.

Ir vėl neaišku, ką turi omenyje autorius, sakydamas „Abi epigramos humoristinės, barokiškos“ (p. 411). Ar dabar jau ir humorą laikysime baroko požymiu?

Lyginant su Šimelpenigiui skirta teksto dalimi, poskyris „Gotfrydas Ostermejeris“ atrodo tiesiog pabrėžtinai „nemokykliniškas“. Informacija

pateikiama sausu akademišku stiliumi, gausu pavardžių, datų, klasifikacijų ir numeracijų. Skirsnyje „G. Ostermejerio giesmynas ir polemika su G. Milkumi“ (p. 412–414) vargina akivaizdus duomenų apie Milkų perteklius. Ši teksto dalis smarkiai perkrauta bibliografinės informacijos. Kam reikėjo visas keturias „Apologijos“ dalis pateikti atskiromis pozicijomis (p. 413)? Sunku įsivaizduoti neprofesionalą, kurį toks tekstas suintriguotų, o siauram specialistų ratui tie dalykai ir taip žinomi, pagaliau visada galima atsiversti Ostermejerio „Rinkinius raštus“. Jau verčiau būtų papasakota, kokius klausimus gvildeno jis tuose polemikuose rašiniuose, ypač – kuo gi jam užkliuvo veiksmazodis „gaišti“.

O į skirsnį „Pirmoji lietuviškų giesmynų istorija“ vėl perkeltas teksto fragmentas iš vadovėlio (JSLL, p. 182), kuris kaipmat krinta į akis specifiniu stiliumi: „Daug kas tada lietuvius laikė žemesniais už vokiečius, juodnugariais, mokančiais dirbti tik fizinį darbą. G. Ostermejeris atmetė tokius nedorus prasimanymus <...>“ (p. 414). Vadovėlyje buvusi neilga gerai parinkta citata, kur Ostermejeris kritikuoja valstybinės švietimo politikos trūkumus lietuvių atžvilgiu, LLI virto dviem didžiulėm citatom (kone per visą puslapį) apie Bažnyčios įtaką švietimui nuo kryžiuočių laikų. Gal kam tai ir bus įdomu bei nauja, bet apie pačią giesmynų istoriją – pirmąją lietuvių literatūros istorijos veiklą – tėra dvi eilutės 415 p., vienas sakinytis, ir to pusė skirta pranešimui, kad Mažvydo giesmyno Ostermejeris savo akimis nebuvo regėjęs.

Tik skirsnis „Poetikos klausimai lietuvių kalbos gramatikoje“ ir pakankamai įdomus, ir neperkrautas sausos informacijos. Viena pastaba: kaip tik šioje vietoje (p. 415) nuspręsta išsamiai paaiškinti, kas yra vyriški ir moteriški rimai, nors patys terminai jau ne sykį ir ne du vartoti anksčiau.

Poskyryje „Kristijonas Gotlybas Milkus“ vėl randame žinių apie 1735 m. Biblijos rengimą (dar kartą jas rasime dalyje apie K. Donelaitį); tačiau iš šio teksto atrodytų, kad toji Biblija išėjo kone vien K.G. Milkiaus tėvo Petro (ar neturėtų būti „Petrus Gotlybas“?) dėka (p. 415). Milkiaus dalyvavimas garsiojoje kalbinėje polemikoje apskritai nutylėtas (mat viskas jau sudėta į poskyrį apie Ostermejerį). Jo gyvenimo ir jo šeimos istorija papildyta daugybe naujų faktų, paimtų iš Žavintos Sidabraitės straipsnio, tačiau nuoroda į jį tik viena, pačioje biografinio skirsnio pabaigoje (p. 416).

Skirsnyje „Postilė „Mišknugos“ ir giesmynas“ tų „Mišknugų“ nė pilnos antraštės nepateikta, apie jas pradedama kalbėti išsyk, kaip apie visiems girdėtą dalyką. Giesmynas irgi pristatytas be jokio konteksto,

be menkiausios užuominos, kad jį rengti Milkų paskatino polemika su Ostermejeriu. Jis tiesiog „išėjo“ (p. 417). Kalbama apie tame giesmyne pastebimą „švietėjišk[ą] nusiteikim[ą], tikroviškum[ą]“, bet prie šio teiginio prisegta išnaša netikėtai užklumpa tokiu pasiūlymu: „Apie giesmių ir giedojimo naudą žr. Vaicekauskas, M. <...>“ (*ibidem*).

Skirsnis „Lietuvių kalbos gramatika“, sakytume, pernelyg striukas. Jau aiški A. Jovaišo nuostata nesigilinti į kalbos dalykus, bet poetikos skyriuje Milkus yra išsakęs ir daugiau intriguojančių dalykų, pvz., kad lietuviai „esą ypač jautrūs kalbos ir kirčiavimo taisyklingumui – daug jautresni už vokiečius, todėl netaisyklingo skandavimo tiesiog nepakenčią“ (LSLL, p. 190); reikšmingas ir J. Lebedžio pastebėjimas, kad „visus peiktinus pavyzdžius Milkus ėmė iš G. Ostermejerio raštų“ (LSLL, p. 191).

Skirsnyje „K. Donelaičio „Metų“ propagavimas“ kone visas puslapis (p. 118) skirtas „Metų“ citatoms. Suprantame, kad tos citatos 1800 m. išėjusioje Milkaus gramatikoje tikrai buvo unikalus dalykas, bet kam ištisai perrašinėti tai, kas jau buvo publikuota „Lietuvių poetikos pradžioje“?

Toliau eina skirsnis „Keturių žodyno pratarmės“, kuriame teigiama, kad tos pratarmės „rodo jo <Milkaus> plačius ryšius su ano meto intelektualais“ (p. 419), bet jau kitame puslapyje pripažįstama, kad net nežinia, „kaip K.G. Milkus susisiekė su žodyno pratarmių autoriais“ (p. 420). Skirsnis labai nenuoseklus, šokinėjama nuo vienos temos prie kitos ir atgal. Vidinė antraštė išskirtoje teksto dalyje (p. 419–420) plačiau pristatoma įžymiausio autoriaus – Immanuelio Kanto – pratarmė, kuri yra ir trumpiausia, ir, tiesą sakant, neįdomiausia, formaliausia iš visų keturių.

Tarsi numojus ranka į anksčiau rodytus principus, šįkart – bene vienintelėje LLI vietoje – pateikta ir nemažai to žodyno frezeologijos. Tik išspausdinta ji neįprastai: pavyzdžiai „stulpelių“ išdėlioti vienas po kitu ir iš pirmo žvilgsnio atrodo kaip poezijos citata (ši išpūdį dar sustiprina šalia įdėta nuoroda į Milkaus „Pilkainį“ (p. 420)).

Poemėlės „Pilkainis“ turinio atpasakojimas ir citata (p. 421–422) paimti iš vadovėliui rašyto teksto (JSLL, p. 184–185). Jis papildytas stiliumi požiūriu netinkamoje vietoje įterptu komentaru apie „[y]pač prasming[ą] lietuvių palyginim[ą] su ąžuolu“ (p. 421).

O toliau jau įdėtas poskyris „XVIII a. Didžiojoje Lietuvoje“, kurio lyg ir įžangoje (intervalu atskirtos trys eilutės) skaitome: „Palyginti su lietuvių literatūrinio gyvenimo procesu Mažojoje Lietuvoje, XVIII a. Didžioji

Lietuva atsilieka“ (p. 422). Betgi jokio „proceso“ mes taip ir nepamatėme! Atmetus L. Gineičio siūlytą koncepciją – žiūrėti į XVIII a. Mažojoje Lietuvoje kaip į „kalbos šimtmetį“, duomenis apie pirmąją kalbinę polemiką bei Quandto komisijos veiklą sukaišiojus po atskiriems asmenims skirtus poskyrius, vos vienu sakiniu įvadiniame poskyryje (p. 397) užsiminus apie vadinamąją „prūsiškąją politinę linkmę“, beveik ignoruojant nepaprastai paveikų pietizmo judėjimą, jokio raidos vaizdo nebeliko. Manytume, daug didesnio dėmesio būtų verta ir tema apie požiūrio į liaudies dainas kitimą – nuo klasicizmo link romantizmo. Dabar tekstas apie Švietimo epochos literatūrą Mažojoje Lietuvoje iš esmės tėra chronologine tvarka išdėstytų portretų galerija.

Ir kodėl medžiagą apie Didžiąją Lietuvą reikėjo skelti į du gabalus, poskyrį apie reformas VU ir ką tik minėtąjį paverčiant lyg kokiais rėmais Mažosios Lietuvos tematikai? Ar ne logiškiau būtų nuo Ostermejerio su Milkumi pereiti tiesiai prie Donelaičio?

Regis, aptariamasis poskyris apie Didžiąją Lietuvą parašytas neįstengiant išsiveržti iš J. Lebedžio padiktuotos schemos, – jis labai nedaug kuo tesiskiria nuo tos pačios tematikos poskyrių anoje literatūros istorijoje („Kalbiniai veikalai“ ir „Pasaulietinės literatūros gausėjimas“, LSLL, p. 146–149). Tik Lebedys pasielgė daug logiškiau, nesprausdamas šios medžiagos tarp Milkaus ir Donelaičio.

Kai ką A. Jovaišas vėl ėmė iš savo vadovėlio („Važiuoja ponai per kaimus ir ima viską, kas jiems patinka: telyčias, audinius, pūkus <...>“ (p. 423, plg. JSLL, 186).

Antiistorišku galėtume pavadinti tokį autoriaus apgailestavimą: „1713 m. Vilniaus universiteto spaustuvė išleidžia K. Sirvydo trijų kalbų žodyno penktąjį, deja, paskutinį leidimą <...>“ (p. 422). Tas leidimas juk buvo skirtas ne kalbos istorikams, o „besimokančiam jaunimui“, – tai gi apgailestauti reikėtų visų pirma dėl to, kad per beveik šimtą metų niekas neparengė ir neišleido naujo, modernesnio žodyno. Nereikia painioti paminklinės ir praktinės to žodyno vertės. Studentams, kuriems į galvas intensyviai kalamas įsitikinimas, neva Sirvydo žodynas yra kažkokia absoliučioji vertybė, vėliau itin sunku susitaikyti su mintimi, kad XIX a. pradžios šviesuoliai jį traktavo kaip mažesnę iš dviejų blogybių (geriau toks, negu jokie).

Žinoma, labiausiai gaila, kad A. Jovaišas neturėjo galimybės pasiremti Mykolo Karpavičiaus „Rinktinių pamokslų“ publikacija, – ji pasirodė tik 2003 m. Manome, tuomet šis poskyris būtų atrodęs visai kitaip.

Taigi tenka pripažinti, kad trimis žvaigždutėmis atskirtas apibendrinimas IV dalies pabaigoje (p. 427–428) nuoseklumu gerokai lenkia pačią dalį.

Paskutinioji – penktoji – veikalo dalis, skirta Kristijonui Donelaičiui, recenzentei iš anksto kėlė didžiausių vilčių (juk Albinas Jovaišas taip seniai domisi šia tematika!) – bet, galbūt kaip tik dėl to, sukėlė didžiausią nusivylimą. Skaitant neapleido išspūdis, kad autorius tiesiog pavargęs nuo donelaitistikos ir širdies gilumoje nebetiki galimybe pasakyti ką nors nauja.

Jau minėjome, kad išsyk krenta į akis palyginti labai nedidelė šios dalies apimtis (mažiau nei 50 puslapių iš maždaug 480). Galima buvo tikėtis, kad autorius bus pasirinkęs kitokį medžiagos dėstymo būdą, – kaip kad sako P. Subačius, ne naratyvą, o „eliptiško stiliaus konspektą“ (64, p. 189), t.y. kad bus nužymėti reikšmingiausi aspektai, aptartos esminės problemos, požiūrių į jas skirtumai, tyrimų kryptys – ir pateiktos nuorodos į įvairių autorių tekstus tomis temomis (kažką panašaus regėjome E. Ulčinaitės teksto dalyje apie Mykolą Lietuvį). Tačiau nieko tokio nepamatėme. Atvirkščiai, nustebino tai, kad labai menkai tepasinaudota per keliolika pastarųjų metų pasirodžiusiomis šios srities publikacijomis, pvz., išeivijos tekstų rinktine „Egzodo Donelaitis“. Jau minėjome, kad ignoruotas nepriklausomybės laikais išėjęs, taigi nuo ankstesnių ideologinių šampų apvalytas L. Gineičio veikalas „Kristijono Donelaičio aplinka“, kuriame dalis informacijos gerokai atnaujinta.

A. Jovaišas nė nemėgino rašyti iš principo naujo teksto. Jis vėl pasinaudojo ankstesniu įdirbiu – „Šviesos“ leidyklos 1992 m. publikuota savo knygele „Kristijonas Donelaitis“ (toliau JKD); beje, LLI šio leidinio egzistavimo faktas kažkodėl nuslėptas. Taigi vėl susidursime su jau kelis syk aptarta bėda: skubriais, nerangiais trumpinimais, mėginimais kuo daugiau informacijos sukimšti į vieną sakinį, kampuotu stiliumi, atvejais, kai „išmetama“ svarbi medžiaga. Tai matome jau trumpo įvadėlio (p. 431) antroje pastraipoje: JKD atitinkamoje vietoje (p. 9) pažymėta, kad graži metafora apie „Metus“, kaip pilį, pastatytą iš to krašto lietuvių kalbos žodžių, priklauso Juozui Pikčilingiui, – LLI tos žinios nebelikę. Stilistiškai prasto, nevykusios sintaksės, duomenų perkrauto sakinio pavyzdį taip pat regime jau pirmajame dalies puslapyje: „Mokantis K. Donelaičiui paskutiniojoje Kneiphofe, arba Katedros, vidurinės mokyklos (kolegijos) – klasėje Karaliaučiuje, išėjo 1735 m. pirmasis visos Biblijos vertimas į lietuvių kalbą, išleistas tame pačiame mieste: „Biblija, tai esti <...>“ (*ibidem*).

Regis, visai iš naujo rašytas pirmasis dalies poskyris – „Kultūriniai-moksliniai veiksniai, formavę poetą“. Bet jis ir kelia daugiausia abejonių.

Ankstesnėje LLI teksto vietoje A. Jovaišas taip yra apibūdinęs savo darbo metodą: kai trūksta faktinių duomenų, „[t]enka išprotauti, išvedžioti, kurti hipotezes“ (p. 176). Ką gi, kaip tik šiame poskyryje gauname patį ryškiausią to metodo taikymo rezultatą. Autorius iš anksto susidaręs vaizdinį „koks privalejo būti Donelaitis“ – ir kaip įmanydamas stengiasi tą vaizdinį įteigti skaitytojams. Jis „išvedžioja ir kuria hipotezes“ ne tik tais atvejais, kai prieštaraujančių jo vizijai faktų nėra, bet ir tais, kai jų yra, – tokie tiesiog ignoruojami.

Štai, pavyzdžiui, A. Jovaišas neabejodamas rašo, kad Karaliaučiaus universiteto lietuvių kalbos seminare Donelaitis „susipažino ne tik su religiniais, bet ir su pasaulietiniais lietuviškais ir apskritai lituanistiniais raštais: ir K. Sapūno-T. Šulco lietuvių kalbos gramatikomis (1653, 1654 <čia turbūt turimas omenyje Kleinas? – E.P.>, 1673), F.V. Hako lietuvių-vokiečių ir *vice versa* (atvirkščiai) kalbų žodynu (1730), J. Šulco išverstų Ezopo pasakėčių rinkinėliu (1706). Be abejo, seminare buvo paliečiami ir aktualėjantys lietuvininkų etnografijos dalykai – domėjimasis liaudies buitimi, kultūra, papročiais <...>“ (*ibidem*). Toliau primenami T. Lepnerio ir M. Pretorijaus etnografiniai veikalai, pažymint: „Apie jų rankraščių egzistavimą turėjo būti žinoma <...> lietuvių kalbos seminare“; pastraipos pabaigoje dar pridėta, kad „[n]egalėjo būti Donelaičiui nežinomas ir M. Merlino traktatas „Pagrindinis lietuvių kalbos principas““ (p. 432). Regis, autorius tą seminarą įsivaizduoja kone kaip šiuolaikinių lituanistinių studijų analogą. L. Gineitis, kurio surinktų faktų tikrumu niekas nedrįsta abejoti, šiuo klausimu daug atsargesnis. Jis akcentuoja, kad Donelaičio laikų kultūrinėje apyvarčioje plačiai funkcionavo tik „spausdintieji istorikų veikalai“, taigi visų pirma Ch. Hartknocho „Senoji ir naujoji Prūsija“ (6, p. 104), vadinasi, T. Lepnerio „Prūsų lietuvis“, išleistas 1744 m., kai Donelaitis jau mokytojavo Stalupėnuose, galėjo likti jam nežinomas. Ar Donelaičiui ir jo bendramoksliams apskritai likdavo laiko ir jėgų domėtis tokiais dalykais – atskiras klausimas. Tas pats L. Gineitis yra nustatęs, kad net universiteto biblioteką lankė vos vienas kitas studentas (6, p. 86). Šis tyrinėtojas nedaro ir optimistinių prielaidų apie nuodugnius lituanistinių raštų studijas seminare, Donelaičio jame įgytas žinias vertina greičiau santūriai: „Čia jis <...> gavo progos susipažinti su lietuvių kalbos gramatikos pradmenimis“ (7, p. 213); „Mokytasi gramatikos, praktikuotasi versti, kalbėti, katekizuoti lietuvių kalba“ (6, p. 86).

Sakytume, apskritai negyvenimiška manyti, kad asmuo, gyvenęs tam tikru laikotarpiu, būtinai turėjo būti skaitęs visa tai, kas mums dabar anoje epochoje atrodo svarbu ir vertinga. Juo labiau tai pasakytina apie Donelaitį, kuris, kaip seniai konstatuota ir niekieno nenuginčyta, „nebuvo kabineto ir knygų žmogus“, apskritai „nedaug skaitė“ (7, p. 227).

Šiame kontekste labai abejotinos atrodo A. Jovaišo prielaidos, kad būsimajam poetui teko „stebėti vokiečių rašytojų veiklą, tikriausiai taip pat prancūzus, nes mokėsi tos kalbos kolegijoje ir universitete. Anglų autorius galėjo pažinti iš kai kurių vertimų į vokiečių kalbą“ (p. 432–433). Tiesa, čia pat jis pripažįsta, kad tiesioginio šių literatūrų poveikio poeto kūryboje nerasime, – tačiau Donelaičio, kaip didelio erudito ir intelektualo, portretas jau pradėtas lipdyti.

Manytume, blogiausia, kad apie visas tas *eruditiones* kalbama ne kultūrinį to meto kontekstą apibūdinant, o turint užsibrėžtą tikslą: įrodyti, kad Donelaitis nuo studijų metų buvo apsisprendęs „ženg[ti] toliau: link europinės kultūros pavyzdžių, tolyn nuo provincijos ribotumo“, kad jis sąmoningai „perženg[ė] Rubikoną“ – ėmė „kurti europinę pasaulietinę poeziją“ (p. 432).

Tokio kūrybai atsidavusio šviesuolio paveikslą stengiamasi įtvirtinti ir poskyryje „Biografija“, kur, tiesa, pažymėta, kad kaimyninių parapijų pastoriai Tolminkiemyje lankydavosi retai, bet tas Tolminkiemis vis tiek atkakliai verčiamas „lietuvybės, kultūros židiniu“ – tarsi tai būtų kokie Dionizo Poškos Bardžiai. Čia pat autoriui išsprūsta frazė, kurios irgi nėra kaip pagrįsti: kad Tolminkiemyje Donelaitis „atsidėjo grožinei kūrybai“ (p. 439). Apie kokį „atsidėjimą“ iš tiesų galima kalbėti, kai nustatyta, kad „Metus“ jis rašė apie dešimt metų (tai patvirtina ir A. Jovaišas, p. 448) – iš Tolminkiemyje praleistų daugiau kaip trisdešimt šešerių!

Tiek to, palikim šią temą, – akivaizdu, kad diametraliai skiriasi A. Jovaišo ir recenzijos autorės požiūriai į patį Donelaičio fenomeną. Pastaroji įsitikinusi, kad „Metų“ unikalumas visų pirma aiškinamas kaip tik tuo, jog iš prigimties talentingas poetas mažai skaitė.

Bet kokią prasmę ir paskirtį turi LLI poskyriai apie jo kūrybą – „Pasakėčios“ (p. 444–447), „Kūrybinės laboratorijos fragmentai“ (p. 447–448) ir „Metai“ (p. 448–469)?

Pirmasis (išskyrus trumpą teorinį įvadėlį) – tai ištisinis pasakėčių turinių atpasakojimas su keliomis citatomis. Nuo JKD versijos skiriasi tik tuo, kad neberašoma „juodvabalis“ ir nebeaiškinama, kas yra „česnis“. Ypač nuvilia „Pasakos apie šūdvalį“ aptarimas (p. 446). Apie jos

paradoksalų moralą tepasakoma, kad „autorius <...> nelauktai <...> apkalta netikusį žmogų dėl... religinio dviveidiškumo“, nors A. Jovaišui puikiai žinoma, pvz., originali S. Žuko analizė (plg. JKD, p. 215–216). Iš tiesų, įdėmiau pasigilinus, čia galima išsiversti ir be struktūralistinių ar semiotinių metodų: Donelaičiai piktinasi tais, kurie, „smarvėje lindėdami“, prisigraibo demagoginių argumentų savo gyvensenai pateisinti. Beje, šioje vietoje prašyte prašytusi paralelė su „Metų“ Dočio nelauktai akiplėšiška kalba teisme (ŽR, 342–357).

Poskyris „Kūrybinės laboratorijos fragmentai“ – tai „Pričkaus pasakos apie lietuvišką svodbą“ aptarimas; pabaigoje dar pastraipa apie vadinamąjį „Tęsinį“. Netikslus autoriaus teiginys (perkeltas iš JKD, p. 56), kad „pats kūrinys neatitinka pavadinimo, nes jame daugiausia vietos užima ne lietuviškų vestuvių, o ponų vaišių aprašymas“. Žinia, kaip skaičiuosi, – bet jeigu „ponais“ nelaikysime kolonistų „zalcbergerių“ su prancūzais, tai vestuvių aprašymas gerokai (maždaug dviem penktadaliais) ilgesnis.

„Metų“ analizė pradedama skirsniu „Moralinės, socialinės ir tautinės nuostatos“, tačiau pusę to skirsnio sudaro tokia lyg ir „Metų“ topografija su statistika, nežinia ką bendra turinti su „moralinėmis nuostatomis“.

Skirsnyje „Žanras ir kompozicija“ nėra nė vienos (!) nuorodos į gausiausią diskusinę literatūrą kaip tik žanro tema. Apie tą žanrą, dėl kurio išsakyta daugybė skirtingų nuomonių ir nesutarta iki šiol, LLI skaitytojas čia tesužinos tiek: „Pamažu aiškėja K. Donelaičio meninio sumanymo tikslas: pavaizduoti svarbiausias lietuvių būrų bendruomenės gyvenimo situacijas ir visa tai įvertinti įvairiais požiūriais <...>. Taip kūrinys įgavo epinį pobūdį, todėl vadinamas ir epu, ir – dažniausiai – poema“ (p. 449).

O toliau... Toliau eina poskyris „Svarbiausi fabulos akcentai“ (p. 450–452). Pavadinata prakilniai, bet iš tiesų ši teksto dalis tėra trumpas „Metų“ turinio – visų keturių dalių iš eilės – atpasakojimas.

Čia ir atsiremiam į pačią silpniausią šios LLI dalies vietą. Mat minėtoje mokyklinėje knygelėje didžiausias (III) skyrius buvo nuoseklus turinio atpasakojimas su šiojais tokiais paaiškinimais ir akcentais. Ten „Metų“ tekstas pateikiamas pagal tematiką atskirtais fragmentais; tema nurodoma marginalinėje antraštėje, pvz. „Apsirijėlis ponas (eil. 202–244)“ (JKD, p. 68) arba: „Pričkus apkaltina būrus dėl tinginiavimo, vagysčių, suktybių. Juos gina Enskys (eil. 117–181)“ (JKD, p. 122). Žodžiu, tekstas rašytas vaikams, siekiant Donelaičio tekstą padaryti jiems lengviau suvokiamą. Autorius suprato, kad tokiam turinio atpasakojimui LLI tikrai

ne vieta, taigi problemą išsprendė taip: išskyrė kelis aspektus – tai ir būtų „Svarbiausi fabulos akcentai“, taip pat tolimesnių skirsnių antraštėse nurodyti „Gamtovaizdžiai“ bei „Personažai“ – ir „pagamino“ tris teksto dalis, kurių kiekviena iš esmės tėra tik pagal nurodytąjį aspektą išrinkti fragmentai iš to paties JKD buvusio turinio atpasakojimo, dažniausiai ir išdėstyti ta pačia nuoseklia tvarka – nuo „Pavasario linksmybių“ iki „Žiemos rūpesčių“.

„Svarbiausi fabulos akcentai“ – tai tekstas, beveik ištisai sulipdytas vien iš minėtųjų JKD marginalinių antraščių, veiksmažodinius daiktavardžius pakeitus veiksmažodžiais.

„Gamtovaizdžiai“, išskyrus vieną kitą įžvalgą, apibendrinamąją pastabą ir tarpelį apie foniką (p. 453), irgi tėra virtinė konstatacijų, ką ir kaip kurioje vietoje parašė Donelaitis.

„Personažai“ – ilgiausias iš minėtųjų skirsnių. Jame matyti daugiau pastangų kurti mokslinį tekstą. Skirsnelyje „Seniūnas Pričkus“ netgi atpasakojimo pagal metų laikus nuoseklumas „permuštas“ pasvarstymais „gerojo amtsroto“ tema (p. 455). Šios teksto dalies pagrindas – hiperbolių analizė JKD skyriuje „Stilius“; tik va mokyklai skirtoje knygelėje ta tema išdėstyta sklandžiai ir intriguojamai (JKD, p. 149–152), o LLI pusę puslapio užima didžiulė vokiškojo Donelaičio laiško citata (p. 155), nors aktualus tik paskutinis jos sakiny su prijungtu „Vasaros darbų“ fragmentu. Po to, turinį apsakius iki Pričkaus mirties, tarsi žengiama atbulom ir detaliau, su citatomis atpasakojami trys ilgesni jo monologai: apie sunkų šaltyšiaus gyvenimą (RG, 485–531), apie ponų vaišes (RG, 267–324) ir apie „biblinį pasaulio suvokimą“ (PL, 294–412). Nereikia nė sakyti, kad iš esmės atkartota tai, kas buvo atitinkamose vietose JKD. Vertingesnė nebent šio skirsnelio pabaiga, kur argumentuotai parodyta, kad Pričkaus personažas nėra idealizuotas (p. 457).

Skirsnelyje „Dorovingasis Selmas“, nekritiškai priimant M. Miškinio nuomonę, nors jos ir nenurodant (plg. JKD, p. 84–85), Selmas laikomas „vos ne Tolminkiemio klebono antrininku“, teigiama, kad jis „yra visiškai idealizuojamas“ (p. 458). Toks požiūris jau senokai sukritikuotas (plg. 6, p. 71–72), Marija Stankus-Saulaitė jį griežtai ir argumentuotai atmetė jau prieš ketvirtį amžiaus (63, p. 361, 372–375).

O štai skirsnelyje „Dosningasis Krizas“ (p. 459–460) A. Jovaišas įsileidžia į keistą diskusiją su nenurodytu oponentu, tema – ar tikrai Krizas yra „būsimųjų „buožių“ prototip[as]“. Ginčijamasis teiginys beveik neabejotinai paimtas iš 1957 m. „Lietuvių literatūros istorijos“ I tomo

(26, p. 265–266), – kas gi dabar rimtai bekreipia dėmesį į ten dėstomus marksistinius vertinimus? Kita vertus, oponento įvardinti irgi nėra kaip – anai literatūros istorijai skyrių apie Donelaitį parašė Vincas Mykolaitis-Putinas...

Toliau skirsnyje „Personažai“ jokių didesnių netikėtumų nėra (ypač lakoniškai pristatyti „mažakalbiai“ veikėjai). Keliskart pavartoti terminai „ironija“, „groteskiškas“, „dramatizmas“, „bandymas psichologizuoti“, „intonacija“, „satyriškai“, „burleskiškai“, – tai ir visa analizė. Kitkas tėra „Metų“ turinio atpasakojimas.

Ką mums tai duoda? Na taip, sužinome (kas nežinojome), kad Donelaičio sukurti gamtos vaizdai yra štai tokie, o veikėjai – štai tokie, štai ką jie kalba. Bet juk tai niekur neveda. Toks atpasakojimas turi prasmę vieninteliu atveju – kai atpasakojamasis tekstas yra parašytas mažai kam suprantama kalba ar apskritai sunkiai prieinamas. Tačiau „Metai“?

Čia pat dera pažymėti dar vieną keistą šio A. Jovaišo teksto savitumą. Po citatų niekur nėra jau visuotinai įprastų nuorodų – antraščių santrumpų su eilučių numeriais. Išnašose – tik puslapiai iš akademinių „Raštų“ (1977). Gal sekta LSLI pavyzdžiu? Betgi J. Lebedys ir nespėjo pasinaudoti tuo „Raštų“ leidimu, o kaip tik jame eilutės buvo pirmą kartą sunumeruotos. Recenzentės karta jau mokyklos suole buvo mokoma Donelaitį cituoti tik nurodant konkrečias eilutes.

Iš naujo, specialiai LLI, rašytas poskyris „Ryšys su literatūros procesu (problemos)“ (p. 469–473) iš pradžių nudžiugina: atrodo, kad kaip tik čia autorius nusprendė sudėti visas žinias apie skirtingus tyrinėtojų požiūrius ir įvairius jų siūlymus. Bet tokia tik šio poskyrio pradžia. Iš naujesnių nurodomos vien Dalios Dilytės publikacijos (jos idėjomis, beje, diskutuotinomis, autorius kelis kartus rėmėsi ir ankstesniame tekste). O toliau vėl nueinama turinių atpasakojimo keliu; ypač tai pasakytina apie L. Gineičio monografijos „Kristijonas Donelaitis ir jo epocha“ ir keturių kitakalbių autorių (trijų vokiečių, vieno čeko) veikalų aptarimus.

Nauja medžiaga papildyti ir baigiamieji poskyriai „Tautinė ir tarp-tautinė „Metų“ reikšmė“ (p. 473–475) bei „Poetas memorialuose, literatūroje ir mene“ (p. 476), – kyla tik klausimas, kam reikėjo „kultūriniais turistams“ skirta informacija iš pastarojo poskyrio užgriozdinti Donelaičio biografijos pradžią (plg. p. 433), jei, tarkim, žinia apie Lazdynėlių vietoje pasodintus 275 ažuolaičius čia vėl kartojama?

Apibendrinant tenka pasakyti, kad dalis „Kristijonas Donelaitis“ neskirta nei tiems, kurie pirmą kartą apie jį skaito, nei tiems, kurie – keliasdešimtą.

Be abejo, autorius ir į šią LLI dalį įdėjo tikrai daug darbo, galbūt tikrai, parafrazuojant poskyrio „Baigiamieji žodžiai“ atsisveikinimą (p. 480), „padarė ką galėjo“, tačiau ateities literatūros istorijose – jei tokių bus – Donelaitį jau teks pristatinėti kitaip.

Ar jų bus? Matyt, negreitai. Kompaktiškesnio, patogesnio naudoti (ir būtinai mažesnio formato) leidinio aukštosioms mokykloms tikrai reikėtų, bet kaip turėtų atrodyti konceptuali akademinė (ar beveik akademinė) Lietuvos senosios literatūros istorija – kol kas sunku įsivaizduoti. Iki sintetinio tos literatūros vaizdo dar labai toli. Kol kas kaip buvo, taip ir liko: kitakalbė literatūra sau, o lietuviškoji raštija – sau. Labai gali atsitikti, kad ateityje kaip lietuviškai rašęs senosios literatūros kūrėjas (bent jau kalbant apie Mažąją Lietuvą) bus pristatinėjamas vienintelis Donekaitis, o visi katekizmai, giesmynai, postilės, kalbiniai veikalai ir proginiai kūrinių aptariai apžvalgiuiose skyriuose – tik kaip kultūrinis fonas. Tuomet perspektyviausias regėtųsi kaip tik J. Girdzijausko pasiūlytasis veikalo sąrangos modelis – E. Ulčinitės tekstui jį nesunku būtų pritaikyti jau dabar.

Žinoma, ir tvarkomas bei redaguojamas toks veikalas turėtų būti daug rūpestingiau (ir daug ilgesnį laiką). Tokių per metų metus „iškrapišėtų“ mokslinių knygų, kokias išleisdavo sovietinis „Mokslas“, galbūt jau niekada nebeturėsime, bet recenzuotame leidinyje klaidų ir apskritai skuboto bei atsainaus darbo požymių – daugiau negu reikia. Kai ką aptarėme „pakeliui“, čia, nebenorėdami varginti skaitytojų, padėsime kelis esminius akcentus. Stiliaus klaidų aptikome gausybę, bet labiausiai krenta į akis ne vietoje, visada po tarinio, į sakinių terpiamos laiko aplinkybės (ir apskritai datos), – beje, tik A. Jovaišo tekstuose. Nesugebama deramai pateikti informacijos apie asmens mirtį; keliuose vietose, sakytum, kalbama apie spiritizmo seansus, pvz.: „Lenkų liuteronai, bendravę su neseniai mirusiais lietuvių profesoriais <...>“, leido pirmąsias lenkiškas liuteroniškas knygas <...>“ (p. 177). Rimtu stiliaus trūkumu laikytume ir prie visų pavardžių mechanškai prikabinčius inicialus: tai ypač erzina, kai vardai du, o pavardė kartojama kone kiekviename sakinyje, – kaip dar vieną LLI stiliaus ypatybę pažymėtume ir keistą įvardžių baimę.

Anksčiau jau smarkiai kritikuotame literatūros sąrašė esama dar kelių apmaudžių klaidų bei netikslumų. Didžiausias liapsusas – kad Jono Visliciečio „Prūsų karas“ pateiktas du kartus: prie J (kaip ir turėtų būti) ir prie V; kažkodėl pirmuoju atveju nurodyta, kad E. Ulčinitė tą knygą „par. ir vertė“, antruoju – tik „vertė“. Ir dar klausimas: ar skaitytoją, susi-

domėjusį M. Ročkos straipsniais, tikrai reikia kreipti į daugybę dešimtmečių senumo periodinių leidinių, jei visi tie straipsniai sudėti į LLTI ką tik išleistus „Rinktinius raštus“, kurie, beje, čia pat irgi nurodyti?

Žadėtasis principas, kad pavardės rašomos pagal lietuvišką tarimą ir tradiciją ir kad „[m]inint pirmą kartą, skliausteliuose pateikiamos ir originalios formos“ (p. 10) taip pat neišlaikytas. E. Ulčinitės tekstai šiuo požiūriu netvarkyti visiškai, o juose pavardės ir vardai rašomi pramaišui – tai sulietuvinta forma, tai originalo, tai visai nebežinia kokia. A. Jovaišo skyriuose, kaip matėme, ne visur pateikiama originalo forma, bet dar apmaudžiau, kad nėra ir vardų, – daugybė Mažosios Lietuvos veikėjų LLI taip ir liko įvardinti tik inicialais, tarsi pagal sovietinę tradiciją.

Nemažai skyrybos klaidų – ir trūkstančių, ir nereikalingų kablelių, kabučių, skliaustelių. Pastebima sunkiai paaiškinama brūkšnių fobija (tose vietose, kur jais įprasta žymėti praleistą tarinio jungtį).

Korektūros klaidų priglaidėme irgi sočiai, kai ką minėjome tekste, norisi nurodyti dar dvi ryškesnes: F. Zeligmanas buvo ne Tolminkiemio „tarpininkas“ (p. 440), bet varpininkas, o Kolumbas Ameriką atrado ne 1498 m. (p. 140), o 1492.

Ir dar reikia pažymėti, kad vietomis keistokai parinktos iliustracijos, keistoki ir keli nežinia kieno autorystės parašai po jomis. Pateiksime vieną, sakytume, išskirtinį pavyzdį: skirsnis apie Abraomą Kulvietį iliustruotas jo didžiausio persekiotojo vyskupo Povilo Alšėniškio antkapiu (p. 171). Išėjo tikras juodojo humoro šedevriukas, nors greičiausiai netyčinis.

Tačiau šie redakcinės ar korekcinės prigimties trūkumai nėra esminiai.

Esminis, be abejo, štai koks klausimas: ar pasiteisino pats sumanymas draugėn „sukinkius“ du tokius skirtingus autorius – kaip tuos pasakėčios personažus – „pagaminti“ objektyvistinę, visas temas aprėpiančią, visą turimą medžiagą pristatančią senosios literatūros istoriją? Ty. iš principo maždaug tokią, kokios buvo leidžiamos sovietiniais laikais, tik be marksistinės ideologijos karkaso?

Atsakymas – nors ir su tam tikromis išlygomis – vis dėlto būtų „ne“. Tenka konstatuoti, kad pati tokio tipo literatūros istorija priklauso bebaigiančiai išnykti rūšiai. Pagrindinis ją žlugdantis veiksnys kaip tik ir yra tas iliuzinis objektyvizmas, pastangos pateikti absoliučiomis, nuo subjektyvaus požiūrio atribotomis „tiesomis“ pagrįstą literatūros proceso vaizdą. Recenzuotoji knyga yra akivaizdus tokių pastangų bergždumo įrodymas.

Manytume, ateitis priklauso autorinėms literatūros istorijos studijoms. Su jų autoriais galima sutikti ar nesutikti, jų nuomonę ignoruoti ar karštai ginčyti (čia tinka Algimanto Radzevičiaus veikalo „Senosios lietuvių literatūros akiračiai: Probleminiai svarstymai“ pavyzdys), bet visada aišku, kad jie dėsto savo asmeninį požiūrį, pagrįstą asmenine patirtimi, apsiskaitymu, polinkiais, pagaliau skoniu, – ir prisiima atsakomybę už rezultatą.

Štai ir vietoj aptartosios LLI verčiau jau būtų išleisti du atskiri veikalai. E. Ulčinaitė ir šiaip aprašė visa, ką ji laiko LDK literatūra (Mažosios Lietuvos raštija jos aiškiai nedomina). A. Jovaišo interesų sfera visai kitokia, bet ir apie Ulčinaitės aptariamus dalykus jis turi ką pasakyti – tik savaip, „jovaišišškai“. Numanu, kad net jei šie autoriai būtų dirbę pagal skrupulingiausią planą, jų tekstai vis tiek „neliptų“ vienas prie kito. Tad ar vertėjo šitiek laiko, jėgų ir lėšų aukoti tai vieningumo regimybei?

Kita vertus, nieko blogo juk nepadaryta. Kartą pradėtą projektą jau vien iš savigarbos derėjo užbaigti, ir LLI laikytina tam tikro etapo mūsų literatūros istoriografijoje „finaliniu akordu“. Tolimesnė tendencija regėtusi tokia. Skaitytojai ar „vartotojai“ konkrečių duomenų ir faktų vis labiau bus linkę ieškoti enciklopedijose, žodynuose, žinynuose (nekalbant apie internetą), o literatūros istorijos jei ir bus rašomos, tai nebesistengiant aprėpti visumą: jų autorių pagrindinis tikslas bus pateikti individualius analizuojamų reiškinių vertinimus.

Baigiant vis dėlto norisi pasidžiaugti tuo, ką turime. Ar, tarkim, profesorius Jurgis Lebedys būtų galėjęs bent įsivaizduoti šitokios apimties ir šitokio turinio senosios literatūros tomą? Kap toli pasistūmėta per ke-liolika pastarųjų metų! Tokia daugybė žinių, kurias dar taip neseniai tekdavo iš įvairiausių šaltinių rankioti tiesiog po šapą, visokiais įmanomais ir neįmanomais būdais, šioje knygoje pateiktos kaip ant delno, – tik skaitykit ir permanykit. Toks didžiulis atliktas darbas, be jokios abejonės, nenueis vėjais; E. Ulčinaitės ir A. Jovaišo veikalas „Lietuvių literatūros istorija: XIII – XVIII amžiai“ jau dabar yra vertingas šaltinis visiems besidomintiems šia mokslo sritimi ir taps tvirta atspara būsimoms studijoms.

Įteikta 2005 02 21  
Parengta 2005 02 24

## LITERATŪRA

### SANTRUMPOS

JKD – Jovaišas Albinas, *Kristijonas Donelaitis*: Mažosios Lietuvos dainius, (*Gyvenimas ir kūryba*), Kaunas: Šviesa, 1992.

JMD – Jovaišas Albinas, *Mikalojus Daukša ir jo laikai*: Skiriama Mikalojaus Daukšos „Postilės“ 400 metų jubiliejui, (*Gyvenimas ir kūryba*), Kaunas: Šviesa, 2000.

JMM – Jovaišas Albinas, *Martynas Mažvydas*: Pirmosios lietuviškos knygos parengėjas, (*Gyvenimas ir kūryba*), Kaunas: Šviesa, 1996.

JSLI – Jovaišas Albinas, *Senoji Lietuvos literatūra*: Vadovėlis aukštesniųjų klasių mokiniams, (*Švietimas Lietuvos ateičiai*), Kaunas: Šviesa, 1998.

LLI – Ulčinaitė Eugenija, Jovaišas Albinas, *Lietuvių literatūros istorija*: XIII–XVIII amžius, redaktorius Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

LLICH – *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija*: Feodalizmo epocha, redagavo K. Korsakas ir J. Lebedys, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957.

LSLI – Lebedys Jurgis, *Senoji lietuvių literatūra*, paruošė J. Girdzijauskas, Vilnius: Mokslas, 1977.

URBL – Ulčinaitė Eugenija, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, (*Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto mokslo darbai*), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001.

### SĄRAŠAS

1. Adamczyk Maria, „Biblia“, in: *Słownik literatury staropolskiej: Średniowiecze. Renesans. Barok*, (*Vademecum polonisty*), pod redakcją Teresy Michałowskiej, wydanie 2 poprawione i uzupełnione, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1998, p. 105–113.

2. Biržiška Mykolas, *Rinktiniai mūsų senovės raštai*: Medžiaga lietuvių raštijos mokslui aukštesniosiose mokyklose, Kaunas, 1927.

3. Biržiška Vaclovas, *Aleksandrynas*: Senujų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos, t. 1: XVI–

XVII amžiai, Čikaga: Išleido JAV LB Kultūros Fondas, 1960; fotogr. leid., Vilnius: Sietynas, 1990; t. 2: XVIII–XIX amžiai, Čikaga: Išleido JAV LB Kultūros Fondas, 1963; fotogr. leid., Vilnius: Sietynas, 1990.

4. Čapaitė Rūta, „Vytauto laišakai kaip Viduramžių epistolinio žanro pavyzdys“, in: *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai*, atsakingasis redaktorius Mikas Vaicekuskas, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 4), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996.

5. Daugirdas Samuelis, *Genealogija, arba Trumpas didžiųjų Lietuvos kunigaikščių ir jų didžiųjų bei narsiųjų žygių aprašymas*, originalo tekstą parengė, iš lenkų kalbos vertė ir tekstologines pastabas parašė Regina Koženiauskienė, (*Ištakos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.

6. Gineitis Leonas, *Kristijono Donelaičio aplinka*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 9), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

7. Gineitis Leonas, *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*, 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Vaga, 1990.

8. Gineitis Leonas, „Mažvydas“, in: *Lietuvių literatūros enciklopedija*, redaktoriai Vytautas Kubilius, Vytautas Rakauskas, Vytautas Vanagas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 320–321.

9. Girdzijauskas Juozas, „Pratarmė“, in: Lebedys Jurgis, *Senoji lietuvių literatūra*, paruošė J. Girdzijauskas, Vilnius: Mokslas, 1977, p. 3–4.

10. [Goštautas Albertas], „Žygimanto, Lenkijos karaliaus ir Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Žemaitijos, Mazovijos ir kitų didžiojo kunigaikščio ir pono bei tėvonio, pagyrimas“, iš senosios gudų kalbos vertė ir komentarus parašė Albinas Jovaišas, in: *Šešioliktojo amžiaus raštija*, sudarytojai Algis Samulionis, Rasa Jurgelėnaitė, Darius Kuolys, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 5), Vilnius: Pradai, 2000, p. 61–74.

11. Gudavičius Edvardas, *Lietuvos istorija*, [t.] 1: *Nuo seniausių laikų iki 1569 metų*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999.

12. Hernas Czesław, *Barok*, wydanie 5, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998.

13. Husovianas Mikalojus, *Giesmė apie stumbrą*, vertė B. Kazlauskas, (*Lituanistinė biblioteka*), Vilnius: Vaga, 1977.

14. *The Hutchinson Encyclopedia of the Renaissance*, general editor D. Run-  
dle, Oxford: Helicon, 1999.

15. Jauš Hans Robert, „Literatūros istorija kaip literatūros mokslo provokacija“, iš vokiečių kalbos vertė Liucija Citavičiūtė, in: *Literatūros*

istorija ir jos kūrėjai, sudarytojas ir redaktorius Sigitas Narbutas, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 17), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 191–242.

16. Jovaišas Albinas, *Jie parašė pirmąsias lietuviškas knygas*, Vilnius: Mokslas, 1989.

17. Jovaišas Albinas, „Kuo pradėti lietuvių literatūros istoriją? (Kvietimas diskutuoti)“, in: *Metraščiai ir kunigaikščių laiškai*, atsakingasis redaktorius Mikas Vaicekuskas, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 4), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 9–21.

18. Jovaišas Albinas, „Trumpojo Lietuvos metraščių sąvado literatūrinės ypatybės ir paslaptys“, in: *Metraščiai ir kunigaikščių laiškai*, p. 222–261.

19. Jurginis Juozas, Lukšaitė Ingė, *Lietuvos kultūros istorijos bruožai: (Feodalizmo epocha. Iki aštuonioliktojo amžiaus)*, Vilnius: Mokslas, 1981.

20. Jurgutienė Aušra, „Hermeneutinis istorizmas: psichologinis, fenomenologinis, naratologinis“, in: *Literatūros istorija ir jos kūrėjai*, sudarytojas ir redaktorius Sigitas Narbutas, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 17), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 125–139.

21. Kaunas Domas, „Lietuviškoji knyga Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“, in: Audronė Glosienė [ir kt.], *Lietuviškoji knyga: Istorijos metmenys: Nuo rašto atsiradimo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1990 metais*, Vilnius: Vilspa, 1996, p. 30–130.

22. Kaunas Domas, *Mažosios Lietuvos knyga: Lietuviškos knygos raida 1547–1940*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.

23. Koženiausienė Regina, *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, Vilnius: Mokslas, 1990.

24. Lebedys Jurgis, *Mikalojus Daukša: Monografija*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963.

25. Lebedys Jurgis, „1646 metų giesmynas“, in: Saliamonas Slavočinskis, *Giesmės tikieimuy katholickam pridiarancias, 1646: Fotografuotinis leidimas, paruošė Jurgis Lebedys*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, p. 7–52.

26. Leonas Gineitis [ir kt.], *Lietuvių literatūros istorija*, t. 1: *Feodalizmo epocha*, redagavo prof. K. Korsakas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.

27. *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*, sudarytojas ir vyriausiasis redaktorius Juozas Girdzijauskas, [autoriai: Eligijus Daugnora ir kt.], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.

28. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Ponų Tarybos laiškas karaliui Žygimantui dėl Lietuvos karalystės atkūrimo (1526)“, iš senosios gudų kalbos vertė ir komentarus parašė Albinas Jovaišas, in: *Šešioliktojo amžiaus raštija*, sudarytojai Algis Samulionis, Rasa Jurgelėnaitė, Darius Kuolys, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 5), Vilnius: Pradai, 2000, p. 65–74.

29. „Lietuvos metraščių trumpasis sąvadas“, vertė ir paaiškinimus parašė Albinas Jovaišas, in: *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai*, p. 262–347.

30. *Lietuvos metraštis*: Bychovco kronika, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Rimantas Jasas, (*Lituanistinė biblioteka*), Vilnius: Vaga, 1971.

31. „Litwo, nasza matka miła...“: Antologia literatury o Litwie, przedmowa, wybór i opracowanie tekstów Regina Kożeniaszewska, Maria Niedźwiecka, Algis Kalėda, (*Švietimas Lietuvos ateičiai*), Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996.

32. Lukšaitė Ingė, „*Knygos nobažnystės* (1653) parengimo kultūrinė aplinka“, in: „*Knyga nobažnystės krikščioniškos*“ (1653) – XVII a. Lietuvos kultūros paminklas, Kėdainiai: Kėdainių krašto muziejus, 2001, p. 4 – 29.

33. Lukšaitė Ingė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje*: XVI a. trečias dešimtmetis–XVII a. pirmas dešimtmetis, Vilnius: Baltos lankos, 1999.

34. Michałowska Teresa, *Średniowiecze*, wydanie 2, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997.

35. Narbutas Sigitas, *Lietuvos Renesanso literatūra*, (*Lietuvių literatūros istorijos sąsiuviniai*, [sąs.] 3), Vilnius: Baltos lankos, 1997.

36. Narbutas Sigitas, *Tradicija ir originalumas Jono Radvano „Radviliadoje“*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

37. Narbutas Sigitas, „Trečiasis brolis: svarstymai apie literatūros istorijos galimybę“, in: *Literatūros istorija ir jos kūrėjai*, p. 140–170.

38. Narbutas Sigitas, „Žmogiškumo sklaida Saliamono Risinskio raštuose“, in: Saliamonas Risinskis, *Trumpas pasakojimas apie garsiuosius švietausiojo didiko Biržų ir Dubingių kunigaikščio Kristupo Radvilos žygius*, (Ištakos), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 9–57.

39. Nikžentaitis Alvydas, *Gediminas*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1989.

40. Nikžentaitis Alvydas, „1323 m. gegužės 26 d. Gedimino laišakai Vokietijos miestams ir dominikonų bei pranciškonų ordinų vienuoliams: ekonominiai ir politiniai laiškų parašymo motyvai“, in: *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai*, p. 124–131.

41. Otwinowska Barbara, Sarnowska-Temeriusz Elżbieta, „Humanizm“, in: *Słownik literatury staropolskiej*, pod redakcją Teresy Michałowskiej, (*Vademecum polonisty*), Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1998, p. 321–330.

42. Palionis Jonas, „Jonas Bretkūnas (Gyvenimas ir raštai)“, in: Jonas Bretkūnas, *Rinktiniai raštai*, parengė J. Palionis, J. Žukauskaitė, Vilnius: Mokslas, 1983, p. 7–25.

43. Patiejūnienė Eglė, *Brevitas ornata: Mažosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

44. XV–XVI a. *Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, sudarė Daiva Narbutienė, Sigitas Narbutas, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 12), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.

45. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*, [parengė] Irena Valikonytė, Stanislovas Lazutka, Edvardas Gudavičius, Vilnius: Vaga, 2001.

46. Pociūtė-Abukevičienė Dainora, „Giesmė“, in: *Muzikos enciklopedija*, t. 1: A–H, mokslinė redakcinė taryba: prof. dr. Juozas Antanavičius (pirmininkas) [ir kt.], Vilnius: Lietuvos muzikos akademija; Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 451.

47. Pociūtė Dainora, „Knygos nobažnystės giesmių šaltiniai ir kalvinistinio pamaldumo slinktys: nuo tikėjimo tikro prie tobulo“, in: „Knyga nobažnystės krikščioniškos“ (1653) – XVII a. *Lietuvos kultūros paminklas*, Kėdainiai: Kėdainių krašto muziejus, 2001, p. 41 – 54.

48. Pociūtė Dainora, *XVI–XVII a. protestantų bažnytinės giesmės: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir Prūsų Lietuva*, (*Senosios literatūros studijos*), Vilnius: Pradai, 1995.

49. Rabikauskas Paulius, „Konstantino Sirvydo asmuo ir reikšmė“, in: Idem, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, (*Fontes historiae Universitatis Vilnensis*), Vilnius: Aidai, 2002, p. 437–466.

50. Ročka Marcelinas, „Jono Andruševičiaus eilės“, in: Idem, *Rinktiniai raštai*, sudarė ir parengė Mikas Vaicekauskas, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 11), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 219–224.

51. Ročka Marcelinas, „Martyno Mažvydo raštai“, in: Mažvydas Martynas, *Pirmoji lietuviška knyga, (Lituanistinė biblioteka)*, Vilnius: Vaga, 1974, p. 46 – 82.

52. Ročka Marcelinas, *Mykolas Lietuvis*, specialusis redaktorius S. Narbutas, Vilnius: Mokslas, 1988.

53. Ročka Marcelinas, „Poleminis Mikalojaus Radvilos Juodojo laiškas ir jo literatūrinė aplinka“, in: Idem, *Rinktiniai raštai*, p. 191–204.

54. Rotundas Augustinas, „Laiškas Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Steponui (1576)“, [vertė Rasa Jurgelėnaitė], in: *Šešioliktojo amžiaus raštija*, p. 276–285.

55. Rotundas Augustinas, „Lenko pasikalbėjimas su Lietuviu [...]“, kūrinį iš lenkų k. vertė Birutė Mikalonienė, in: *Šešioliktojo amžiaus raštija*, p. 116–200.

56. Rotundas Augustinas, „Trumpa Lietuvos kunigaikščių istorija [...]“, in: *Šešioliktojo amžiaus raštija*, p. 286–296

57. Rowell Stephen C., „Lietuva, tėvyne mūsų? Tam tikrų XVI a. LDK raštijų pavyzdžiai“, in: *Senosios raštijos ir tautosakos sąveika*: Kultūrinė Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės patirtis, parengė Rita Repšienė, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 6), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 123–137.

58. Ruigys Pilypas, *Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas*, parengė Vytautas Jurgutis, Valerija Vilnonytė; vertė Vytautas Jurgutis, Kazys Eigminas; redagavo ir įvadą parašė Vytautas Mažiulis, (*Lituanistinė biblioteka*), Vilnius: Vaga, 1986.

59. Sarbievijus Motiejus Kazimieras, *Lemties žaidimai=Ludi Fortunae*: Poezijos rinktinė, parengė, įvadą ir komentarus parašė Eugenija Ulčinaitė, vertė iš lotynų į lietuvių k. Ona Daukšienė [ir kt.], (*Bibliotheca Baltica*), Vilnius: Baltos lankos, 1995.

60. XVII a. *Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas=Index librorum Latinorum Lituaniae saeculi septimi decimi*, sudarė Daiva Narbutienė, Sigitas Narbutas, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 8), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

61. Skarga Piotr, *Żywoty Świątych Starego i Nowego Zakonu na każdy dzień przez cały rok [...]*, t.1, Petersburg: Nakład i druk Bolesława Maurycego Wolfa, 1862, reprint wydania: Warszawa: Gutenberg-Print, 1996.

62. Skeivys Rimantas, „Lietuviškojo literatūros istorijos modelio raidos tendencijos“, in: *Literatūros istorija ir jos kūrėjai*, p. 171–181.

63. Stankus-Saulaitė Marija, „Kristijono Donelaičio saulės“, in: *Egzodo Donelaitis: Lietuvių išeivių tekstai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė ir parengė Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Aidai, 2001, p. 359–379.

64. Subačius Paulius V., „Didieji mažoje istorijoje, arba kaip Antaną Baranauską klupdė klierikų klaupė“, in: *Literatūros istorija ir jos kūrėjai*, p. 182–190.

65. Šešioliktojo amžiaus raštija, sudarytojai Algis Samulionis, Rasa Jurgelėnaitė, Darius Kuolys, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 5), Vilnius: Pradai, 2000.

66. Šiaučiūnaitė-Verbickienė Jurgita, „Žydai“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė: V. Ališauskas [ir kt.], Vilnius: Aidai, 2001, p. 796–809.

67. Šidlauskas Algirdas, *Istorija Vilniaus universitete XVI a. pabaigoje–XIX a. pradžioje*, Vilnius: Mokslas, 1989.

68. Ulčinaite Eugenija, *Lietuvos baroko literatūra*, (*Lietuvių literatūros istorijos sąsiuviniai*, [sąs.] 4), Vilnius: Baltos lankos, 1997.

69. Ulčinaite Eugenija, „Motiejus Kazimieras Sarbievijus – dviejų pasaulių poetas“, in: *Sarbievijus Motiejus Kazimieras, Lėmties žaidimai=Lu-di Fortunae: Poezijos rinktinė*, p. xxii–xxxvii.

70. *Visuotinės literatūros istorija: Antika, Viduramžiai, Renesansas, Barokas, Klasicismas, Šviečiamasis amžius: Vadovėlis vidurinėms mokykloms*, sudarė Jūri Talvet, iš estų kalbos vertė Birutė Masionienė, Danutė Sirijos Giraitė, (*Švietimas Lietuvos ateičiai*), Vilnius: Alma littera, 1998.

71. „Vytauto laišakai“, in: *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai*, p. 205–221.

72. Vladimirovas Levas, *Knygos istorija: Senovė. Viduramžiai. Renesansas. XVI–XVII amžius*, Vilnius: Mokslas, 1979.

73. Zinkevičius Zigmąs, *Lietuvių kalbos istorija*, t. 3: *Senųjų raštų kalba*, Vilnius: Mokslas, 1988.

74. Žukas Saulius, „Įvadas“, in: *Mažvydas Martynas, Katekizmas ir kiti raštai=Catechismus und andere Schriften: Faksimilių rinkinys*, redaktorius G. Subačius, Vilnius: Baltos lankos, 1993.

75. Žukas Saulius, *Pirmoji lietuviška knyga ir jos kultūrinis kontekstas. Martyno Mažvydo katekizmas*, (*Lietuvių literatūros istorijos sąsiuviniai*, [sąs.] 1), Vilnius: Baltos lankos, 1995.

76. Ивинский Павел, *Восточнославянская литература в Великом Княжестве Литовском=Rytų slavų literatūra Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: антология*, Вильнюс: Petro ofsetas, 1998.

77. Лютер Мартин, „Открытое письмо папе Льву X“, in: Idem, *Избранные произведения*, пер. и комментарий К.С. Комаров, Ю.А. Голубкин, Ю.М. Каган, Санкт-Петербург: Андреев и согласие, 1994, р. 17-24.